

Doru Sava

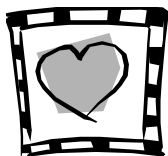
Mureșel – un secol și ceva

Comuna dintre vechiul și noul Arad

**Lucrarea a apărut sub îngrijirea asociației
Forumul Democrat al Germanilor din Arad**

**© 2017-2023 FDGA
Editura „Tiparnița“ Arad**

Lucrarea a apărut sub îngrijirea asociației Forumul Democrat al Germanilor din Arad și s-a tipărit cu sprijinul financiar al Departamentului pentru Relații Interetnice din cadrul Secretariatului General al Guvernului României și cel al Forumului Democrat al Germanilor din România.

**Forumul Democrat al
Germanilor din Arad**

RO-310015 Arad

Bv. Revoluției 74

Tel 0745-901761

Email: forum_arad@yahoo.de

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:
Doru SAVA,
„Mureșel – un secol și ceva”
Editura Tiparnița, Arad, 2017-2023
ISBN: 978-606-8836-18-8

© 2017 Doru Sava

© 2017-2023 Forumul Democrat al Germanilor din Arad,
editor coordonator: Michael Szellner

© Toate drepturile rezervate.

Reproducerea cu orice scop și în orice formă prin metode electronice sau mecanice, inclusiv fotocopiere, înregistrare a lecturii sau orice alt mijloc de înmagazinare a informației, se poate face doar cu permisiunea scrisă și prealabilă a editorului. Proprietatea intelectuală, toate drepturile de autor și toate drepturile conexe legate de această lucrare – în sensul Legii nr.8 din 1996 reactualizate – aparțin editorului, autorului și succesorilor autorului.

Consiliere, tehoredactare, coperta: Adrian Ioanăș

Tehoredactare text și imagini: Doru Sava, Michael Szellner

Lectură și corectură: Adelheid Maria Simon, Bettina Nicoară-Szellner

Bun de tipar: Michael Szellner, iulie 2023

Grafica: Adrian Ioanăș, Eduard Balaj, Michael Szellner

Tipar: Vit Trace Line SRL, Arad

Imagini: domeniu privat și public, în regim de Creative Commons

Surse: domeniu public Creative Commons, Wikimedia / Wikipedia

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Cuvânt înainte

Era o zi mizerabilă, frig, ploaie și eram obosit. M-am urcat în taxi și i-am spus șoferului: Acasă, în Mureșel. A căscat ochi mari. Mi-am dat seama că habar nu are încotro să o ia. Măcar, cum am aflat pe drum, era arădean de generații. Așa că am precizat - Spre Aradul Nou, după pod. Mi-am dat seama că dacă-i spuneam de moara lui Grimm îl derutam complet. După fosta școală de șoferi, am precizat. Avea dreptate cel ce spunea că avem memoria unui caras auriu ce înoată într-un acvariu rotund, ferm convins că înoată defapt într-un ocean. Ne lovim cu botul de peretele de sticlă, ne întoarcem înapoi, după care ne lovim de celălalt perete și tot așa. Asta pentru că uităm, uneori prea repede. Și nu mă refer doar la evenimentele de zi cu zi. Memoria noastră istorică este la fel de scurtă. De aceea trăim superficial căci "adâncimea" vieții este dată și de cunoașterea trecutului, de istorie. Fără aceasta viețuim nu doar la suprafață dar și fără, paradoxal, perspectivă. Este suficientă trecerea a trei generații și evenimente importante din evoluția unei așezări, a unei țări chiar dispar în uitare. Rămân mai ales cele consemnate în manuale ori în cărțile de istorie. Pentru nepot poveștile bunicului chiar dacă sunt relatări ale unor evenimente importante sunt doar....povești.

E drept, istoria Mureșelului nu-i chiar atât de lungă. Chiar înainte de a mă naște eu a fost absorbit de Aradul Nou. Și asta s-a întâmplat doar în urmă cu câțiva zeci de ani, în 1947 mai exact. Ce spuneam de memoria generațiilor? Arădenii, cei mai mulți, nu-i mai spun nicicum. Istoricii l-au ignorat. Pur și simplu amintirea lui s-a șters. Dar nici măcar chiar cel din urmă, Neu Arad, nu mai este ceea ce a fost odată. În 1956 a devenit doar un cartier al Aradului. Încă mai altfel de celelalte dar cât timp va mai fi astfel?

Acum câțiva ani am publicat o lucrare monografică a Aradului Nou, poate prima lucrare scrisă în limba română despre istoria așezării. A fost o experiență unică datorită oamenilor deosebiți pe care i-am cunoscut cu prilejul documentării pentru carte. Oameni care credeau cu convingere că istoria Aradului este un întreg al micilor istorii ale fiecărei așezări care s-au topit de-a lungul timpului ca să-i dea înfățișarea de astăzi și specificul lui unic. Si mai conștientizau un lucru - nespuse,

nescrise aceste mici istorii vor dispărea în uitare. Ceea ce desigur, nu ne poate decât sărăci prezentul și lipsi de temeii viitorul.

Cum spuneam, istoria așezării Aradului Nou este strâns legată de cea a Mureșelului. Desigur și povestea acestuia este legată de cea a Aradului. Astfel că în decursul documentării pentru monografia Aradului Nou am folosit fragmentele de informații găsite prin cărți ori arhive pentru a schița, măcar, o istorie a așezării de pe malul Mureșului.

Nu este suficient - mi-a spus Alois Weil un om a cărui viață extraordinară se confundă practic, de generații, cu o mare parte a istoriei comunei, astăzi aproape uitată. Noi cei ce suntem încă mândri că suntem încă locuitori ai Mureșelului merităm mai mult.

Astfel am început să scriu ceea ce aveți în față. Mai puțin o scorțoasă, din punct de vedere al canonului istoric, monografie, cât o lucrare în care încerc să prezint devenirea istorică a Mureșelului prin prisma documentelor consultate atunci dar și al altora noi, dar și istoria trăită a peste un secol din trecutul comunei din perspectiva poveștii adevărate de viață a familiei Weil. Cu alte cuvinte pe datele, evenimentele, faptele reținute în documente oficiale și mai puțin, voi așterne un pic de viață. Cel puțin asta intenționez

Doru Sava

În multe feluri, același lucru

Românii îi spuneau de regulă Mureșel ori Murășel. Că doar așezarea era chiar în albia majoră a râului. Unii însă au acceptat varianta sârbilor și foloseau cuvântul Schela, uneori scris Skela, când se refereau la același loc. Nemții și ungurii au ajuns la un soi de compromis. Îi spuneau în același fel, dar fiecare pe limba sa. De aceea avem Sigmundhausen respectiv **Zsigmondháza**¹.

Cei din urmă mai făceau chiar o distincție. Felső (de sus) **Zsigmondháza**, respectiv Alsó (de jos) **Zsigmondháza**. Scrisă uneori ca Sigmondház, Felső Zsigmondháza apare pe unele hărți și sub denumirea de Kekes sau Kekestelep. Ea mai există chiar și astăzi dar puțin știu asta. Însă doar ca parte a Aradului Nou. Uneori era folosită și varianta Kis/Nagy (Mic/Mare) **Zsimondháza**. În amonte era prima, în aval a doua. La un loc erau însă aceeași așezare. Ambele toponimice, cel în germană și cel în maghiară, fac referință la același personaj, Sigmund, respectiv Zsigmond. Noi i-am spune Sigismund sau Jigmond. Acesta a fost chiar un personaj real, un nobil maghiar, înalt funcționar în administrația imperiului, mason și întemeietor. Dar despre el și despre familia sa sau cum s-a întâmplat ca numele lui să fie purtat de o localitate un pic mai târziu.

Și totuși, unde-i Schela?

Dacă denumirea localității în română, maghiară și germană nu pune nici o problemă de fond, nu același lucru este cu toponimicul Schela (Skela). Îndeobște denumirea este asociată unor localități situate în preajma unor cursuri de apă, în zona vadurilor acestora. Până aici totul este în regulă, denumirea poate fi asociată Mureșelului și a și fost. Comuna a fost port pentru plutele ce transportau sare pe Mureș până la vărsarea acestuia în Tisa, ori “făina de foc” a morilor de aici sau destinație terminus pentru cele ce aduceau lemn și apoi erau transformate în lemn de foc sau pentru construcții. Evident este și era un loc bun de trecere chiar și în perioada când era despărțită de Aradul vechi. Compul din zona Port Arthur ori

---

¹ Mai există cel puțin două localități cu nume similare în Ungaria, una (Zsigmondhaza) lângă Zalaegerszeg, cealaltă numită și Orlové în slovacă, întemeiată în 1612, pe valea râului Vag. Sursa: Pallas Nagylexikon

bărcile au fost folosite zeci de ani. Nu mai vorbim de faptul că vara, ori în perioadele cu debit mic Mureșul poate fi traversat chiar cu piciorul.

Schela a fost locul unde s-a refugiat eroul lui Ioan Slavici, Iorgovan, din Pădureanca². Nuvela a fost scrisă în anul 1884. Aceeași denumire este asociată locului și în 1909. "Jigmondhaz (vechiu Schela) comună mare comitat (**vármegye**) Arad, cerc (**járás**) Arad, locuitori 981, români 266, ceilalți germani și unguri, filială a paroh. gr. ortod. Arad, poșta Aradu Nou."³ Atât Slavici cât și Togan considerau așadar că Schela = Mureșel. Chiar așa să fie?

---

² "El însă iar și-a lepădat portul țărănesc, iar a petrecut toata noaptea, nu însă cu Bărgăuț, cu niște oameni, pe care nu-i mai văzuse în viața lui, și nu în oraș, (se referă la Arad) ci peste Mureș, la Schela, unde nu-l știa nimeni." cap. 21 Pădureanca.

³ Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria. Silvestru Moldovan, Nicolae Togan, Sibiu 1909, Ed. Asociațiunii, p.124 și 202.

Monografia notarului

La 8 ianuarie 1859, din Timișoara a fost expediată către oficiile districtuale împărătești și crăiești ale voievodatului (Voivodina Sârbească și Banatul Timișan, Woiwodschaft Serbien und Temescher Banat) o instrucțiune pentru culegerea și transmiterea de date pentru o „Descriere etnografic-topografică a teritoriului bănățeano-sârbesc situat adiacent la granița militară imperial-crăiască”. Era rezultatul inițiativei preotului Johann Heinrich Kümmer (1855-1861, consilier i.c. și inspector școlar în Voievodatul sârbesc și al Banatului Timișan). Practic notarii comunelor erau însărcinați să scrie câte o monografie a localității lor care, la un loc, aveau să fie o “Descriere” a Banatului Timișan, parte a noii structuri administrative “Vojvodatu Serbico et Temesiensi Banatu” constituită în 1851, după înfrângerea Ungariei reformiste de la 1848-1849. Astfel că Joseph Kakujay, notarul comunei Aradul Nou a redactat o „Culegere și transmitere de date pentru o descriere etnografic topografică a târgului Aradul Nou. în temeiul instrucțiunii emise pe 8 ianuarie 1859 și a dispoziției enunțate în aceasta către oficiul districtual î.c., redactat la 21 februarie 1859, cu nr.903.”⁴ în care notează:

“Primii locuitori ai localității Aradul Nou (denumită Skela) erau conducători de Uiber (sau Uibăr) și pescari; locul lor de așezare este numit după denumirea în limba sârbă a unui bac, Skela (de fapt skela chiar bac sau comp ori brod înseamnă – n.n.), respectiv Uiberfuhr, peste râul Mureș înspre Aradul Vechi. (Erau) așezați pe malul stâng al Mureșului – numai sârbi – români aproximativ înaintea anului 1460. (Locuirea) s-a dezvoltat, în așezământ din case de pământ bătătorit, aflate de-a lungul albiei moarte a Mureșului, așa zisul braț Cziganka (Țiganca). În fine au format o colonie întreagă, ce s-a evidențiat din pădurea seculară învecinată, și-au curățat terenul pentru a-l transforma în ogoare și apoi s-au extins aproximativ în anul 1500.”

Apoi relatează despre venirea coloniștilor precizând că: “tocmai pentru că sârbii și românii se ocupau mai mult de pescuit, aceștia au rămas în urmă cu agricultura, ba chiar și-au cedat, rând pe rând, terenurile către imigranți, astfel că progresiv au fost înlocuiți și s-au mutat în localitățile învecinate, Monostor și Fönlak

---

⁴ Petri A.P., (1985) Heimatbuch der Marktgemeinde Neu Arad, Ed. Marquarstein, p. 202-215

(astăzi Mănăștur și Felnac). Așa că în anul 1780, când pe atunci împământenitul Impetrator, excelența Sa domnul Sigismund Lovász de Eötvenes și-a adjudecat localitatea Aradul Nou, aici nu mai locuiau decât puțini sârbi⁵, (el vorbește de un număr de 1200 – n.n.) dintre care unii au pierit, alții s-au mutat în Aradul Vechi, unde până astăzi (1859 – n.n.) locuiește familia Kapitan (Căpitan), întemeietoarea localității Skela”.

Așadar Schela notarului era pe Țiganca, ar data de pe la 1460, s-ar fi extins prin 1500 și apoi deși la venirea coloniștilor, după 1700, avea vreo 1.200 locuitori a cam dispărut, că locuitorii ei se ocupau mai mult de pescuit și cam neglijau agricultura, la care noii veniți se pricepeau, în schimb, susține notarul. Înțelegem și că ea s-ar fi aflat undeva ”de-a lungul albiei moarte a Mureșului, așa zisul braț Cziganka (Țiganca)”.

Un alt autor publicat, tot la Sibiu, în 1898, face însă o cu totul altă corelație. El susține că Schela este Aradul Nou.⁶ Și scrie următoarele: ”Locuitorii băștinași (din Aradul Nou – Schela) erau Românii și Sârbii; în 1685 s-au așezat aici pentru prima dată Germanii de origine din Lotharingia, Frankonia și Schwarzwald, din regimentele ducelui Eugeniu de Savoya; 1764 un oficiant de la sărăriile erariale cu numele de Neumann a edificat 82 de case și a colonizat tot atâtea familii germane. Fiind acum Germani în număr însemnat li se făcu biserica la a. 1725. Pe acest timp și Românii erau 1.200, aveau biserică și parohie, dar după împărțirea pământurilor erariale (Germanii obținură 7.197 jug. cadastrale pământ de clasa primă iar Românilor nu li s-a făcut partea), împreună cu Sârbii și-au părăsit biserica și vatra străbună, emigrând în Arad și prin alte sate vecine; deja 1781 abia mai rămaseră câteva familii iar 1828 când numărul Germanilor se urcase la 3.937, Românii abia au fost 113 suflete”⁷.

Dincolo de povestea colonizării Aradului Nou, care a decurs puțin altfel decât sustinea autorul în 1898, putem reține două fapte relevante.

---

⁵ În epocă termenul rascieni desemna în sens larg comunitățile necatolice.

⁶ Josef Hans, numit și „Honvéd-Hans”, cronicarul Aradului Nou, a consemnat într-o scurtă lucrare citată de Petri A. P. câteva etape ale dezvoltării comunei: *”Comunitatea strămoșească cu numele de Skela (Aradul Nou) s-a conturat începând cu strada Halter (Stefan cel Mare) până la fosta albie a râului Mureș (actualul pârâu Țiganca)”*.

⁷ Enciclopedia Română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român. De dr. C. Diaconovich, Sibiu 1898, tomul 1, p. 226.

Primul este că Schela nu ar fi fost situată în albia majoră a Mureșului ci puțin mai departe, al doilea că locuitorii originari ai așezării erau, la 1725, de peste 1000 de persoane, români și sârbi, că aveau o biserică și că au părăsit în masă localitatea după colonizare. Avem, așadar, o problemă. Știm că a existat undeva o așezare locuită de români și sârbi și probabil și alții, îi știm și numele, dar unii susțin că ea se confundă cu fosta comună Mureșel (Sigmundhausen ori Zsigmondháza) alții că ea ar preceda Neu Arad (Aradul Nou), ocupând o parte din teritoriul acesteia.

Ce știm cu certitudine este că în timpul stăpânirii otomane partea aflată la sud de cetatea Aradului era populată în mare parte, în 1716, de români, aromâni și sârbi. Și că exista o mică așezare Schela, loc de trecere a apei (în sârbă “skela” = bac, comp, în lb. română “schelă”), cum își denumeau satul locuitorii, care se afla la nord de Gârla Țiganului (Țiganca). Istoricul Jenő Szentkláray amintea în anul 1871: „consemnările din registrele parohiale despre primii locuitori ai Aradului Nou, înregistrează mai ales sârbi și români, aceștia numindu-și așezarea Schela”.⁸ Ei și-ar fi părăsit așezarea în 1717, iar generalul Mercy a adus în aceste locuri, între 1720 –

1722, coloniști din Lotharingia și Alsacia, susținea istoricul Borovski.⁹ Improbabil, susținem noi, pentru că Schela a coexistat în perioada primilor ani de la înființarea Aradului Nou cu acesta. Românii din comitatul Aradului mai foloseau și în secolul al XX-lea denumirea de Schela pentru localitatea de peste Mureș. E drept, aceasta se aplica mai ales Mureșelului. Aradul Nou intrase deja în conștiința comună ca o localitate deosebită.

Continuitatea așezării rezultă și dintr-o înștiințare primită în octombrie anul 1726, de Amtmann-ul (administratorul) coloniștilor din zona de nord, Nikolaus Wollenhaupt (ns. Lindenfels/Odenwald – dec.1730 Neu Arad) de la administrația militară din Timișoara, despre demersurile făcute de localnici la episcopul arădean împotriva sârbilor, pentru ca acesta la rândul lui “să astâmpere pe sârbii din Aradul Nou, care le făceau zile negre șvabilor, provocându-i la bătaie”.¹⁰

---

⁸ Szentklary Jenő - (1879) Száz év Délmagyarország újabb történetéből, Temesvar, p.520;

⁹ Borovski S.- (1914) Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár, Budapest p.120

¹⁰ Simu T. (1924) Colonizarea șvabilor în Banat, Timișoara, 1924.

În chip sporadic sursele istorice indică faptul că relațiile dintre germani și rascieni, cum erau denumiți deopotrivă aromânii, sârbii ortodocși și românii de religie greco-unită, erau uneori destul de tensionate.

În acest sens relevantă este și o reclamație a episcopului ortodox din Timișoara, Ioan Vladisavjlevic, din 12 aprilie 1727 care confirmă între altele că în Aradul Nou exista la acea dată o biserică nouă ortodoxă/greco-unită care avea și clopote. Plângerea se referea la faptul că preotul catolic și judele satului Neu Arad voiau să ia “cu forța” clopotele și să “lase biserica să se risipească”. Conform „Historia Domus” biserica și cimitirul rascian se aflau acolo unde în perioada interbelică era clădirea prefecturii. Relevant este și este un document al Administrației Districtuale din Timișoara din 8 iunie 1723 către administratorul imperial din Lipova: “... cele 400 până la 500 de familii de ‘rascieni înstăriți’ care vor să se așeze în Aradul Nou nu au dreptul să o facă până când nu confirmă de unde vin și sub a cărui autoritate s-au aflat.”¹¹

De altminteri, în prima perioadă a colonizării era evitată, de regulă, mutarea băștinașilor pentru a face loc coloniștilor. În instrucțiunile de colonizare din 1722, se atrăgea atenția Administrației provinciale să procedeze “mit gueter Arth und Manier” în cazul când era absolut necesară mutarea băștinașilor, iar repartizarea loturilor să se facă “cu toate menajamentele astfel ca locuitorii actuali să nu fie puși în situația de a purta ură împotriva nației germane”¹².

Coabitarea băștinașilor și a coloniștilor este explicația faptului că, în conscripția din 1743 Neu Arad (Arrad) apare de două ori: populată cu germani impuși cu 450 fl. și cu rascieni impuși cu 70 unități dare pe cap, 36 1/3 pe avere și 226 florini contribuție.¹³

Românii, aromânii și sârbii, vechi locuitori ai așezării Schela, au avut o biserică din lemn la care slujea preotul Gheorghe Popovici din Bătania (acum Ungaria) menționat în 1767.¹⁴ Chiar și în anul 1770 locuitorii celor 60 de case de ortodocși (circa 300 de suflete) mai aveau totuși un preot și biserică susține istoricul

---

¹¹ Petri - Op. cit. p. 30 și Țintă A., (1972) Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740. Ed. Facla, p.107

¹² Țintă A., op.cit. p.97

¹³ Surdu Bujor (1970), Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743 p.38 (în Anuarul institutului de istorie Cluj XIII., 1970)

¹⁴ I.D.Suciu, R.Constantinescu – vol.I, Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara 1980, doc.132, p.313

arădean Vesa.¹⁵ Parohia ortodoxă Aradul Nou urma să fie reînființată abia în anul 1920 după ce numărul credincioșilor ortodocși a crescut semnificativ. Inclusiv cu aportul celor din Mureșel.

În anul 1751 germanii pe de o parte și rascienii “ilirici” (românii, aromânii și sârbii) pe de alta, continuă să conviețuiască în Aradul Nou. Coexistau astfel o comunitate germană și una “ilirică”. Mai apoi, probabil după Ordinul de strămutare din 1765 al Mariei Therezia, sârbii părăsesc localitatea plecând spre Felnac, Remetea, Recaș iar românii spre Bodrog și Mânăștur. Nu toți, pentru că totuși, în anii 1767-68, în localitate mai erau 62 de case ale sârbilor, aromânilor și românilor.¹⁶

O stradă din Aradul Nou, care face parte dintr-o structură urbanistică neregulată (este cuprinsă în triunghiul format între străzile Constituției, Iosif Lengyel și Ady Endre), atipică așezărilor germane și de aceea foarte probabil anterioară acesteia se mai numea “Ratzengasse” sau “Serbengasse” (acum Ady Endre) chiar și la începutul secolului XX. În aceeași perioadă în Aradul Nou mai trăiau și locuitori cu nume de familie de proveniență sârbă (Csalagowitsch, Griwanschek, Tismanshek, Jankowitsch, Topitsch) deși purtătorii acestora uitaseră demult limba sârbă și se considerau germani.¹⁷

---

¹⁵ P. Vesa – Episcopia Aradului – istorie, cultură, mentalități (1707-1918), ed. Presa Universitară Clujeană, 2006, p.211

¹⁶ Petri A.P. op.cit., p.31

¹⁷ ibid

Hărțile “vorbesc”

O hartă a zonei, executată la doar opt ani de la întemeierea satului, probabil cu ocazia lucrărilor de refacere a cetății capturate de la otomani, ne permite să ne formulăm o oarecare imagine asupra ținutului vechiului și noului Arad.

Pe hartă se află o notiță olografă făcută de un necunoscut care scria:

“Începând cu 1700 nemții din Weingarten (Valea Viilor – n.n.) locuiau în casele sârbilor și românilor, Serbangasse, Ledergasse și Frankengasse (Ady Endre, Iosif Lengyel, Constituției – n.n.)” Harta este din 1731 (foto), când partea dreaptă a Aradului Nou a fost proaspăt sistematizată pentru primirea coloniștilor imperiali.

Vechea cetate era pe malul drept la Mureșului iar de la ea ducea un pod direct spre Aradul Nou, pe strada Principală. Zona dintre pârâul Țiganca și Mureș este puternic împădurită. Pe partea dreaptă a hărții sunt reprezentate casele din satul Micalaca. În cartușul hărții scrie: „Plan. De la cetatea Aradului, planul de situație din vecinătate, marcat cu cerc galben circumscrie esplanada fortificației, așa cum milostivul (împărat) a poruncit, la distanța de 1.000 klafter, până la calea pietruită spre viitoarea fortificație (cetatea turcească refăcută – n.n.) care astăzi, 15 februarie, a terminat procedura de aprobare până la cel mai înalt nivel.

- A. Este cetatea veche de atunci (otomană – n.n.).
- B. Așa numita „Retiradă”.
- C. Aradul vechi, orașul rascienilor (Raitzen Stadt, aromâni, români și sârbi – n.n.).
- D. Aradul vechi, orașul german (Deutsche Stadt).
- E. Așa numitul Wallachen (români) sau zona valahilor nou colonizați în ultimii ani și care aparțin de Aradul vechi.
- F. Neu Arrad care aparține de Temesburger Banath iar de aici râul Ziganka, ce marchează delimitarea de graniță între Regatul Ungar și Banath.”¹⁸

Alăturarea între vechea Skela (zona neregulată din partea sfîngă a așezării) și noua așezare a coloniștilor (zona cu străzi ordonate), Neu Arad, este vizibilă. Mă refer la zona cu străzi neregulate. Că Mureșul a fost doar localitatea care a adoptat denumirea de Schela, o confirmă, într-un fel și ridicările topografice existente, celebrele hărți austriece, Josephinische Landesaufnahme.

---

¹⁸ Harta: hog-neuarad.de/treff/; klafter austriac = 1,8965 m.

Ridicarea cartografică de mai sus este datată 1751 la nici 30 de ani de la venirea coloniștilor. În partea de sud vedem deja noua așezare Neu Arad delimitată spre Mureș de canalul/valea Țiganca. Numai că între pârau și Mureș nu figurează nimic pe hartă.

Doar ceea ce topografii austrieci botezaseră zona “Cziganka Insel”, insula Țiganca, denumire de care-și mai aduc aminte puțini locuitori ai zonei. Și insula apare ca pustie. Ori administrația austriacă nu făcea greșeli flagrante. Dacă o așezare ar fi fost acolo ar fi apărut și pe hartă.

Având în vedere faptul că râul Mureș era pe atunci “sălbatic”, avea debite mari, fluctuante și nu începuseră încă lucrările de regularizare, nici nu ne-am putea aștepta la altceva. Înainte de a controla sau modifica geografia oamenii au fost determinați de ea. Același lucru și în cazul Mureșelului. Insula, căci asta era uneori bucata de teren dintre pârâul Tiganca, (de fapt un braț vechi al Mureșului ce începea în hotarul satului Sânicolaul Mic și se sfârșea vis-avis de strada Mărului unde reintra în Mureș) și râu nu era chiar un loc unde să-ți faci o gospodărie. Că Țiganca însă nu avea tot timpul apă o confirmă aceleași hărți care o desemnează fie drept Graben (vale) fie Bach (pârâu). Totul depindea de nivelul apelor Mureșului. Acest pământ, fertil, deseori mlăștinos sau inundat, a aparținut însă dintotdeauna comitatului Arad. Nici cu ani mai târziu situația nu se modifică semnificativ.

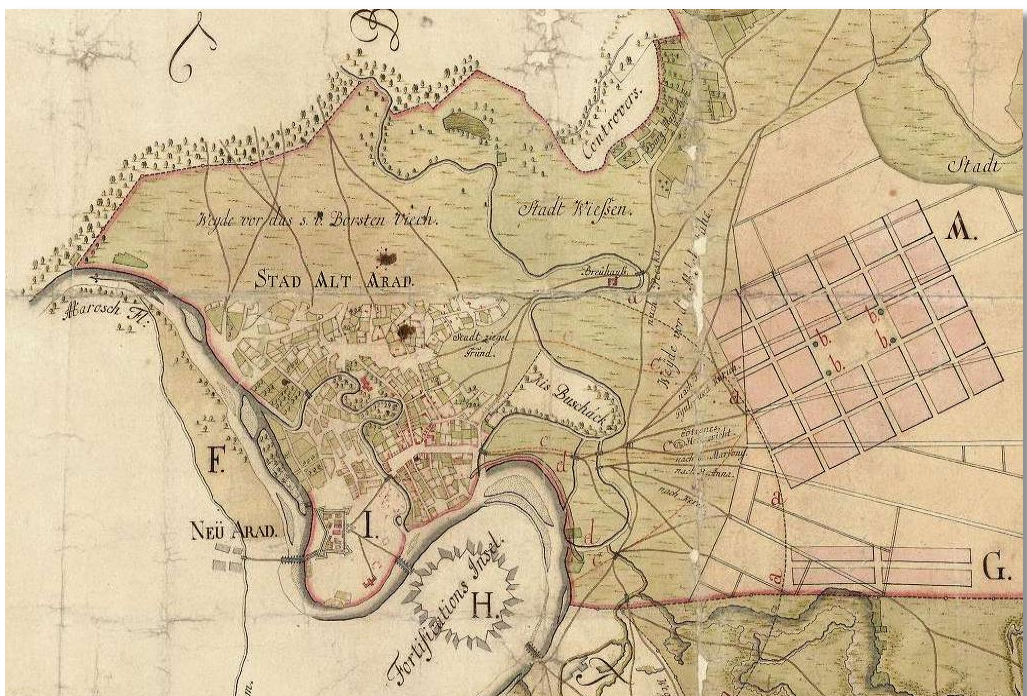
Pe o altă ridicare topografică datată realizată în anul 1769¹⁹ în zona de interes pentru noi apar 3-4 gospodării, nici măcar un sălaș, cu atât mai puțin un sat. Așadar nu se poate vorbi de o așezare în toată regula.

---

¹⁹ National Archives of Hungary • S – Térképtár • S Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek (17. sz. - 20. sz.) • S 11 Kamarai térképek (1747-1882)

În ridicarea topografică din anul 1770²⁰ (mai jos – n.n.) zona delimitată valea Țiganca și Mureș (zona F pe hartă) apare pustie și este numită “Czianker insul”. Poate fi văzut și un pod ce lega vechea cetate de insula Țiganca. Urmele acestuia sunt și astăzi vizibile puțin în amonte de actualul pod atunci când nivelul apei râului e scăzut. Pe hartă mai poate fi distins și prediul (moșia) Kis Buschack (e important pentru istoria Mureșului; vedeți mai jos de ce). Zona hașurată reprezintă planul orașului. Al unui nou Arad, care ar fi trebuit construit pentru a asigura zona de protecție a noii cetăți ce urma să fie construită (atunci) de austrieci în bucla Mureșului.

Ca atare greu, de crezut că oameni la fel de inteligenți cum suntem noi ar fi riscat să-și întemeieze o așezare chiar în acel loc indiferent cât de aparent lucrativ ar fi fost acesta.

²⁰ National Archives of Hungary • S – Térképtár • S Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.) • S 11 Kamarai térképek (1747-1882)

Desigur lucrurile s-au schimbat o dată cu lucrările de regularizare a cursului apei lucrări întreprinse începând cu 1832 urmate apoi de măsuri de dragare, îndiguire și regularizare întreprinse în anii 1844 și 1846 care au „disciplinat” râul.

O altă observație ar fi că, de regulă, așezările pentru coloniștii șvabi stabiliți în Banat se făceau de în zone sigure – terenuri agricole fertile, apă accesibilă, pășuni, lemn de foc sau pentru construcții, șamd. Puține noi așezări s-au ridicat în Banat pe locuri goale. De cele mai multe ori ele erau doar golite. Cu grijă, cu despăgubiri, dar asta era situația. Politica pumnului de oțel învelit într-o mânășă de catifea. Ori ce loc mai bun putea fi găsit în preajma vadului spre vechiului Arad decât așezarea deja întemeiată de băștinași? Plus că acesta se situa chiar în provincia imperială Banat. La limită.

În concluzie, cei ce susțin că Schela = Neu Arad (fragment harta Comitatus Aradiensis – Arhivele jud. Beckes – n.n.) au dreptate în sensul că vechea așezarea a fost absorbită de noua comunitate colonială. Au dreptate și cei care afirmă că Schela = Mureșel. Noua așezare (față de Skela – Neu Arad), a adoptat și aproape uitata denumire a așezării înghițite/dispărute. Încă un nume în plus față de cele ce le avea deja.

De trei ori Mureșel...

Dacă denumirea comunei în limba română, Mureșel, în germană, Sigmundhausen, ori în sârbă Skela (am explicat mai sus mecanismul adoptării acestei denumiri) nu ridică nici un fel de probleme, în limba maghiară avem cel puțin trei, dacă nu mai multe denumiri pentru aceeași localitate, de parcă ar fi existat nu una ci mai multe așezări de-a lungul văii/canalului Țiganca. Surprinzător chiar asta a și fost. Parcă Zsigmond Lovász de Eötvenes nu ar fi fost decis unde să întemeieze localitatea care-i poartă numele. În fapt denumirile în limba maghiară ilustrează chiar devenirea istorică a comunei. Astfel avem denumirea de Felső (de sus – n.n.) Zsigmondháza, Zsigmondháza și Alsó (de jos – n.n.) Zsigmondháza. Precizez că Sigmundhausen și Zsigmondháza înseamnă cam același lucru – casele/casa lui Sigmund/Zsigmond.

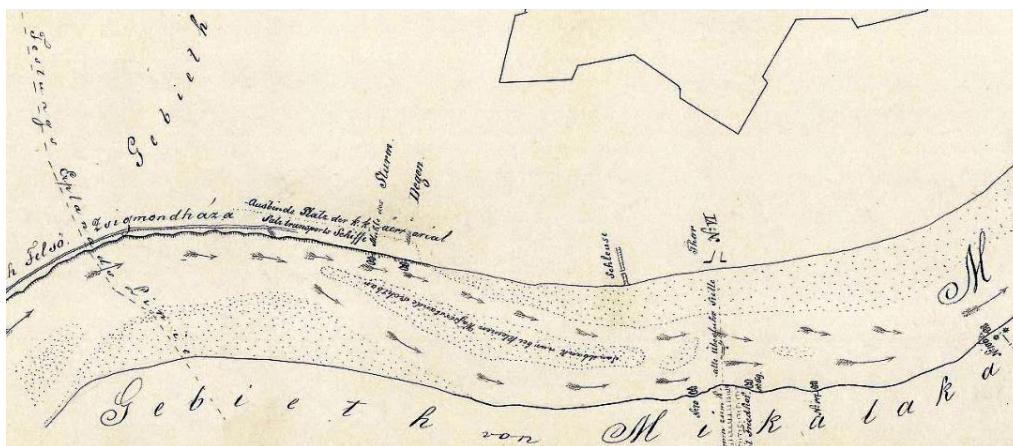
Cea dintâi, Felső (de sus – n.n.) Zsigmondháza, apare în unele ridicări topografice josefine ori maghiare și sub denumirea de Kekes. Alsó Zsigmondháza figurează pe hărți maghiare și ca Kekeszsigmondháza. Care este situația?

A doua ridicare topografică josefină 1806-1869

Felső Szigmondhaza desemnează o mică așezare situată aproape de începutul (în aval de podul CFR, aproximativ vizavi de balastiera Micălaca) văii Țiganca, despărțită de Sânicolaul Mic de actuala stradă Tarafului. Fiind situată dincoace de Țiganca ea aparținea desigur de comitatul Arad, spre deosebire de Sânicolaul Mic care era, atunci, un sat din Banatul austriac. Astăzi așezarea definită

de străzile Căprioarei Brândușei, Căpșunilor și Panselui, este parte a cartierului Sânicolaul Mic și doar puțină lume mai știe că ea era o așezare independentă, până la sfârșitul sec. XVIII-lea, parte a comunei Mureșel. Nu departe de Felső Szigmondhaza, pe malul Mureșului se aflau două mori vestite ale vremii: Mühle des Sturm (furtună- nn) și Mühle des Degen (floreță- nn.), ca și locul de costare pentru transporturile erariale de sare²¹. Un drum de pământ ducea dinspre Felső Szigmondhaza spre locația menționată.

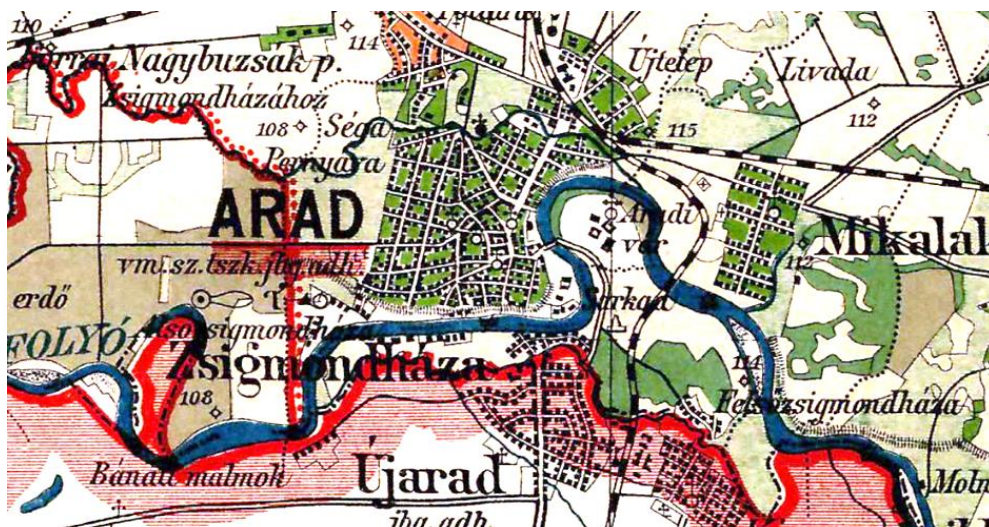
Harta comitatului Arad 1906

Avem apoi denumirea Zsigmondháza / Sigmundhausen / Mureșel care se referă, desigur, la așezarea situată la capătul căii Timișoarei din Aradul Nou între valea Țiganca și Mureș. Având ca referință actualul pod, în partea dreaptă era definită de străzile Gladiolelor, Memorandului, Spartacus și câteva case pe Vasile Pârvan, în stânga se extindea până pe actuala stradă Gheorghe Sion cu câteva case în partea de sud a străzii Ioan Păun Pincio. Râul de-a lungul întregii comune, atât câtă era atunci, era mărginit de mori pe apă.

În fine a treia denumire, Alsó Zsigmondháza, desemna un singur șir de case, situat mai jos de Port Artur, aproape de Mureș case aflate între străzile Gladiolelor – Lucernei – Prislop.

²¹ Hartă din 1853 desenată de Spilka Ladislaus k. k. Fluss Assistent (Plan Skitze als Beilage zum Comissions Protocolle [S 101 - No. 96.]

Având în vedere, din nou, morile situate pe râu cel mai probabil erau gospodăriile morarilor. Nu departe de acel loc de altminteri se sfârșea și valea Țiganca, care reîntâlnea Mureșul aproximativ vizavi de capătul străzii Mărului. Era și locul unde granița dintre provincia imperială Banat și Ungaria, respectiv comitatul Arad, revenea pe Mureș. Puțin în aval de acel loc, o altă zonă bună pentru mori pe apă se afla și mica așezare (acum dispărută) a morarilor din Aradul Nou, cu un nume plin de "imaginație" Marosmühlen (Morile Mureșului) ori Banatenmühlen (morile bănățene).

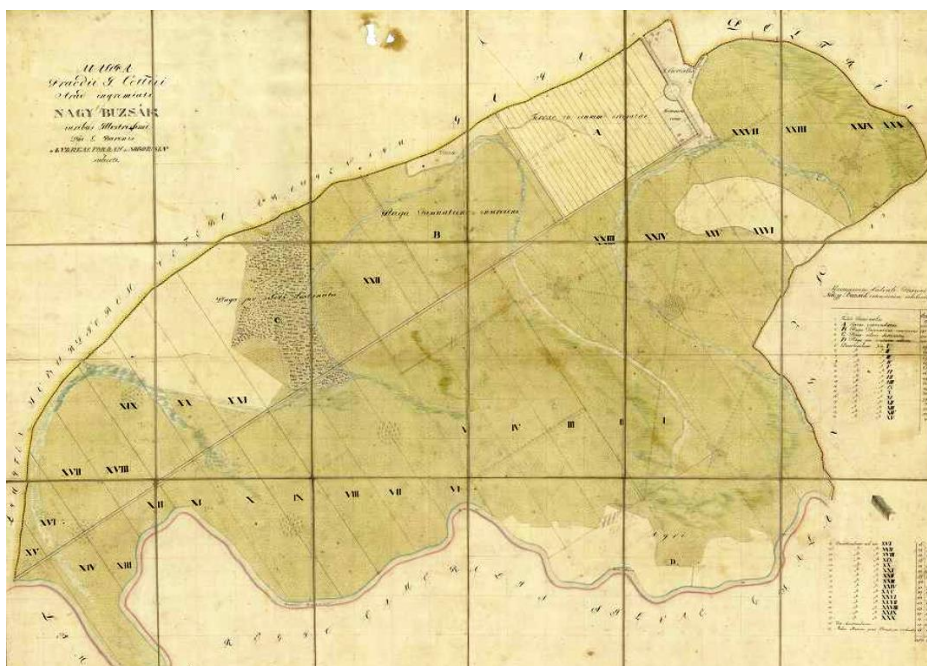

După cum puteți vedea pe hartă între, Mureșelul de sus și Mureșel, era o distanță considerabilă. De asemenea și între Mureșel și Mureșelul de jos. Dar dacă prima așezare a migrat spre Sânicolaul Mic, cele situate pe malul Mureșului au sfârșit prin a fi, în timp, o singură așezare. O altă observație ar fi că Mureșelul de jos este la origine o așezare apărută oarecum spontan având în vedere marea concentrare de mori pe apă aflate în aceea zonă. Firesc fiecare morar dorea să aibă unde să stea cât mai aproape de locul unde-și avea afacerea. Multe mori pe apă erau și pe partea dreaptă a Mureșelului, dar acea parte a comunei, prinsă între drumul ce ducea din Aradul Nou spre cetate și de acolo spre singura trecere peste râu, podul ce făcea legătura dintre Banat și Arad, nu a avut nici o șansă de a se extinde. Totuși primăria comunei acolo a fost ridicată. (actuala grădiniță de pe strada Memorandului).

Partea stângă a Mureșelului (privind spre Arad), dincolo de calea Timișoarei, a fost zona care a cunoscut, de-a lungul timpului, cea mai mare transformare. Terenul gol dintre strada Gheorghe Sion și Prislop a fost parcelat și acolo cei veniți fie din Aradul Nou fie din Arad ori de altundeva și-au întemeiat gospodăriile. Astfel la începutul secolului XX Mureșelul se extinsese deja până ce, în cele din urmă a înghițit Mureșelul de jos, devenind una.

... și o dată Bujac

Cum de a ajuns Bujacul pe atunci una dintre cele mai mari moșii ale comitatului să fie parte ori Prediul Nadasdy (anterior Forray), la sfârșitul sec.XIX, teritoriu administrat de comuna Mureșel nu se știe cu exactitate. Istoricii care au scris despre Arad și devenirea acestuia au constatat acest lucru și atât²². Desigur Zsigmond Lovász de Eötvenes a dobândit pusta Cziganka unde mai târziu a întemeiat Mureșelul în schimbul pusteii Kis Buzsák deținută de familia Lovász dar acel teritoriu se afla într-o cu totul altă parte a Aradului (respectiv spre satul Micalaca) decât Kis Buzsák-ul – toponimic folosit și pentru a desemna partea de nord a pusteii Bujacului – „Pusta Forray” – și care era doar o parte din pusta Buzsák-ului mărginită de Mureșul mort. Dar să luăm doar informația ca atare.

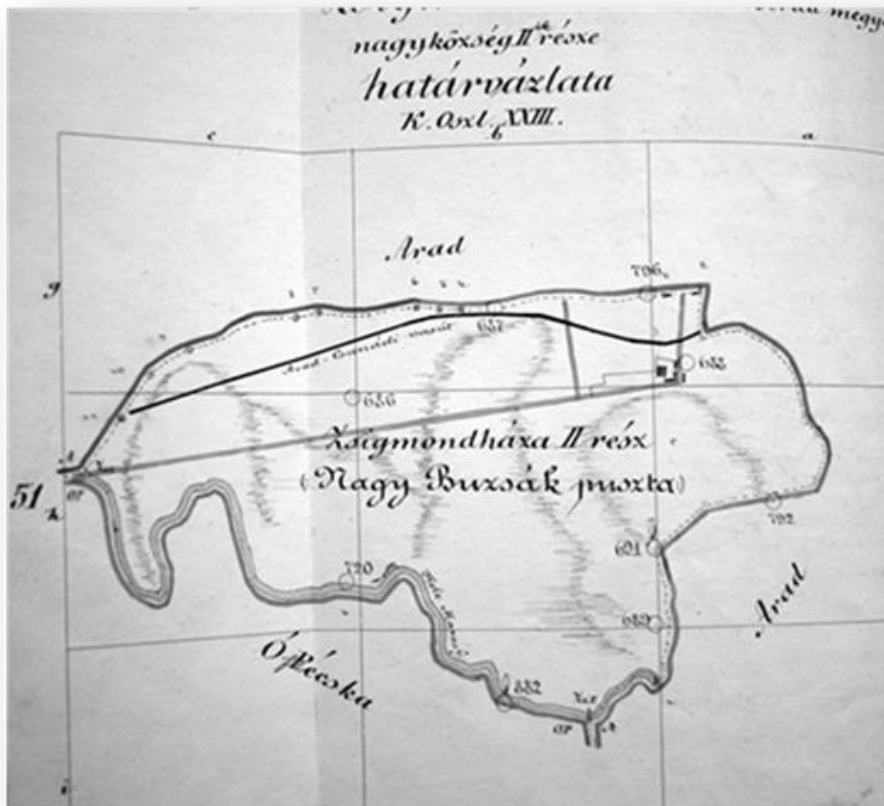
Bujacul administrat de Mureșel, harta din 1884

Revenind, domeniul Bujacul Mare era una dintre moșiile mari ale comitatului Arad. Avea o suprafață de 67.000 hectare. Ferma domeniului ocupa o suprafață de

---

²² A Magyar Korona országainak helységnévtára (1892) Budapesta p. 30 (I. Az 1890-iki népszámlálás főbb eredményei vármegyék és községek szerintl. Magyarország 3. Arad vármegye)

7 mii de metri pătrați și era compusă din casa administratorului, din 5 locuințe pentru personal, 3 grajduri, 3 hambare, cotarcă pentru porumb și o cârciumă. Întreaga suprafață a fost parcelată în 1850 și dată spre închiriere unor arendași.²³ În partea de nord erau și 25 de case.

Forray András de Savârșin a deținut funcția de prim vicecomite de Arad între 1767-1786, timp de 19 ani. A murit la doi ani după ce a renunțat la funcție (1788, decembrie). Forray András este cel care întemeiază averea familiei (moșii la Savârșin Iratos, Buzsak etc)²⁴.

Primul lui născut băiat poartă tot numele de András (1780, Săvârșin – 1830). În 1804, la vârsta majoratului, el preia administrarea domeniilor familiei, ajunge consilier cameral și în 1825 comite de Caraș. În 1829 este numit comite de Cenad.

²³ Gaal Jenő- Arad (1898) Monografia comitatului și orașului liber regal Arad vol. 3 partea I p.78-79

²⁴ Somogy G. op cit p.630.

În 1805 se căsătorește cu profesa Brunswick Júlia.²⁵ Fiica lui Forray Andras, tot Júlia, membră a ordinului habsburgic „Crucea cu stele” – cea mai înaltă distincție pentru doamne a Imperiului - se casătorește cu grof Nádasdy Lipót (1802-1873) consilier cameral, comite de Komárom.

Conform dreptului succesoral feudal maghiar averea trece pe Nádasdy în 1858. În paranteză fie spus, Júlia mai avea un frate, Iván (János)²⁶. În fine, dezvoltarea Aradului spre nord-vest, face ca domeniul Bujacul Mare, administrat până atunci de primăria Mureșel, să fie înghițit, în 1903²⁷, de municipiu, transformându-se într-unul dintre cartierele sale. Străzile acestuia se intersectează în unghiuri drepte, urmând de fapt, vechea parcelare a domeniului.

---

²⁵ Idem p.676

²⁶ Gaal Jenő (1898) Monografia orașului liber regal Arad p.69.

²⁷ Lelkes György (2001) Magyarország 1903-1912 között törzskönyvezett lakóhelyei a XX. század végén, Budapest, p.21

Crucea și tunul

Mult timp insula împădurită Țiganca a fost de facto o zonă de esplanadă pentru vechea cetate turcească a Aradului, cucerită (1687), reconstruită și apoi rasă de către imperiali. La reconstrucția ei au lucrat, din 1699 până în 1701, comisarul cameral pentru construcții de fortificații Johann Georg Harruckern pentru partea „oeconomicum” și Feldmarschall-Leutnant Leopold Graf Schlick pentru partea „militare”. Costul lucrării a fost evaluat la 600.000 guldeni. Investiție inutilă pentru că după 60 de ani urma să înceapă construcția actualei cetăți în bucla de forma literei omega descrisă de Mureș și delimitată la sud de valea-râul Țiganca. Zona aleasă de inginerii militari imperiali, chiar dacă nu era ocupată de vre-o așezare, nu era chiar pustie însă.

“Crucea” ajunsese pe insula Mureșului înaintea „tunului”. Prepozitura Aradului, de fapt a Orod-ului, este atestată încă din anul 1197. Chiar în mijlocul zonei alese pentru ridicarea noii cetăți fusese pusă în 1135 piatra de temelie a unei mănăstiri-biserici a prepoziturii. În anul 1705 pe locul vechiului lăcaș de cult a fost construită de călugării franciscani ai „Ordinului Sfântul Francisc d’Assisi”, o nouă biserică. Așa încât generalului Ferdinand Philipp Harsch și-a proiectat fortificația în stil Vauban-Tenaille în jurul bisericii.

Franz Joseph în anul

1867

Practic aceasta a fost refăcută în perioada 1775 și 178 în stilul baroc austriac. Ultimii patru călugări dedicați Sfântului Ioan de Capistrano au locuit în mănăstire până în jurul anului 1861, când aceasta a intrat, în mod exclusiv, sub auspiciile armatei fiind folosită și ca spital militar. Construcția fortificației începută în vara lui 1783 a fost finalizată în 1783. Costurile au fost imense. Se vorbea că în cei 20 de ani trezoreria imperiului a achitat o nota de plată de peste 3 milioane forinți²⁸.

---

²⁸ DR. SOMOGYI GYULA. (1913) ARAD VÁRMEGYE ÉS ARAD SZAB. KIR. VÁROS M O N O G R A F I Á J A . III. KÖTET ELSŐ FELÉNEK II. RÉSZÉ, p.93

Pentru locuitori o investiție de o asemenea amploare a însemnat, în condițiile epocii și o oportunitate. Evident a fost folosită din plin mâna de lucru gratuită a oștenilor, robota țăranilor, dar mâna de lucru calificată tot a trebuit plătită.

Zecile de milioane de cărămizi necesare au împânzit insula Țiganca de cuptoare de ars. Le remarcă și viitorul rege Franz Josef al II-lea. Din 17 aprilie până în 9 iunie 1768 coregentul Josef al II-lea de Habsburg-Lorthingen, sub pseudonimul "conte Falkenstein", însoțit de cumnatul său Albert de Saxa și de secretarul personal contele Nositz, a făcut o vizită în Ungaria, Banat și Slavonia. În arhiva de stat din Viena sunt păstrate jurnalele tânărului monarh scrise în timpul acestei vizite. Ele sunt utile pentru noi întrucât viitorul împărat face referiri și la Mureșul chiar dacă atunci localitatea nu exista încă. Iată ce consemna el: "Apoi călărim de-a lungul șantului Ziganka. De aici și până jos, spre Aradul Nou și chiar mai departe există un mare număr de grămezi de cărămizi, chiar și un surplus din anii precedenți. Ele sunt arse printr-o metodă deosebită care nu pare însă prea productivă din moment ce multe dintre cărămizi sunt stricate. Terenul dintre Ziganka și Mureș este în dispută cu cetatea pentru că se află sub 1000 de klafter (1.896 m – n.n.) de fortificații."²⁹

O altă sursă interesantă pentru istoria Mureșelului o reprezintă lucrarea lui Wolfgang von Kempelens (1734-1804) terminată la 10 februarie 1768 și păstrată sub formă de manuscris în arhiva imperială de la Viena. "Mai mult, construcția cetății a atras 46 de inquilinos care lucrează ca zilieri și în sfârșit mai sunt 62 de case ale sârbilor și românilor. Aceștia ajută ca mână de lucru sau cu căruțele lor la construcția cetății. Când cetatea va fi gata ei vor pleca. După ce vor fi plecat sârbii și românii, locul acestora va fi dat germanilor, în același timp o parte din teren urmând a fi folosit ca hotar".³⁰

Reținem, firesc, că investiția a atras și forță de muncă în zonă. Probabil că n-or fi plecat toți românii și sârbii din zonă cum susținea Kempelens. Nu era acesta oare încă o oportunitate pentru constituirea unei noi așezări în zonă. Alta în afara Aradului Nou, cam exclusivist etnic?

---

²⁹ Petri A.P op cit. p. 123

³⁰ Idem p. 120

Cu un picior dincolo

Teritoriul ocupat astăzi de Mureșel, respectiv insula Țiganca, a fost întotdeauna parte a comitatului (comitatus – latină, vármegye – maghiară) Arad, formă de organizare administrativă specifică regatului maghiar. Mai exact era chiar parte a subdiviziunii administrative “járás” (cerc) Arad. În paranteză fie spus comuna Mureșel a fost la rândul ei și singura localitate de la sud de Mureș care a aparținut Comitatului Arad. Astfel în perioada 1863-1910 a fost parte a comitatului Arad, plasa Arad, în 1920 era tot în județul Arad, plasa Arad, iar din 1930-1941 de asemenea în județul Arad, plasa Aradul Nou.

Ca și în alte spații, românii din aceste teritorii au fost reuniți până atunci în obști, cnezate, voievodate.³¹ Când a fost constituit comitatul Arad nu se știe cu certitudine. Mai probabil, comitatul Arad a fost întemeiat de regalitatea árpádiană în ultimele decenii ale secolului al XII-lea sau la începutul secolului al XIII-lea, deoarece primul comite de Arad (Paul, comite de Arad) este menționat documentar abia în anul 1214³².

În secolul al XV-lea comitatul Arad se întindea de-a lungul ambelor părți ale Mureșului.³³ Înspre vest, dincolo de Pecica, se învecina cu comitatul Cenad. În est, pârâul Almaș forma granița cu comitatul Hunedoara. În nord și nord-vest, se întindea de-a lungul unei linii care cuprindea localitățile actuale Sânpaul, Șofronea și se continua la sud de Șiria de-a lungul Mureșului până la pârâul Roșia la est de Petriș, unde se mărginea cu comitatul Zărand. În sud, în apropierea localităților Mănăștur și Vinga se învecina cu comitatul Timiș, granița urmând râul Bega până la pârâul Bara, zona în care se învecina cu comitatul Caraș.³⁴ În timp, până la cucerirea otomană, granițele comitatului Arad cu unele modificări nesemnificative au rămas în general aceleași.

---

³¹ Eugen Glück, „Unele informații provenite din cronicile medievale referitoare la zona Aradului, secolele VIII-X”, în Ziridava, VI, 1976, pp. 78-79.

³² *** Documente privind istoria României, C. Transilvania, veac XI- XIII, vol. I, București, 1951, p. 52, 66; Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. I, ediția a II-a, Editura Dacia, Cluj –Napoca, 1972, p. 100-103; 133-134.

³³ Sandor Marki, Sandor Marki, Arad vármegye és Arad szabad királyi város története, Arad, 1892, vol. I, p. 63-64.

³⁴ *** Aradul- permanentă în istoria patriei, p. 141-143.

În anul 1552 orașul și comitatul Arad intră sub stăpânire turcească (forma de administrare se schimbă, Aradul devenind sanjak) care se va menține până în anul 1695. După alungarea turcilor, prin pacea de la Karlowitz din 1699, Mureșul devine granița dintre austrieci și otomani. În consecință, teritoriile de la sud de Mureș, care au aparținut înainte de instaurarea ocupației turcești comitatului Arad, rămân sub stăpânire otomană. În 1718, în urma păcii de la Passarowitz/Požarevac, aceste teritorii au fost incluse Banatului Timișan (Temeswarer Banat) și după 1778 comitatelor Timiș și Caraș. Din punct de vedere administrativ Temeswarer Banat (Banatul Timișan) este organizat în 13 districte (mai apoi 11) avînd ca subdiviziuni cercurile, care înlocuiesc sanjakurile otomane din cadrul vilayetului Timișoarei.³⁵

Dacă statutul Banatului, ca subiect al relațiilor de drept internațional, fusese stabilit fără echivoc, în schimb statutul său de drept în cadrul monarhiei habsburgice a continuat, pe toată durata administrației imperiale directe, să constituie un măr al discordiei între autoritățile centrale ale imperiului (Camera Aulică și Consiliul Aulic de Război) și stările privilegiate ale Ungariei.

Austriecii, conform principiul A.E.I.O.U (Austriae Est Imperare Orbi Universo)³⁶ aveau planuri mari cu privire la noua provincie. Nobilimea maghiară ținea la un alt principiu, cel al „restitutio in integrum”, după modelul aplicat la nord de Mureș, adică revenirea Banatului la regimul comitatens de dinainte de anul 1552 și includerea comitatelor bănățene în componența Ungariei. De altfel, chiar înainte de izbucnirea războiului austro-otoman din 1716 – 1718, Dieta Ungariei, întrunită la Pojon (Bratislava) în anul 1715, ceruse deja împăratului Carol al VI-lea, prin articolul 92 al hotărârilor sale, ca în calitate sa de rege al Ungariei să consimtă reîncorporarea comitatelor Arad, Cenad, Torontal și Severin la Ungaria, ca unele ce aparținuseră din vechime Coroanei Sfântului Ștefan. Așadar vroiau aplicarea principiului “restitutio in integrum”.

Numai că Eugeniu de Savoya și-a impus punctul său de vedere și așa au rămas lucrurile cel puțin până în 1778, când Banatul va fi încorporat sistemului comitatens al regatului Ungariei.

---

³⁵ Istoria Românilor, vol. VI, Ed. Enciclopedică, București, 2003 p 531-532

³⁶ "A.E.I.O.U." acronim folosit de împăratul habsburg Frederich al III-lea (1415-1493) și adoptat ca motto de Academia militară theresiană fondată în 1741. I se atribuie și sensul de Austria este menită să conducă lumea.

Reținem deci, că o mare parte din suprafața comitatului³⁷ Arad a rămas dincolo de granița dintre el și Banatul imperial. Dar nu tot domeniul cameral al Aradului de peste Mureș a fost pierdut. Asta pentru că, în perimetrul Aradului, granița între comitat și provincia imperială Banat a fost stabilită de-a lungul văii Țiganca. Vale, Graben cum îi spuneau germanii, care este dincolo de Mureș uneori la o distanță maximă de 3-4 km. Ei bine, între aceasta vale și râu se află locul care ne interesează. Aceasta pentru că Mureșul tocmai aici se află. Dincolo de granița cu Banatul adică dincolo de Țiganca este Aradul Nou.

Dar iată care era situația în 1807. În cartușul unei hărți, datată 7 octombrie 1807, comandantul noii fortificații (este vorba de actuala Cetate a Aradului ce înlocuiește fortificația turcească de peste Mureș demolată în 1765) ridicată pe domeniul cameral descrie atât modul cum a gestionat situația loturilor de teren atribuite în cadrul perimetrului fortificației ofițerilor imperiali cât face o relevanță, pentru subiectul nostru, descriere a situației domeniului dintre granița cu Banatul și Mureș.

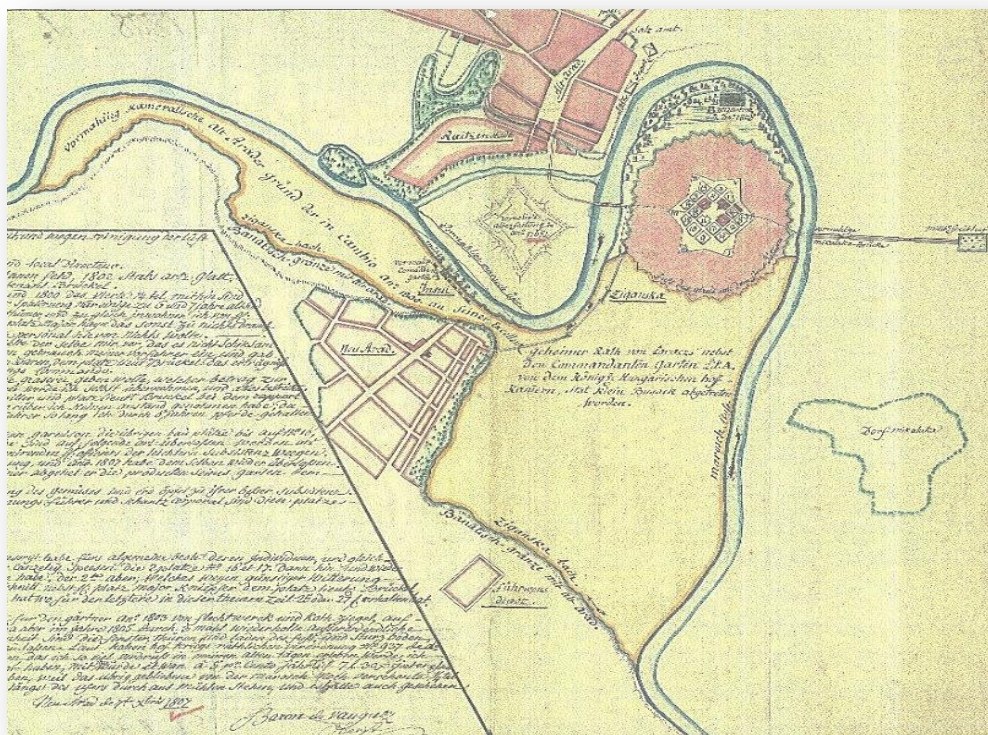
Astfel chiar la punctul 1. al "Declarației privind situația noii cetăți a Aradului Vechi", baronul de Vauguey notează următoarele: "Culoarea galbenă existentă de-a lungul pâ râului Ziganska (Țiganca) ca graniță a Banatului cu Aradul Vechi și de-a lungul terenului din fața cetății, indică cedarea definitivă în 1800 către Excelența sa Lovác, Obergespan, a insulei camerale Țiganca, (inclusiv 1/4 din grădina de zarzavaturi rămasă comandantului (noii cetăți – n.n.), din care a mai rămas doar o colibă de-a lungul drumului de lângă mal la aproximativ 10 klafter de țarm), de către Camera Curții Domnești Ungare în schimbul Bujacului Mic, conform anexei C din 11 noiembrie a.c. (1807 – n.n.) depusă la înaltul comandament". Topica frazei aparține comandantului.

---

³⁷ Până la revoluția din 1848 comitatul era o comunitate a nobilimii din comitatul respectiv cu funcții politice, administrative, financiare, judecătorești și militare, fiind condusă de municipalitatea comitatensă (törvényhatóság). Această instituție avea un dublu caracter, fiind pe de o parte, organul local de guvernământ al puterii de stat, pe de altă parte un organ independent al comunității nobilimii, cu drept de autoguvernare. În fruntea municipiului se afla comitele (főispán) ca guvernator, reprezentant al puterii de stat și vicecomitele (alispán) care conducea administrația comitatului. Vicecomitele și aparatul de funcționari erau aleși de comunitate. Un comitat era împărțit în cercuri, care ar corespunde plaselor; cercul era, la rândul său, împărțit în notariate, dacă comunele erau mari, și în cercuri notariale, dacă comunele erau mici. Szolgabíró (primpretor) era un funcționar administrativ, mai mare decât pretorul, care conducea o plasă. Pretorul, în vechea organizare administrativă a țării, era șef al administrației și al poliției într-o plasă, care reprezenta aici puterea centrală.

O altă notă precizează că Lovacz (n.n. – de fapt Lovász, dar baronul era om al armelor, nu al scrisului, astfel că distorsionarea numelui comitelui suprem este de înțeles), avea și calitatea de consilier de taină (geheimer Rath).

Pe hartă pot fi distinse în zona noastră de interes, cam pe unde astăzi se află podul “Împăratul Traian”, un număr de șase mori pe Mureș și casele morarilor ridicate pe insula Țiganca.

Dar cine este Lovacz/Lovász, comite suprem și consilier de taină al regelui, care în schimbul pustiului Bujacul Mic (Kis Buschack – moșie situată aproximativ în zona unde astăzi se află Uzina Electrică – CET pe Hidrocarburi) obține insula camerală Țiganca? Este vorba despre Sigmund cum îi spuneau austriecii ori Zsigmod cum îl botezase tatăl său, Lovász Mihály, nobil maghiar de spiță veche³⁸. Unul dintre strămoșii săi, Benedek, este menționat în 1598, un altul apare în anul

³⁸ Marki S. Márki, Sándor. Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. 1895, Arad, vol.II. cap.48. p. 378

1638 pe lista nobililor din comitatul Borsod.³⁹ Pe numele întreg este vorba despre Zsigmond Lovász de Eötvenes. Acesta este blazonul⁴⁰ familiei.

Blazonul familiei de Eötvenes

Întemeietorul familiei, Mihály Lovász, și-a început cariera în administrația comitatului Arad ca szolgabíró (pretor). În 1756 aduce 24 de familii germane pe care le instalează în Glogovăț și le și contruiește o capelă și o școală⁴¹. Un singur exemplu al colonizării făcute de nobilimea maghiară de dincoace de Mureș, alternativă celei făcute direct de Curtea de la Viena în Banatul imperial. Apoi, în 1774, ajunge administrator al domeniilor regale ale Aradului și Modenei⁴², pentru ca în 1778 să fie numit táblabíró (prefect cameral).

---

³⁹ Borovski S. Op.cit. p 415

⁴⁰ Szentkláray Jenő, Temes vármegye története, în "Magyarország vármegyéi és városai, 1896-1916".

⁴¹ Gaal Jenő – Arad, 1898, Monografia comitatului și orașului liber regesc Arad, vol. 3, partea I., p.405

⁴² Ziarul Hotarul, 1933, anul I, noembrie, no. 7 - contract încheiat la 8 aug.1774 cu Camera regală ungară și aulică pe 13 ani. Domeniul modenez avea 131 așezări, 50 de predii și o suprafață de peste 3.100 kmp. De unde rezultă importanța funcției lui Mihaly Lovász .

Ötvenes Lovász Mihály. Képzőművészeti Múzeum, Budapest

Lovász Mihály pictură în ulei

Chiar în perioada în care se discuta subiectul vital pentru viitorul oraşului – relocarea sa – şi-a încheiat cariera administrativă cu funcţia de consilier regal. În anul 1765 împărăteasa Maria Terezia îi dă (donatio regis) moşia⁴³ Ötvenes (Utviniş) astfel că îşi adaugă numelui particula nobiliară “de Eötvenes”⁴⁴. Moşia avea o suprafaţă de 6.003 jugăre cadastrale⁴⁵. Domeniul Utvinişului a ajuns să fie în discuţie ca o posibilă locaţie alternativă la pusta Zimandului a lui Bochus Imre pentru relocarea Aradului⁴⁶. Din fericire subiectul dezbătut aproape două decenii a fost închis după moartea Mariei Terezia de către Iosef al II-lea.⁴⁷

În 1773 Mihály dobândeşte de la sora baronului János Ferencz Péterffy, baroana Tolvayné (căsătorită cu Tolvay Ferencz) jumătate din pusta Sânpaul.⁴⁸

---

⁴³ Magyar Kancelláriai Levéltár - Libri regii – vol. 47 p. 197.

⁴⁴ Nagy Iván (1860) - Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest vol.7. p.180

⁴⁵ Marki S. - op cit. p 71-74

⁴⁶ Gaal Jenő - op.cit. p.405

⁴⁷ Idem. p.413

⁴⁸ Marki S. op. cit. vol.II. cap. LX

Bujacul mic (Kisbozsák⁴⁹), moșia de care am făcut vorbire puțin mai sus, a primit-o⁵⁰, tot de la Maria Terezia în anul 1778. Mihály a fost căsătorit cu Kostian Antonia cu care a avut nouă copii. Zsigmond, Júlia, (1753-1824), Anna Franciska (1755-1775 – ucisă de ucigași plătiți), Imre⁵¹ (1756, Pecica – 1827) – vicecomite de Arad (perioada 1780-1808)⁵², reprezentant în Dieta maghiară (1825), Klára (ns.1760), Gábor (ns. 1766), András (1768-1846) – consilier local, István – căpitan și prim pretor în comitatul Arad și Antónia. Mihály a murit în 1778, la Pecica.

Doi dintre copiii lui Mihály sunt importanți pentru istoria Mureșelului: Lovász Zsigmond – Sigmund și Lovász Imre. Amândoi “de Eötvenes”.

---

⁴⁹ Moșia trece în anul 1796 pe numele lui Zsigmond, cf. Marki S. op. cit. p. 693

⁵⁰ Libri regii – vol. 51, p. 62 - 63.

⁵¹ Nagy I. op.cit. p.180

⁵² Borovski S., op.cit., p. 415

II. Un întemeietor și...

Zsigmond Lovász de Eötvenes s-a căsătorit cu Zeke Jozefá⁵³. Viața i-a dăruit o cariera de excepție lăsându-l în schimb fără urmași direcți. A început ca înalt funcționar în comitatul Arad. În 1780 când îndeplinea funcția de prim vicecomite de Timiș ajunge și consilier regal. El a fost cel care în 16 sept. 1782 citește timișorenilor decretul regal prin care Timișoara devine oraș liber regesc⁵⁴. Era în spiritul epocii ca vivecomitele să fie și ... mason.⁵⁵ O scurtă perioadă este administrator al bunurilor camerale în Győr, vicecomite de Torontal, apoi în octombrie 1791 devine comite suprem de Békés. În 1790 ajunge cavaler minor al ordinului Sfântul Ștefan; după șase ani urcă încă o treptă devenind cavaler de mijloc.

În anul 1791 (13 octombrie), regele Péter Lipót József II (1790-1792) îl numește comite suprem în comitatul Békés.⁵⁶ Este instalat în funcție în 1792. Rămâne în memoria celor din Békés și pentru că a renunțat la prima de instalare de 200 forinți. În 1798 Zsigmond Lovász ajunge consilier de taină al regelui. Iosif al II-lea îl numește, în octombrie 1801, comite suprem de Timiș, (este instalat în luna decembrie⁵⁷) funcție ce o deține până la moartea sa survenită în 1812.⁵⁸

Fiind primul urmaș pe linie masculină al familiei Lovász, după moartea tatălui său întreaga avere a familiei de Eötvenes trece, în 1778, pe numele său⁵⁹. Și o sporește semnificativ dincolo de limita comitatului Arad. Practic el reușește să fructifice politica inițiată de József al doilea. Odată cu moartea Mariei Theresia, funcționarii camerali au primit ordin de la Joseph al II-lea să vândă proprietățile bănățene.

---

⁵³ Julianna Erika (2002), Békés vármegye archontológiája (1699), 1715-1950, Főispánok és alispánok – Közlemények Békés megye és környéke történetéből 8. Gyula, p.141; Marki S. op.cit p. 692-693.

⁵⁴ Berkeszi Istvan (1900), Temesvar szabad királyi város. Kis monografiája, Temesvar p.24

⁵⁵ Lajos Kakucs (2016), Contribuții la istoria francmasoneriei din Banat*, Analele Banatului, S.N., ARHEOLOGIE – ISTORIE, XXIV, 2016 p.473

(<http://muzeulnationalbanatului.ro/analele-banatului/despre-analele-banatului/467>)

⁵⁶ Juliana E., op.cit. p.141

⁵⁷ Marki S., 1895, op.cit p.692

⁵⁸ Între actele de mecenat făcute de comitele suprem meționez donația de 10.000 forinți către Academia Militară (maghiară) Ludovika - 1808. évi VII. Törvénycikk.

⁵⁹ Libri regii – vol. 51, p. 62 - 63

Împăratul regent consemnase în jurnalele sale din timpul călătoriei prin Banat în 1768: "... cât de incredibil pare că proprietățile aparținând statului nu sunt folosite la maximum în Banat. Realitatea mă îndeamnă să cred că minunatele proprietăți trebuie vândute unor persoane private (particuliers) dacă într-adevăr vrem să ne bucurăm de avantajele oferite de această provincie."⁶⁰ Un discurs modern despre avantajele administrării private.

Dar mai exista un interes. Josef al II-lea dorea, ca prin vânzarea proprietăților statului, să sprijine crearea unei noi clase nobiliare, fidele curții regale habsburgice și care să fie deschisă reformelor inițiate de aceasta⁶¹. Nu în ultimul rând, după războaiele napoleoniene, visteria imperială era într-un grav deficit. Banatul producea bani în cea mai mare parte din dările țăranimii, bună parte colonizată: răscumpărare robote, dijme, arendarea morilor, cârciumelor, măcelăriilor și a pământurilor contractuale. Încă în 1758, Maria Terezia vorbea de posibilitatea înstrăinării pământurilor erariale. O altă sursă de capital ...

Practic abia între 1779-1780 s-a făcut inventarul a ceea ce urma să fie scos la vânzare: 127 moșii cu 225 sate și 39.418 gospodării. Pe 1 august 1781 a început licitația publică a domeniilor. Vânzarea urma a se face, evident, prin licitație cu aplicarea principiului „salva tamen altissima ratificatione caesareo regia”⁶².

În funcție de valoarea domeniilor, licitația urma să aibe loc loc fie la reședința comitatului adică Timișoara, fie la Viena. Până la sfârșitul lunii aprilie 1782 cei care nu puteau achita 1/2 sau măcar 1/3 din prețul licitat, își pierdeau dreptul asupra moșiei care putea fi dată altcuiva ori rămânea în continuare în proprietatea casei regale.

La 26 aprilie 1781 vicecomitelui de Timiș, Sigismund (Zsigmond) Lovász de Eötvenes, i s-a oferit domeniul Aradul Nou și Sânicolaul Mic cu 172.782 fl. 19 1/9 kr. sumă la care se mai adăugau și alte contribuții și datorii în urma colonizării, astfel că totalul ajungea la 198.987 guldeni și 38 creițari. Un sfert din sumă urma a fi achitată la preluarea domeniului, o jumătate în 10 ani și ultimul sfert în următorii 15 ani.

---

⁶⁰ Petri A.P., op cit., p.149

⁶¹ Kovách Géza (1998): A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése 1716-1848 - Dél-Alföldi évszázadok 11. Szeged, p.357

⁶² BOROVSZKY SAMU DR., MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI, TEMES VÁRMEGYE

Documentul este eliberat la data de 11 apr.1783.⁶³ Trebuie spus că, din cele câteva zeci de domenii vândute în anul 1871 de curtea vieneză, prețul plătit pentru Aradul Nou a fost, de departe, cel mai mare⁶⁴.

În 1797 a dobândit de la cumnatul său Deseő Ádám (soțul surorii Antonia) Neudorf-ul, satul reînviat și colonizat cu germani de inspectorul sării din Lipova Franz Carl Samuel Neumann, în 1765. Acolo și-a ridicat în anul următor un castel impunător. Etajul castelului a fost adăugat ulterior de contele Robert Zelenski.⁶⁵

În anul 1798 Lovász a cumpărat Sânicolaul Mic, unde și-a construit și o reședință, iar în anul 1807, Chesințul⁶⁶.

Sigismund Lovász de Eötvenes a fost și cel care a întemeiat și Sigmundhausen (Mureșel).⁶⁷ Așa cum am menționat mai sus în 1800 el făcuse un schimb de proprietăți dând Bujacul Mic în schimbul pusteii Țiganca. De menționat că deținea deja la acea dată atât târgul Aradul Nou cât și Sânicolul Mic și Zadăreniul, Neudorful și Chesințul. Era vorba așadar de concentrarea averii și probabil că Sigismund Lovász întrevedea deja posibilitatea exploatării poziției lucrative a ceea ce urma să devină Sigmundhausen/Zsigmondhaza (casele/casa lui Sigmund/Zsignod), deci Mureșelul nostru. Pentru a asigura exploatarea eficientă a domeniului nou dobândit, cel mai simplu lucru era să întemeieze o așezare care asigura forța de muncă necesară.

Tot în cea perioadă (1802), cu 75.000 florini, Sigismund/Zsigmond cumpără și domeniul Zădăreni de la Basil (Vasile) Damjanovich. Acesta făcea astfel o afacere bună întrucât dăduse pentru el, în 1781, doar 59 200 florini.

---

⁶³ Libri regii – vol. 52. p. 417 - 422.

⁶⁴ Kovách G., op.cit. p.357 - menționează o altă sumă, oricum foarte mare: 261.036 forinți.

⁶⁵ Eötvenes Lovász Zsigmond și-a așteptat sfârșitul survenit în 10 ian.1812 în acest castel. În capela familiei este înhumată și sora regelui Franz Joseph I, arhiducesa Mária Anna Ferdinanda.

⁶⁶ Magyar Kancelláriai Levéltár - Libri regii – vol. 60, p. 525 - 528.

⁶⁷ Petri A.P., op.cit. p.151

... un frate cam risipitor

Așa cum am spus căsătoria lui Zsigmond Lovász cu Josepha Zeke de Petőháza nu a fost să fie dăruită cu urmași. Astfel că după decesul său, survenit în 1812, întreaga avere a fost temporar indisponibilizată.⁶⁸ Fratele său mai mic Lovász Imre, vicecomite secund de Arad, era cât pe ce să renunțe cu totul la Zsigmondháza obținută prin schimb de Zsigmond.

Biró Pál, fiul lui Biró Mózes (secui din Estelnic – Esztelnek, Covasna de azi) vicenotar de Arad, a primit în 1821 de la Lovász Imre “Czigánka, cu alte cuvinte satul Zsigmondháza”⁶⁹. Transferul de proprietate s-a făcut în pofida împotrivirii capitolului de Cenad și a Trezoreriei regale. Astfel că în 1827 pretorul și jurații comitatului Arad au obligat-o pe văduva lui Pál (Kess Eva) și pe copii acestuia să restituie „o jumătate din Czigánka, sau pusta Zsigmondháza ” trezoreriei, ca parte a averii Lovász-ilor⁷⁰. Menționez acum doar că una din fiicele lui Biró se numea Amalia. Veți vedea mai jos de ce.

Imre Lovász de Eötvenes (1756 Pecica – 1827 Arad) a fost căsătorit de două ori. Prima oară cu Cecilia Kresz. A doua oară chiar cu nepoata sa, Amalia Biró, după ce a primit o dispensă din partea bisericii catolice⁷¹. Dispensa era condiționată de continuarea lucrărilor de construcție actualei biserici catolice din Aradul Nou. Cu ea a avut un fiu, Imre al II-lea, care a murit la 17 ani (1791-1808) și o fiică, Amalia Lovász de Eötvenes (1825-1907). Imre moare în anul 1827. Soția lui se recăsătorește cu Varga Ignacz.

Ce se întâmplă cu întreaga avere Lovász? Conform sistemului succesoral feudal maghiar, în lipsa unor primi descendenți, bărbați, averea se reîntoarce în proprietatea Trezoreriei regale. Văduvele și ceilalți descendenți aveau cel mult dreptul de uzufruct asupra averii, fără a afecta proprietatea regală prin înstrăinare unei părți ori ipotecare. De aici i s-au tras procesele lui Imre când a vândut Zsigmondháza lui Biró Pal.

---

⁶⁸ Magyar Kancellária Levéltár - Libri regii – vol. 63. p 321 - 329.

⁶⁹ Marki S. op. cit. vol.II cap.XL p. 658

⁷⁰ idem

⁷¹ Petri A.P., op cit. - El sustine că soția lui Imre i-ar fi fost nepoată. Așadar poate este doar o coincidență de nume cu fiica lui Biro, Amalia. Altminteri am crede că i-a făcut viitoarei soții un cadou de nuntă - Mureșelul.

Pe scurt, în 11 iunie 1827, celor doua văduve Josepha Zeke (văduva lui Zsigmond) și Amalia Biró (văduva lui Imre) li se interzice prin decizie regală să⁷² întrăineze ori să ipotecheze vreo parte a averii Lovász (Aradul Nou Zădăreni, Sânicolaul Mic, Ötvenes). Însă în 26 aprilie 1846 odată cu căsătoria Amaliei Lovász de Eötvenes, fiica lui Imre Lovász de Eötvenes, cu groful László (Ladislau) Zselénszky (Zielinski), toată averea Lovász-ilor a trecut pe numele grofului Zselénszky.

---

⁷² Marki S., op cit. p. 693

Zielinski (Zselénszky) ia totul

Familia nobiliară Zielinsky (Zselénszky) era de origine polono-galițiană. Ramura maghiară a familiei a fost întemeiată de Ladislau. Baronul Ladislau (László) Zielinski, căpitan imperial și regal de lăncieri și consilier cameral, s-a născut în 1809 și a murit în anul 1863 la Soimoș, împușcat, într-un accident de vânătoare, era grof de Zelanka. Amalia s-a stins în 1907 și e înmormântată la Săcel, pe moșia baronilor Nopcea. Cei doi, László și Amalia, s-au stabilit inițial în castelul construit de Lovász Zsigmond la Neudorf (Temesújfalú, Újfalú).⁷³

Castelul lui Robert Zselénszky⁷⁴ din Neudorf-ul timișan.

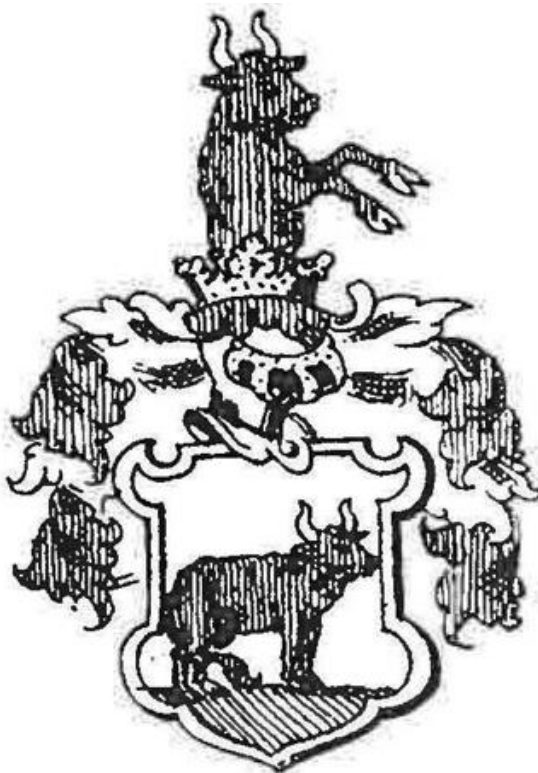
---

⁷³ Borovski S., op.cit p.422

⁷⁴ Vasárnapi Ujság, anul 50. nr.36. (6 sept.1903) p.592. Castelul a fost jefuit și incendiat în 1848. A rămas părăsit până în 1884 când baronul Robert l-a restaurat și a ridicat încă un etaj. În septembrie 1803 a fost oaspete câteva zile moștenitorul tronului Franz Ferdinand. Castelul luxos mobilat găzduia între altele o bibliotecă de 2.000 volume, tablouri ale vechilor maeștri italieni, tapiserii, mobile de valoare, lucrări de artă. Castelul nu mai există astăzi.

Primul lor urmaș a fost Robert Zselénszky (foto), născut 30 iunie 1850 în Aradul Nou (decedat 20 nov. 1939 Budapesta). Când s-a născut el tatăl era tocmai prizonier în cetatea Aradului pentru implicarea în revoluția din 1848 și cât pe ce să fie spânzurat. Robert a primit titlul nobiliar în 1899 și stăpâna moșii în Timiș, Arad, Békés, Csongrad, Ugocsa (azi Cehia/Ucraina), Satu Mare, Galiția (azi Polonia/Ucraina) etc.

A fost căsătorit cu contesa Károly Klára. A contribuit la construcția căii ferate Arad – Valea Crișului, cât și la construcția fabricii de vagoane și locomotive Weitzer din Arad, a fost membru fondator al Societății căilor ferate Arad – Cenad, președinte al Asociației maghiare a proprietarilor de vii și al Asociației de silvicultură și al Societății de asigurare a proprietarilor.

Zelenski

Studiile de agronomie, viticultură, silvicultură și le-a făcut în Florența, Paris, Budapesta, Hohenheim. A călătorit în Africa, India, Ceylon, Australia, Noua Zeelandă și Polinezia.⁷⁵ A fost deputat în Parlamentul Ungariei în 1881 pentru circumscripția Lipova, în 1884 pentru Sântana, în 1892 pentru circumscripția Aradul Nou, în 1901 pentru Șiria și în 1905 din nou pentru Lipova.

Al doilea copil al lui Amalia și Ladislau Zselénszky a fost Mathilde Zselénszky (ns. 1852. Aradul Nou – dec. 1938 Szemere, Ungaria). La 24 de ani, în 12 iulie 1876, aceasta s-a căsătorit cu baronul Alexius (Elek) Nopcsa al III-lea de Silvașul de Sus (depresiunea Hațeg, Hunedoara) și i-a dus ca zestre domeniul

---

⁷⁵ Sturm Albert - (1910) Országgyűlési Almanah 1910-1915, Budapesta, p. 146; Pallas Nagylexicon.

Aradul Nou, Fabrica de bere, imobile în Aradul Nou, Sânicolaul Mic, Zădăreni și Chesinț. Nopcsa al III-lea (1848 Aradul Nou – Szemere, Borsod-Abaúj-Zemplén). Alexius (Elek) Nopcsa al III-lea a fost deputat în parlamentul Ungariei.⁷⁶

---

⁷⁶ Rootsweb.accestry.com/cgi-bin/igm.

Baronii Nopcea și baronesa Mathilda

Familia Nopcsa este una dintre cele mai vechi familii nobiliare din secolul al XIV-lea, română la origine (Ivan de Silvas / Iwan de Ziluas – mic nobil român din Țara Hațegului, primește în 1367 de la Nicolae Lackfi, voievodul Transilvaniei, domeniul în zona Silvașu de jos, de mijloc și sus și un altul János Nopcsa luptă la Mohács de unde capul de turc din sabia de pe blazonul nobiliar) apoi maghiarizată.⁷⁷

Chiar numele lor își are originea în românescul "noapte" regionalizat "noapce". Baronii Nopcea au ajuns personaje celebre precum baronul Vasile (László, Ladislaus) Nopcea⁷⁸, comite suprem de Hunedoara (1833-1848) și prietenul lui George Barițiu, remarcat pe scena politică transilvăneană la adunarea de la Blaj (3/15 mai 1848) unde a fost invitat de episcopul Andrei Șaguna. Acolo a jurat pe nația română și a fost ales chiar în comitetul celor 12 revoluționari ce trebuia să ducă la Viena revendicările românilor transilvăneni.⁷⁹

Cu puțin timp înainte revoluționarii maghiari îi incendiaseră castelul din Zam. Baronul a ajuns și personaj de literatură în bestseller-ul anilor 1860, romanul lui Jókai Mór "Szegény gazdagok" (Sărmanii bogați) înfățișat ca tâlharul „Față neagră”, ziua nobil, noaptea haiduc la drumul Zam-ului. Acolo Nopcea avea un castel cu două tuneluri de refugiu (cel din Aradul Nou, la fel - unul boltit în care poate intra om călare ce duce spre cetate și al doilea, mai mic, spre fabrica de bere – n.n.). Pentru această aluzie baronul s-a judecat mulți ani cu scriitorul pe motiv de calomnie. A murit la 90 ani, în 1884 la Deva.

Căsătorit de două ori, el a avut doi băieți: Ferenc (Franz, Franciscus)⁸⁰ și Alexis (Elek) Nopcsa (ns. 1848 – dec. Aradul Nou 1918 sau 1920)⁸¹.

---

⁷⁷ Nagy I. 1861. Magyarország családai, Pest, vol. VIII p. 159–163

⁷⁸ Révay Nagy Lexicon 1916, Budapest, vol XIV. P. 509, A Pallas Nagy Lexikona, 1896 Nemes ág-Pillér, vol. 13, p.13-14

⁷⁹ Barițiu G. 1895, Părți alese din istoria Transilvaniei, pe doue sute de ani din urmă, Sibiu, p 262

⁸⁰ 1815 Fărcadinul de jos - 1904 Săcel. Comite de Hunedoara 1816-1867, șef al Trezoreriei și Fiscului, consilier al împărătesei Austriei și Reginei Ungariei Elisabeta (Sissi), înmormântat în biserica catolică Hațeg.

⁸¹ Între 1859 și 1897 este vice director și apoi administrator al Operei Naționale din Budapesta.

El este cel care se căsătorește cu contesa Mathilde Zselénszky și astfel domeniile Nopcea și Zselénszky se întregesc. Reședința lor era la Săcel, Neudorf și Aradul Nou⁸². În 1911 deschid fabrica de bere din Aradul Nou. Împreună au trei copii: Ferenc (Franz) născut în 1877, Elek (ns.1879 – dec. 1920) și Ilona.

Primul lor născut interesează doar ca personalitate deosebită. El a fost cel care a descoperit efectiv o nouă specie de dinosauri „Thelmatosaurus transsylvanicus”, un hadrosaur pitic de Hațeg, revoluționând astfel paleontologia⁸³; însă și dorea să ajungă rege al Albaniei. Ferenc Nopcea a sfârșit tragic, trăgându-și un glonte în cap la Viena, în 1933, după ce și-a ucis iubitul, albanezul Bayazid Elmas Doda⁸⁴.

Fratele lui, Alexius-Elek⁸⁵, născut doi ani mai târziu (1879), a fost executat la Budapesta, în 30 martie 1919, după ce Consiliul Muncitorilor și Soldaților proclamase Republica Ungară a Sfaturilor a lui Béla Kún, stat ce avea să dureze doar 133 de zile.

---

⁸² Muntean D. 2013, Aventurile și călătoriile Baronului Nopcsa, Deva p.22

⁸³ David B., Weishampel & Oliver Kerscher (2012): Franz Baron Nopcsa, Historical Biology: An International Journal of Paleobiology, DOI:10.1080/08912963.2012.68974

⁸⁴ Neue Freie Presse 26 apr.1933. „Dramă sîngeroasă pe Singerstrasse. Savant, comite o crimă și se sinucide.”

⁸⁵ Kempelen Béla 1914 Magyar nemes családok, Noéh-Quival, vol.8, p.4-5

Mathilde baronesă Nopcsa ns. Zselénszky⁸⁶

Baron Ladislaus (Vasile, László) Nopcsa⁸⁶

Baronul Franz Nopcsa, în costum popular românesc

Blazonul familiei Pallavicini

---

⁸⁶ Muntean D., op.cit. p.23

Invitatie cu antetul baroanei Nopcsa si eticheta berii de Aradul Nou – „Bika” (taur).

Castelul Săcel

Marchiza Pallavicini – ultimul nobil

În fine, Ilona (Helene), baroană de Nopcsa, moștenitoarea averii și al treilea copil al lui Mathilda și Alexius Nopcsa⁸⁷, s-a născut în 1883 în satul Săcel, județul Hunedoara, unde baronul Alexis Nopcsa avea un castel și domeniul. Despre ea se știe că a fost cea care a descoperit efectiv oasele de dinosaur, deși cel care le-a certificat ca fiind o adevărată descoperire paleontologică a fost fratele ei mai mare Franz.

Baroana Ilona s-a căsătorit în anul 1908 cu marchizul Alfred Pallavicini.⁸⁸ Marchizul Alfred Joseph Johann Pallavicini (1873-1929, Szemere, comitatul Borsod-Abaúj-Zemplén, nordul Ungariei), provine din ramura genoveză a Pallavicinilor, recunoscută în Bavaria, Austria și Ungaria. Ea este una dintre cele mai vechi familii nobiliare europene, care-și trage rădăcinile din Italia.

Ilona baronesă Nopcsa și marchizul Alfred Pallavicini, la căsătoria religioasă (1908)
în curtea palatului Nopcsa din Aradul Nou - trăsura împodobită de A. Weil.
Birjarul Antal Lucra la grădinară Weil iar sâmbata și duminica era la dispoziția baronesei.

---

87 Bőjthe Ödön, 1891, Húnyadmegye Sztrigymelléki részének és nemes családainak története, tekintette a birtokviszonyokra, Budapest, p.235-238

88 www.gw1.geneanet.org/index.php3?b...lang...Pallavicini

Pe lângă ramura genezeză familia Pallavicini mai avea alte trei: lombardă, rospiglioneză și varaneză. Între membri ei, unii au fost dogi ai Veneției, cardinali, alții generali etc. Tatăl său Johann Pallavicini a fost ambasador imperial și regal la Constantinople în perioada primului Război mondial. Marchizul a fost un mare susținător la „atletismului greu” asemenea tatălui său.

Marchizul Pallavicini moare la doar 56 de ani. După Primul Război Mondial, baroana Mathilde Nopcsa mai deținea peste 1.000 iugăre din domeniul Aradul Nou și Zădăreni, plus celelalte bunuri. În urma reformei agrare cu despăgubire din 1921, din domeniul Aradul Nou și Zădăreni aflate atunci pe numele fiicei sale, marchiza Ilona, au fost împrăștiți țărani din Aradul Nou și Zădăreni, s-au împărțit 400 locuri de casă, iar marchiza a rămas cu peste 250 iugăre de teren și cu ferma din Zădăreni. La 19 noiembrie 1925 proprietatea moșierească este desființată.

Ultimele senioare ale domeniului

Ilona Pallavicini se mută la domeniul familiei din Szemere (Ungaria) unde era și mama ei Mathilde baronesă Nopcsa. În 1945 Ilona, cu cei trei copii ai săi, Hubert (7.06.1912 Aradul Nou – 19.09.1998 Rapallo, La Pagna), Johann Karl-Giancarlo (16.05.1911 Aradul Nou – 1999 Roma) și Alfred Franz Maria (20 sept.1909 Ar.Nou –

dec.1955 New York) au emigrat din Ungaria, unde se mutaseră după primul război mondial în Italia.⁸⁹

Ilona (Helene) Pallavicini a murit în ianuarie 1963 la Roma. Giancarlo a ajuns mare comandor al Ordinului Suveran, Militar și Ospitalier al Sf. Ioan de Ierusalim, de Rodos și de Malta – Delegația Genova.⁹⁰

---

⁸⁹. SMOM Genova <http://www.smomge.org/>

⁹⁰. <http://webcache.googleusercontent.com>

Revoluția de la '48, la țară, în Mureșel

În 1848 țăranii din Mureșel au aflat că istoria se mișcă în jurul lor și că Cetatea de pe pământul satului poate ajunge un vecin primejdios. Între 22 și 24 februarie 1848 la Paris muncitorii și studenții nemulțumiți îl obligă pe regele Louis Philippe să abdice. Mișcarea revoluționară din Franța cuprinde rapid și statele germane, Austria, Italia și Ungaria.

În Ungaria se conturau două partide, cel conservator, reprezentat de István, conte de Széchenyi și cel revoluționar-democratic, reprezentat de Kossuth Lajos. Radicalismul acestuia din urmă câștigă un număr tot mai mare de adepți.

În septembrie 1848 guvernatorul imperial la Pesta, Franz Philipp Graf Lamberg este asasinat, iar la 2 decembrie împăratul Ferdinand I, bolnav, abdică în favoarea nepotului său, Franz Joseph I, care dispune dizolvarea Dietei maghiare. La rândul ei aceasta nu îl recunoaște ca împărat. Aceasta cu atât mai mult cu cât Constituția din 4 martie 1849 urma să înlăture vechiul statut privilegiat al maghiarilor. Drept urmare Dieta maghiară, prezidată de Kossuth, hotărăște să nu mai recunoască dinastia de Habsburg-Lothringen.

Poziția șvabilor bănățeni, care și ei erau majoritari în Mureșel, în perioada evenimentelor din acei ani, a fost rezervată. Fără o conducere politică unitară, fără vre-un proiect național de susținut ca ungurii ori sârbii sau românii (iar proiectul național al acestora din urmă era chiar opus față de cel al maghiarilor), dar și fără a uita că Maria Theresa și fiul ei au vândut satele bănățene unor seniori, având ca rezultat pierderea unor avantaje pentru germani, ei bine, șvabii nu s-au „aprinș” de la flacăra revoluționară maghiară. Departe de înflăcărarea revoluționarilor, chiar și a unora dintre conașionalii lor din oraș, reticienți față de gărzile maghiare și reținuți la a se înrola în armata maghiară, țăranii din Mureșel știau că au o treabă.

Se făcuse deja toamna și trebuiau terminate lucrările la câmp, animalele trebuiau hrănite și grădinile cultivate. La urma urmei atât reformatorii, cât și cei din cetate, ori cei care-i asediau, trebuiau să mănânce.

Cum însă luptele s-au desfășurat foarte aproape de casele lor au avut parte de toate nenorocirile unui asediu: case incendiate ori distruse de obuze, animale și provizii rechiziționate ba de austrieci, ba de maghiari, raiduri ale patrulelor fie de honvezi fie ale austriecilor, limitarea accesului țăranilor din Mureșel la piața de desfacere reprezentată de cetate, distrugerea culturilor etc.

Două fortărețe majore constituiau baza autorității Austriei în sud-vestul Ungariei: Aradul și Timișoara.

În 17 martie 1848 după-amiaza, vestea insurecției vieneze ajunge și la Arad. Piața principală se umple de tineri înflăcărați. Spectacolul cu piesa „Don Cezar de Bazan” de la teatrul Hirschl este întreruptă de tineri revoluționari maghiari conduși de József Jankaim, care obligă citirea celor 12 puncte ale programului radical maghiar și intonarea imnului național. În oraș se constituie gărzi revoluționare.

În mai au loc alegeri municipale și este ales primar radical-democratul Török Gábor (până în 11 iunie 1849, apoi urmează Varjassy János)⁹¹ iar viceprimar Dimitrie Haica. La sfârșitul lunii se constituie un „consiliu orășenesc reformator de expresie maghiară”.

În aprilie Bohus János este numit comite suprem de Arad.⁹²

Evident, se cere predarea cetății ocupate de austrieci. Bătrânul (avea 80 de ani) feldmarschall-leutnant (general de divizie) Johann Nepomuk Freiherr Berger von der Pleisse refuză. Garnizoana cetății era de 820 oameni, dintre care 450 erau apt combatanți. Toată vara Berger încearcă să pregătească cetatea să facă față unui eventual asediu și rechiziționează provizii din satele din apropiere. Suplimentar, forțe și muniții sunt transferate din Timișoara pentru a întări garnizoana.⁹³

În octombrie cetatea este pusă pe picior de război și este declarată starea marțială. În ziua de 7 octombrie austriecii deschid focul bombardând Aradul. Colonelul János Máriássy încercuiește cetatea și în 5 noiembrie este aprins podul de lemn ce o lega de Arad. În fine, în decembrie asediul este preluat de trupele generalului Gyulai Gaál Miklós. Stocurile fortăreței trebuiau să ajungă timp de două luni.⁹⁴

Marea parte a luptelor trupelor maghiare împotriva imperialilor din cetatea Aradului s-au desfășurat pe teritoriul Mureșelului, unde de fapt era construită cetatea, ele fiind consemnate în jurnalul militar al garnizoanei din Cetate.

---

⁹¹ DR. SOMOGYI GYULA. 1913 ARAD VÁRMEGYE ÉS ARAD SZAB. KIR. VÁROS
M O N O G R A F I Á J A vol. III. p 10

⁹² .Idem, p.10

⁹³ Dreyer David.(2005) Banaters in Austrian Military Records, vol.VI, California, p.163

⁹⁴ .Idem p.164

a. Jurnalul de luptă

Jurnalul se află astăzi în Arhiva Militară din Viena. În cele ce urmează, au fost reținute doar acele note care au directă legătură cu Mureșelul (dar și zona proximă a Aradului Nou) și locuitorii lui aflați, de multe ori, la propiu, în focul evenimentelor și care au avut parte din plin de consecințele conflictului.

5 octombrie 1848:

Imperialii urmau să atace Aradul, dar pentru că acolo erau mulți șvabi la târgul săptămânal, acesta este amânat.

12 octombrie 1848:

Morarilor (din Mureșel – n.n.) le este interzis să mai macine pentru cei din cetate sau să le ducă făină.

17 octombrie 1848:

O patrulă imperială a prins mai mulți indivizi în Aradul Nou pe care i-a dus în cetate. Printre ei se aflau și trei funcționari ai moșiei Ziélnszky care au fost tratați cu respectul cuvenit.

19 octombrie 1848:

Toate armele aflate în proprietatea celor din Aradul Nou trebuie predate garnizoanei din cetate.

20 octombrie 1848:

Sunt rechiziționate provizii de la prietenul ungarilor, moșierul Ziélnszky.

21 octombrie 1848:

Blomberg atacă la ora 11 Fântânele, însă trebuie însă să se retragă. Aradul Nou și Sânicolaul Mic sunt abandonate de trupele imperiale. Tapolcsány, notarul Aradului Nou și alți indivizi sunt reținuți și duși în cetate. S-au găsit arme asupra lor.

22 octombrie 1848:

Aradul Nou și Sânicolaul Mic sunt ocupate la prânz de trupe maghiare.

23 octombrie 1848:

Prin ocuparea Aradului Nou, cetatea Aradului rămâne izolată de lume.

În Siegmundhausen (Mureșel) se așează pușcași unguri.

28 octombrie 1848:

Este distrusă casa vămii din Siegmundhausen.

1. noiembrie 1848:

Sunt distruse primele case din Mureșel. Casa de baie municipală și magazia de sare sunt în mâinile maghiarilor. Cetatea este complet încercuită. 15-18.000 de soldați ai lui Gál și Máriássy au încercuit fortăreața.

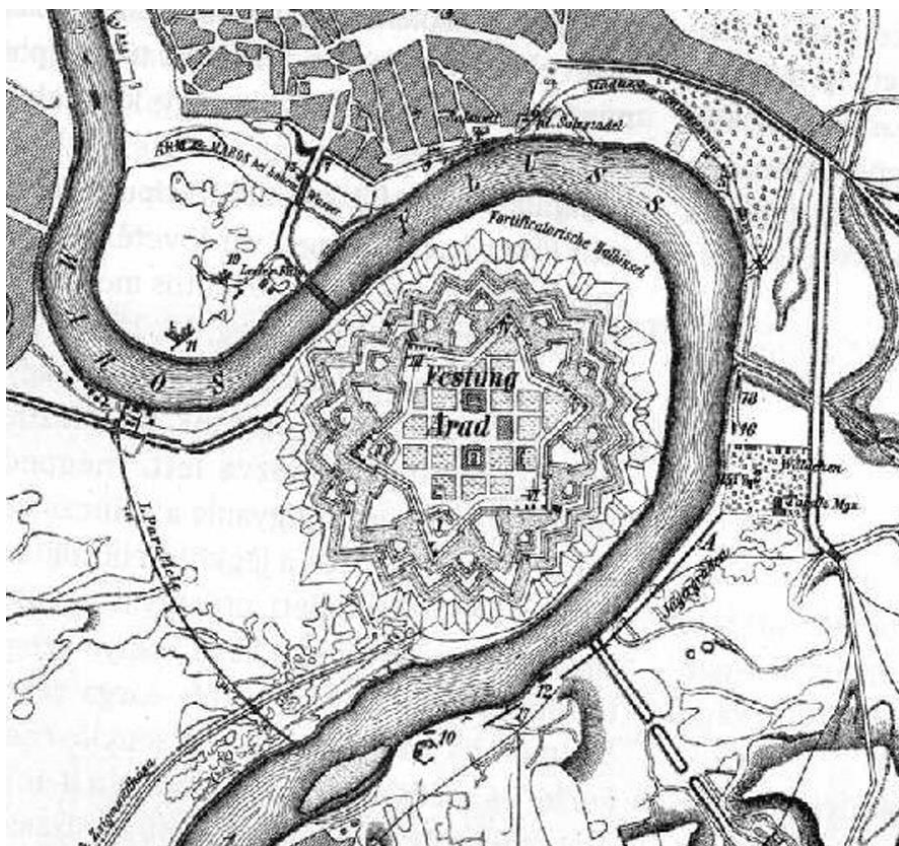
5 noiembrie 1848:

Mureșelul (e vorba de culturile agricole – n.n.) până la canalul Țiganca este incendiat de imperiali pentru a avea câmp liber de tragere.

14 noiembrie 1848:

O patulă imperială pătrunde în Aradul Nou. Ungurii părăsesc localitatea îndreptându-se spre Lipova. De îndată sunt făcute rechiziții pentru armată: vite, porci și altele dându-se în schimb bonuri de rechiziție. De pe moșia lui (Ladislau – n.n.) Ziélynszki s-a confiscat fân, paie și orz, acesta fiind susținător al revoluționarilor maghiari. Comunicația dintre Noul și Vechiul Arad se face cu bacul de vis-a-vis de fabrica de piele. Într-un ziar găsit în Aradul Nou se spune că în 27 octombrie ne va ataca o armată de 25.000 oameni.

15 noiembrie 1848:

Contele Leiningen ocupă Aradul Nou cu un batalion, în același timp sosind din Transilvania trupe imperiale. Cartierul general este la bărcile din Sânicolaul Mic. Sunt luați 200 prizonieri în Aradul Nou; unii care încearcă să fugă se îneacă în Mureș. Locuitorii din Aradul Nou pot veni din nou cu lucruri de vânzare la piața din cetate.

Sânicolaul Mic și Aradul Nou au fost separate de Banat prin trei șanțuri: unul la capătul străzii Principale, celălalt la dreapta de cimitir și un altul la Mureș spre pădurea Ceala. La orele 17:00 sunt aduse de la Timișoara 300 de căruțe cu provizii și muniții pentru „3 luni“.

16 noiembrie 1848:

Din Aradul Nou se fac rechiziții de fân, fructe, vin, ceară, hârtie din depozitele lui Zielinsky și lână pentru artilerie de la comercianți, cu bonuri de rechiziție. Tot de aici este adusă o moară mișcată cu cai care este montată în interiorul cetății. Morarii și brutarii trebuie să muncească în cetate de la ora 7 la 14.00. Sunt aduse tunuri și muniție de la Timișoara.

17 noiembrie 1848:

Localnicii din Aradul Nou vin cu provizii în cetate în momentul în care trupele maghiare pe la ora 10 reocupă localitatea. Mai multe femei, dintre care unele venite la piață, rămân în cetate.

18 noiembrie 1848:

Dimineața, de pe moșia Aradul Nou și Sânicolau au fost rechiziționate și aduse în cetate fructe, fân, porumb și vin; sunt 1642 de oameni în cetate care au nevoie de îngrijire.

19 noiembrie 1848:

Alte rechiziții din depozitele și magazinele lui Ziélnszky. Din această zi rechizițiile sunt oprite până la noi ordine. Comercianții pot veni la târgul din cetate să-și vândă marfa.

30 noiembrie 1848:

Doi țărani din Siegmundhausen-german (Mureșel) vin în cetate și spun că în Aradul Nou sunt 10.000 de maghiari, în fiecare casă cam 15-20 de oameni, în cea mai mare parte înarmați cu arme ușoare.

3 decembrie 1848:

Alte 13 femei au fost lăsate să plece acasă, în Aradul Nou

5 decembrie 1848:

Ultimii țărani și țărance au fost lăsați acasă. La digul din Siegmundausen au fost prinși de maghiari și duși în Aradul Nou

21-24 decembrie 1848:

Zilnic sunt rechiziționate și aduse în cetate provizii din magaziiile lui Ziélinzky.

25 decembrie 1848:

Aradul Nou este ocupat de puternice trupe maghiare.

7 februarie 1849:

Ungurii se retrag din Mureșel și Aradul Nou la nord de Mureș. O patrulă din cetate întâlnește în Sânicolaul Mic patrula regimentului imperial de 10.000 oameni comandat de von Gläser. Aceștia ocupă pe la ora 4 Sânicolaul Mic și Aradul Nou fără a trage vreun foc de armă.

8 februarie 1849:

Gläser trebuia să atace Aradul însă refuză acest lucru. El voia să mențină controlul asupra Aradului Nou și Sânicolaului Mic o vreme cât mai îndelungată. În Siegmundhausen și Kleinsantrikolaus (Sânicolaul Mic) sunt găsite nenumărate scări de asalt, fascii și cârlige de cățărare. Aradul este totuși atacat, trupele imperiale pătrund până în piața centrală, dar sunt respinse peste Mureș. Reușesc să aducă 8 tunuri, după ce inițial capturaseră 40.

9 februarie 1849:

Generalul von Gläser pleacă spre Șagu, lăsând în Aradul Nou 2.500 de soldați și o baterie. Trupele maghiare profită și reocupă Mureșelul și Aradul Nou.

10 februarie 1849:

Aradul Nou este ocupat încă slab de unguri. Gläser are cartierul general la Șag. Satele Tisa Nouă și Cruceni sunt ocupate de trupe imperiale.

25 martie 1849:

Primarul Aradului Nou ne informează: spre ora 7 dimineața s-a tras în Mureșel asupra celor care doreau să ajungă la târgul din cetate. Doar puțini au ajuns în cetate. Două femei au fost rănite de către trupele maghiare. Spre după amiază călăreți unguri din Arad ocupă Aradul Nou.

26 martie 1849:

O patrulă maghiară vine dinspre Aradul Nou peste pășunea Sigmundhausen și pe dig se apropie de zidul cetății

27 martie 1849:

Către după amiază, câțiva țărani din Aradul Nou ne spun că maghiarii au părăsit localitatea pentru ca spre seară ea să fie din nou ocupată în întregime de un mare număr de dușmani.

28. martie 1849:

Aradul Nou rămâne sub ocupație maghiară.

29 martie 1849:

Nu se ține piață, (nu avem) nici un raport din Aradul Nou. Satul este cutreierat, zi și noapte, de patrule dușmane.

2 aprilie 1849:

Târgul este din nou vizitat. Țărani ne spun că imediat ce ne-am retras a apărut o trupă de unguri care însă a dispărut în cursul nopții.

3 aprilie 1849:

Târgul din nou vizitat. Conform raportului unui funcționar de la primărie, în timpul nopții au fost maghiari în sat, de tăria unei companii.

Mortalitatea era mare și spitalul, mereu plin, era și nesănătos.⁹⁵ La aceasta se adaugă tristele condiții sanitare pentru soldații din cazematele întunecoase și umede, cu hrană foarte puțină și foarte puțină băutură întăritoare.

1 iulie 1849:

Garnizoana imperială capitulează în fața superiorității numerice a maghiarilor și părăsește cetatea.”⁹⁶

Jurnalul amănunțit al asediului ținut de către căpitanul Valentin Jung se încheie la 10 august 1849, la Viena.

---

⁹⁵ . Dreyer David op.cit.p.166 - rata decesului era de 6-8 oameni pe zi majoritar datorită bolilor. Garnizoana începuse deja asediul cu 230-240 oameni indisponibili datorită bolii. Pivnița mănăstirii franciscane de lângă spitalul cetății este folosită ca spital suplimentar de urgență. În 24 ian. mănăstirea este lovită de obuze și bolnavii sunt duși din nou în spitalul deja supraaglomerat. Acesta este lovit și el în 24 februarie și aproape toți bolnavii și răniții sunt uciși. Doar în perioada octombrie '48-20 ian '49, 455 soldați și 30 de civili sunt uciși- 30% din garnizoană. Rămând doar 900 apt combatanți.

⁹⁶ . Petri, A.P. Op.cit.p.193-197

b. Asediul în trei timpi

Gróf Vécsey Károly

Asediul asupra cetății Aradului ar putea fi împărțit în trei etape.

Prima etapă a durat din octombrie până în 17 decembrie 1848 când cetatea a fost încercuită de un număr de 12.000 de insurgenți comandați de Máriássy. A fost mereu nevoie de rechiziții pentru a obține proviziile necesare.

În noaptea de 3 spre 4 decembrie are loc un asalt general asupra cetății, maghiarii ajungând până la zidul principal, în moment în care s-a declanșat artileria garnizoanei, atacatorii fiind nevoiți să se retragă. Provițiile au devenit tot mai puține astfel că, încă din decembrie, au început să fie sacrificați caii.

Apoi a venit în ajutor din Timișoara colonelul Christian Franz Seraphim Vinzenz Graf von Leiningen-Westerburg (1812-1856), care eliberează Aradul Nou ocupat de maghiari și sporește numărul soldaților din cetate la 1.000. (În paranteză fie spus, un alt conte de Leiningen urma să-și găsească sfârșitul în șanțul cetății salvate de el).

Acum începe a doua etapă a asediului. Numărul asediatorilor crește la 35.000. Se încearcă printr-un bombardament continuu cucerirea cetății. În acest moment a venit din Timișoara, în ajutorul asediaților, generalul Josef Edler von Gläser (1777-1849) care, la 7 februarie eliberează Aradul Nou dar nu se complică să ocupe Aradul, care era părăsit de maghiari. Doar trupele voivodului sârb Teodorovici intră în orașul pustiit.

După plecarea trupelor sale începe a treia etapă, când comandanul insurgenților gróf Vécsey Károly (foto) ori Karl Graf Vécsey (1807-1849) cum îi spuneau austriecii, hotărăște înfometarea celor din cetate, ceea ce și reușește.

Rata deceselor în ganizoană, majoritar datorită bolilor, era de 6-8 oameni pe zi cu 230-240 oameni bolnavi.⁹⁷ La 29 iunie Berger, Arad Festungskommandanten, semnează capitularea, iar la 1 iulie 1849 garnizoana părăsește cetatea ⁹⁸. Pentru scurt timp însă. La 11 august, după doar 45 de zile de la capitulare, generalul Janos Damianici, comandantul cetății o restituie necondiționat austriecilor. Conform unor surse generalul Berger a tras asupra Aradului și trupelor asediatoare 45.000 lovituri de tun, până în 6 oct.1848.⁹⁹ Maghiarii capturează 66 de tunuri. Căderea citadelei le permire să transfere 28 piese de asediu spre Timișoara.¹⁰⁰

Kossuth abdică la 11 august 1849, generalul Artúr Görgey de Görgő și Toporcz capitulează și el la 13 august, la Șiria, în fața trupelor rusești. Și începe represiunea. Cetatea devine o imensă pușcărie pentru 500 de prizonieri din armata revoluționară ungară.¹⁰¹

Ultima împărtășanie, Thorma János

---

⁹⁷ Dreyer op. cit. p.166

⁹⁸ Idem p.166 - Ofiăerii au jurat ca ei și oamenii lor să nu ridice armele împotriva Ungariei vreme de 6 luni. Au primit transport gratuit prin Ungaria până la Steiermark.(Styria-Austria)

⁹⁹ Somogyi Gyula op. cit. p.95

¹⁰⁰ Dreyer op. cit. p.166

¹⁰¹ Muzeul Județean, Patrimoniul Județului Arad, Sinteza istorică.

c. Un obelisc pentru martiri

Pe terenul care aparținea de Sigmundhausen (Mureșel), este amplasat – la sud de cetatea Aradului – un monument care amintește de cei treisprezece martiri (câțiva dintre ei generali, între ei și un colonel din Statul Major General), care au fost executați în acest loc, la 6 octombrie 1849, de către Armata imperială. Maghiarii îl considerau o “golgotă a națiunii maghiare.”¹⁰²

Determinarea exactă a locului execuției martirilor nu a fost posibilă în perioada proximală temporală evenimentelor evocate. Martorii oculari indicau locații diverse. De aceea pe un teren din Mureșel situat la câteva sute de metri de șanțul din partea de vest al fortificației a fost amplasat în 1867 un trunchi de dud uscat cu 13 ramuri, simbolică transparentă, alături de care era o cruce¹⁰³.

Un prim monument, modest e drept, dedicat memoriei martirilor de la Arad a fost ridicat de asociația Aradi Honvédegylet în 1871 pe actualul loc. Conform unor descrieri era o piatră de mormânt în patru colțuri cu o singură inscripție: “1849. október 6”. Piatra abia era vizibilă pe câmpul cultivat. Prin urmare, cu contribuția asociației foștilor honvezi în 1874 monumentul a fost ridicat pe un pedestal din piatră.

O a treia variantă a monumentului a fost inaugurată în 6 octombrie 1881. Pe o movilă de pământ pentru a asigura vizibilitatea lucrării cât și pentru a o proteja de inundații a fost ridicat un obelisc din granit înconjurat de un gard din fier forjat. Accesul era pe 15 trepte. Inscripția de pe obelisc cuprindea data cunoscută: 6 octombrie 1849 și numele ofițerilor, în ordine alfabetică.

Cu ocazia unor săpături arheologice în 1932 a fost identificat locul exact al execuției, aflat la circa 250 metri de actualul pod de peste Mureș și la câteva sute de metri spre cetate, de unde este și unde a fost ridicat obeliscul. Actualul monument a fost inaugurat cu ocazia comemorării a 125 de ani de la evenimentele din toamna lui '49 în anul 1974. Într-o criptă situată la temelie se află rămășițele trupesti a 11 dintre martirii națiunii maghiare¹⁰⁴.

---

¹⁰² Somogyi Gyula, op.cit.p.94

¹⁰³ Gigitalis Tankonyvtar- Historia 2003

¹⁰⁴ . Osemintele lui Kiss Ernő și Dessewffy Arisztid au fost reînhumate în Serbia respectiv Slovacia.

Pe placa comemorativă așezată înaintea monumentului este menționată pe scurt execuția, în limba română și în limba maghiară. Tot aici sunt consemnate și treisprezece nume (datele biografice din paranteze sunt adăugate de noi):

Lajos (Ludwig) Aulich (*1792 Pressburg/Bratislava, † 6.X.1849 Arad; general maior);

János Damjanich (*8.XII.1804 Stása, † 6.X.1849 Arad; general maior);

Aristide Dessewffy (*VI.1802 Csakány, † 6.X.1849 Arad; general maior; împușcat);

Kiss Ernő (*13.VI.1799 Temeswar/Timișoara, † 6.X.1849 Arad; general locotenent; împușcat);

Károly Knézich (*1808 Velike-Gajovac/Croația, † 6.X.1849 Arad; general maior);

György (Georg) Lahner (*6.X.1795 Nécspál-Slovenia, † 6.X.1849 Arad; general maior);

Vilmos Lázár (*1815 Großbetschkerek/Becicherecu Mare, † 6.X.1849 Arad; colonel; împușcat);

Karl Leiningen-Esterburg (în fapt: Westerburg) (*11.IV.1819 Ilbenstadt/Flessen, † 6.X.1849 Arad; general maior);

József Nagy-Sándor (*17.X.1804 Großwardein/Oradea, † 6.X.1849 Arad; general maior);

Ernő Pöltenberg (Ernst, *1813 Wien/Viena, † 6.X.1849 Arad; general maior);

József Schweidel (*1796 Zombor, † 6.X.1849 Arad; general maior; împușcat);

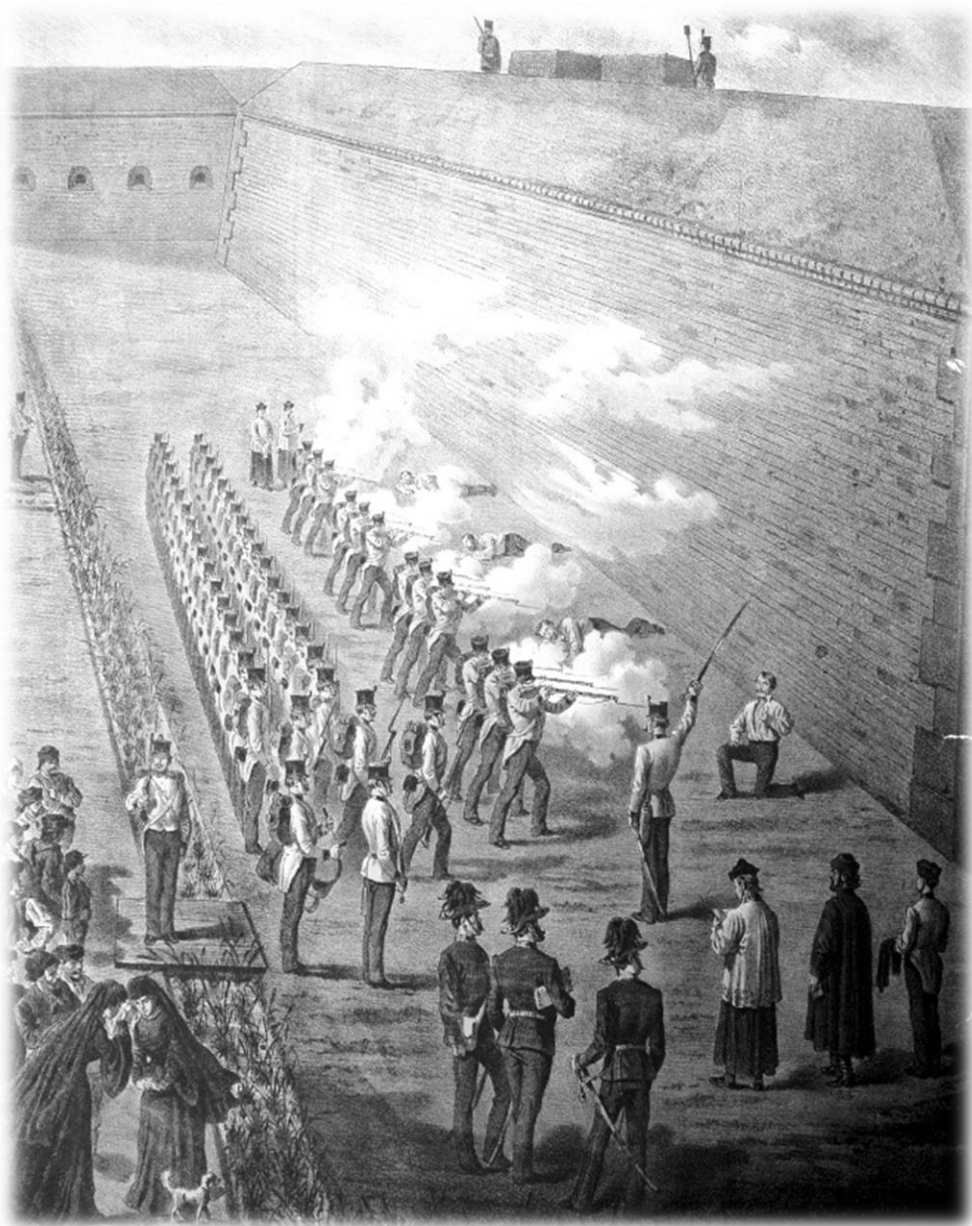
Ignac Török (*1795 Gödöllő, † 6.X.1849 Arad; general maior);

Károly Vécsey (*1807 Pest/Pesta, † 6.X.1849 Arad; general maior; împușcat).¹⁰⁵

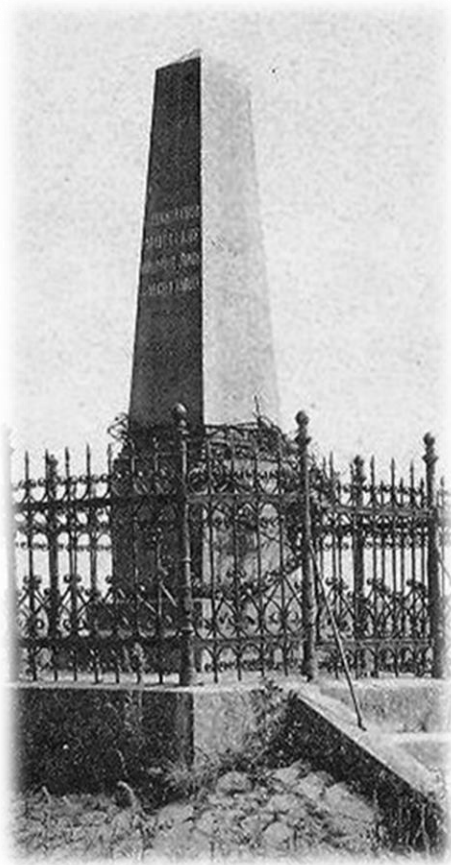
La 6 octombrie 1849 ora 6 dimineața ofițerii Dessewffy, Kiss, Lázár și Schweidel au fost împușcați în șanțul cetății Aradului, jumătate de oră mai târziu, ceilalți nouă au fost sugrumați la stâlp într-un loc la sud de cetate, către Aradul Nou.

---

¹⁰⁵. Dintre cei 13 martiri 5 au fost germani, 5 maghiari, 2 sârbo-croați și unul (col. Vilmos Lázár) armean- dr. Otto Greffner.

Executați în zori

Monumentul celor treisprezece (1881)

d. Uitați de istorie

Istoria a reținut numele a doar 13 dintre martirii mișcării de emancipare națională a maghiarilor de la 1848. De menționat că represiunea celor implicați în mișcarea de emancipare a maghiarilor a produs în aceeași epocă mult mai multe victime decât la Arad. La Pesta au fost judecați și condamnați un număr dublu de martiri ai luptei de eliberare națională, la Pojon un număr de 13, iar la Kőszeg opt martiri. Însă doar aici au fost executați în aceeași zi atât de mulți ofițeri superiori.

Revenind însă, cei de la Arad nu au fost doar 13 ci, de fapt, 16: unul a fost executat anterior datei de 6 octombrie – de atunci marcată ca zi națională de

comemorare a martirilor națiunii maghiare – iar alți doi după executarea sentinței celor 13. Mai mult, ar mai fi și un al 17-lea martir, dar acesta nu a fost executat ci lăsat să se stingă în temnița ceții Aradului. Locul lor de veci nu este cunoscut. În 1932-33 doar osemintele celor 13 au fost deshumate din șanțul cetății, o parte fiind reînhumate sub obelisc.

De altfel chiar și memoria celor trei a primit puțină atenție din partea istoricilor astfel că Ormai (Auffenberg) Norbert – colonel, Ludwig Hauk – maior și fiul celebrului scriitor și lingvist maghiar Kazinczy Ferenc, colonelul Kazinczy Lajos își odihnesc încă oasele undeva în preajma cetății.

e. Prima sentință capitală

Col. Ormai (Auffenberg) Norbert a fost cel dintâi ofițer maghiar condamnat și spânzurat pentru înaltă trădare de tribunalul militar al guvernatorului Ungariei, generalul locotenent Julius Jacob Freiherr von Haynau, la 22 august 1849. După doar 10 zile de la capturarea lui, Haynau, “hiena din Brescia”, cum era numit generalul austriac ce către insurgenți, sosise în cetate cu doar o zi înaintea primei execuții.¹⁰⁶ Comandantul cetății era generalul Howiger.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ SOMOGYI GYULA op.cit p.14

¹⁰⁷ idem.p.15

f. Al 15-lea

Colonelul Kazinczy Lajos a fost executat prin împușcare în 25 octombrie 1849. Conform Pasztor cazul său a fost judecat separat¹⁰⁸ de al celor 13 întrucât el a depus armele după 12 zile după înfrângerea de la Șiria. El a fost unul dintre artizanii victoriei de la Nagysalló (în slovacă Tekovské Lužany) asupra austriecilor din 19 aprilie 1849, bătălie în urma căreia Kossuth

Lajos a publicat „Declarația de independență” din aprilie prin care Casa de Habsburg era decăzută din drepturile sale asupra regatului Ungariei.

Temporar, tatăl său Kazinczy Ferenc fusese la rândul său condamnat la moarte¹⁰⁹ în 1795, dar sentința la moarte a fost comutată la închisoare. Fiul său însă, colonelul Kazinczy, nu a supraviețuit condamnării. A fost executat în 25 octombrie.

g. Al 16-lea martir, un austriac

Locotenent colonelul Hauk Ludwig (Lajos), participant activ la revoluția din Viena¹¹⁰ din martie 1848 și cel care a publicat pamfletul "A Habsburg-ház utolsó órája" (Ultimele ceasuri ale Casei de Habsburg), după reprimarea acesteia și-a asumat un rol și-n mișcarea de emancipare a maghiarilor. Capturat la Biharkeresztes a fost dus la Pesta unde și-a așteptat sentința. O a doua, întrucât în calitate de participant la revoluția din Viena fusese deja condamnat, în contumacie, la 12 ani închisoare. Probabil că dacă ar fi ajuns în Viena

---

¹⁰⁸ Pásztor Emil (1979) A tizenötödik aradi vértanú, Budapesta, p.194

¹⁰⁹ A fost implicat în mișcarea iacobină maghiară de inspirație franceză împotriva absolutismului promovat de Francisc I.

¹¹⁰ Katona Tamás (2001) AZ ARADI VÉRTANÚK, Budapesta p.45

ar fi scăpat doar cu atât. De la Pesta a fost însă mutat la Arad la decizia guvernatorului Haynau. Asta i-a pecetluit soarta. În 31 ianuarie 1850 este condamnat la moarte. Deși prim ministrul Felix zu Schwarzenberg îi recomandă, la presiunea opiniei internaționale¹¹¹ marcată de duritatea reprimării maghiarilor, comutarea sentinței la 20 ani închisoare, Haynau confirmă decizia, în februarie aceasta devine executorie și-n data de 19 februarie, dimineța, Hauk este spânzurat. Nu există nici o fotografie a lui.

Conform unei legende care, vorba italianului “se non è vero, è ben trovato” (chiar dacă nu e adevărată, e bine scornită), cum mama soției gardianului se îmbolnăvise, acesta s-a dus la Hauk să-l întrebe dacă nu cumva este de acord să fie executată sentința cu o zi înainte ca să-și poată el rezolva problema familială? Și Hauk, spune legenda, ar fi acceptat să mergă la moarte cu 12 ore înainte de data prevăzută în sentință.

h. Nici măcar nu a fost condamnat și nici executat

Cel de-al 17 martir de la Arad a avut poate cea mai tragică soartă dintre toți. Generalul maior Lenkey János a înnebunit în temnița Aradului. Procesul împotriva sa a fost suspendat din acest motiv. În 7 februarie 1850, la doar 42 de ani, s-a stins din viață. A fost înhumat în cimitirul orașului și apoi osemintele i-au fost reînhumate în orașul natal, Eger.

În cetatea Aradului au fost executați 16 comandanți militari ai armatei insurecționale maghiare, 183 au fost condamnați la închisoare în lanțuri și alții 217 la închisoare.¹¹²

---

¹¹¹ Dreyer op.cit p.159 Executarea lui Leiningen-Westerburg, membru al casei de Hessen, înrudită cu casa Coburg, deci cu casa regala a Angliei, a provocat o ruptura între relațiile dintre cele două imperii.

¹¹² Somogyi Gyula op.cit. p.15

j. Ce s-a întâmplat cu Haynau?

Executantul represiunii, dar nu și principal beneficiar al acesteia, generalul locotenent Julius Jacob Freiherr von Haynau, guvernator general al Ungariei și comandant al armatei, care-și câștigase cu ocazia reprimării mișcărilor revoluționare din Brescia – Italia în 1849 atât porecla de „țigru habsburgic” dar și cea de “hiena din Brescia” și care a fost inclus prin înalta rezoluție (28.02.1863) a împăratului Franz Joseph I. în rândul celor mai demni războinici și celebri comandanți ai Imperiului Austriac, a fost eliberat din funcție în iulie 1850, cu înalte onoruri militare. A murit după doar trei ani la Viena.

Ca o ironie a istoriei, până în 2011 el a fost chiar cetățean de onoare al orașului (Buda) Pesta¹¹³, când i s-a retras¹¹⁴ titlul. Cel primit de la Arad este încă în vigoare.¹¹⁵ Referitor la Arad, de menționat că, în perioada cât a stat aici, Haynau își avea reședința chiar în casa fostului primar al Aradului, Heim Domokos (azi str. Eminescu nr.22-24)¹¹⁶. Domokos (Dominicus Heim) își încheiase primul mandat de primar în 1842 și urma să înceapă un al doilea în 1850.

---

¹¹³ Karl von Schönhals (1875) Biografie des k. k. Feldzeugmeisters Julius Freiherrn von Haynau, Viena, p.132

¹¹⁴ Pester Lloyd (2011) Liste seiner Ehrenbürger din 25 Mart 2011, Budapesta

¹¹⁵ Schönhals, op.cit., p.132

¹¹⁶ Colectiv 2016 Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist, Ed. Presa universitară clujeană, Cluj Napoca. vol.1, p.403

Pedeapsă și răsplată

După înfrângerea mișcării insurecționale de la 1848 a maghiarilor, răsplătind, interesat desigur, fidelitatea sârbilor care s-au plasat în timpul conflictului de partea autorităților imperiale și sancționând înflăcărarea reformistă a ungarilor, s-a constituit, urmare a patentei împăratului din 18 noiembrie 1849, provincia „Voivodina Sârbească și Banatul Timișan (Woiwodschaft Serbien und Temescher Banat)” cu reședința la Timișoara. Ca structură administrativă aceasta era scoasă de sub controlul administrației maghiare. Limbile oficiale erau germana și sârba, cu toate că românii erau principalul grup etnic. Andrei Mocioni, aromân, a fost, până la demisia sa din 1853, primul ei guvernator.

Provincia „Voivodina Sârbească și Banatul Timișan” a fost desființată în octombrie 1860, revenindu-se în Banat la sistemul comitatens maghiar, anterior evenimentelor din 1848. În 15 decembrie 1860 provincia este anexată Ungariei în ciuda protestelor românilor ce doreau fie alipirea la Principatul Transilvaniei, fie autonomia.¹¹⁷

---

¹¹⁷ Rusu R., Organizarea spațiului geografic în Banat, p.191

Regimentul de infanterie „Kaiser Leopold II.“ Nr. 33

Așa cum spuneam mai sus, două fortărețe majore formau baza autorității Austriei în sud-vestul Ungariei. Este vorba de cea din Arad și cea mai mare din Timișoara. Iar istoria fortăreței Aradului este legată de istoria regimentului maghiar KuK 33 de infanterie "Kaiser Leopold II."¹¹⁸ din armata a 8-a.

Regimentul a început să recruteze militari în comitatul Aradului (aria sa de recrutare era majoritar la nord de Mureș, dar cobora și în sud până spre Orășoara unde era deja limita de nord a zonei de încorporare a regimentului 61 Timișoara), abia în perioada 1857¹¹⁹ (până în anul 1883¹²⁰), când este rezonabil să presupunem că și-a stabilit sediul în cetatea Aradului.

Desigur între cei chemați sub arme găsim și tineri din Mureșel-Sigmundhausen. Iată câteva exemple: Pothof Rudolf, ns. 1845 Sigmundhausen, încorporat în 1867; Steinlechner Philipp, ns. 1846 Sigmundhausen, încorporat 1867; Strumberger Paul, ns. 1844 Sigmundhausen, încorporat 1865; Scherer Johann, ns. 1825 Sigmundhausen, încorporat 1846, mort la +13 Sep 1857 în IR 61 Timișoara.¹²¹

În evenimentele din 1848 se știe că a fost implicat de partea "rebelilor" doar batalionul 3 (regimentul avea 4 batalioane – n.n.), staționat în acea perioadă în Ungaria, probabil datorită componenței etnice majoritar maghiare a militarilor săi.

---

¹¹⁸ https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_k.u.k._Kampftruppen#Nr._31.E2.80.9340 - Împăratul Leopold II (Peter Leopold Josef Anton Joachim Pius Gotthard (1747–1792). Sub acest nume a figurat regimentul în documentele militare austriece.începând cu anul 1888.

¹¹⁹ Österreich-Ungarns bewaffnete Macht 1900-1914

http://www.mlorenz.at/images/Werbbezirkseinteilung_1781-1889.jpg

¹²⁰ Districte de recrutare din 1781-1889.

http://www.mlorenz.at/images/Werbbezirkseinteilung_1781-1889.jpg si Dislokation und Einteilung des k.u.k. Heeres, der k.u.k. Kriegsmarine, der k.k. Landwehr und der königlich ungarischen Landwehr lt. "Seidels kleines Armeeschema" – recruiting districts 1781-1889.

¹²¹ Dreyer D. (2005), op.cit. p.357, p.575

Componenta etnică a regimentului în întregul său s-a schimbat de-a lungul anilor, funcție de zona sa de recrutare. După ce comandamentul său s-a stabilit în cetatea Aradului, românii au ajuns majoritari. Astfel în iulie 1914, un procent de 54% dintre recruți erau români, 28% maghiari și 18% alții.¹²²

Ca o curiozitate menționez că, o lungă perioadă, "Hunyadi Induló" a lui Ferenc Erkel, cel care a compus și imnul Ungariei, a fost muzica de marș a regimentului.¹²³

Regimentul 33 (1714/5 în evidențele militare maghiare) a fost înființat în 1741 și a avut numele de „Andrássy-Infanterieregiment” după comandantul său Adam von Andrásy (general de divizie Adam Johann Joseph von

Andrássy, baron de Szent-Király (1698–1753).¹²⁴

Urmează apoi, în calitate de comandanți Nikolaus Esterházy (1753)¹²⁵ – regimentul ia parte în luptele de la Solferino (1859) și Koeniggratz (1866)¹²⁶ – Anton Graf Sztáray von Nagy-Mihály (1781), general de cavalerie, apoi contele Hyeronimus Colloredo-Mansfeld, gen. de cavalerie și gen. de divizie (1809)¹²⁷. Regimentul acționa în zona ce astăzi aparține Slovaciei.¹²⁸

---

¹²² Antologie – 1855 Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums by Austro-Hungarian Monarchy. K.u.K. Kriegsministerium, Wien, Aus der k.k. Hof- und Staats-Druckerei p.261-263.

¹²³ <http://www.militaermusikfreunde.at/index.php/die-infanterie>

¹²⁴ Regimentul avea 3 batalioane.

¹²⁵ Foto – Uniforma regimentului ungar Esterházy (1769 No. 33) în anul 1762 – Muzeul militar Wien. Heeresgeschichtliches Museum, Wien.

¹²⁶ Dreyer D., op.cit. p.184

¹²⁷ Zona de recrutare Slovacia (zona Bars, Hont, Zolyon, Aranyosmarót Ipolyság Besztercebánya), statul major era la Viena iar locul de adunare era Altsohl, azi Zolyon – Slovacia.

¹²⁸ Enrico Acerbi, The Austrian Imperial-Royal Army (Kaiserliche-Königliche Heer) 1805 – 1809: THE HUNGARIAN ROYAL ARMY 1805 – 1809 HUNGARIAN INFANTRY REGIMENTS de Enrico Acerbi;

http://www.napoleon-series.org/military/organization/Austria/ArmyStudy/c_A.A.H.html

În 1823 comanda unității e preluată de gen. div. baron Emerich Bakony și în 1845 gen.div. baron Franz Gyulai von Maros-Németh și Nadaska¹²⁹. Din 1869 până în 1887 (regimentul era în Arad) comandantul lui a fost baronul Emil Kussevich von Szamobor (adjunct: colonel Joseph Wellikán de Boldogmezö)¹³⁰. Culoarea uniformei regimentului este gri-cenușiu cu butoni argintii.¹³¹ Foto: insigna regimentului cu locurile bătăliilor sale – Galicia, Karpatok, Lemberg, Wolhyna, Cesuna, Bukovina, Szerbia, Krn, Lovcsen, Isonzo.

Deși sediul regimentului se stabilise în Arad, nu toate batalioanele sale erau permanent la baza din cetate. Astfel batalionul 2 în perioada 1903-1907 era la Biserica Alba (Serbia – Voivodina), apoi a fost mutat între 1908-1909 la Cuvin (sârbă Kovin, germană Temeschkubin) și apoi, în 1910-1914, la Arad. Batalionul 4 a fost în 1910-11 la Foca (Italia), în 1912-13 la Crkvice (Croatia) și apoi în 1914 la Kotor/Cattaro (Muntele Negru). Batalioanele 1 și 3 au rămas permanent la Arad¹³². Iată și lista comandanților unității¹³³, toți cu gradul de colonel, între anii 1903 și 1914:

1903-04	col. Wilhelm Wachsmann,
1905-08	col. Albert Dietrich,
1909	col. Siegmund von Gerhauser,
1910-12	col. Alexander Barbini,
1913	col. Friedrich Tobis,
1914	col. Simon Barza Edl von Barnhöfft ¹³⁴ ,
1915	col. Franz Wallner.

---

¹²⁹ Regimentul staționa în Stuhlweissenburg/ Székesfehérvár, Ungaria

¹³⁰ Austro-Hungarian Army - Regimental Commanders 1879 www.austro-hungarian-army.co.uk/regcomm79.htm și

http://www.mlorenz.at/Bewaffnete_Macht/01_Infanterie/01_Infanterie_01.htm

¹³¹ Österreich-Ungarns bewaffnete Macht, 1900-1914,

http://www.mlorenz.at/Bewaffnete_Macht/01_Infanterie/01_Infanterie_01.htm

¹³² idem

¹³³ idem

¹³⁴ Dislokation und Einteilung des k.u.k. Heeres, der k.u.k. Kriegsmarine, der k.u.k. Landwehr und der königlich ungarischen Landwehr – 1914.

1917 Eugen, Arhiduce de Austria și Prinț al Ungariei și Boemiei, ultimul Mare Maestru al Cavalerilor Teutoni din dinastia de Habsburg (1863-1954), cu ofițerii reg. 33 inf. pe frontul Isonzo (12 bătălii între 1915-1917)

În 1914 Austro-Ungaria intră într-un război care va schimba pentru totdeauna ordinea mondială și soldații regimentului maghiar de infanterie 33 pleacă să-și verse sângele pentru o cauză ce nu era a lor. La acea dată românii erau 54% din efectivele sale. Cei din IR33 iau parte în sângeroasele confruntări de la Isonzo, de pe frontul italian. Între ei și un tânăr din Mureșel, Alois Weil, nume cu care ne vom mai întâlni, mai departe.

În 1916 România declară război Puterilor Centrale. La scurtă vreme după încetarea ostilităților, Aradul și fortăreața lui, Mureșelul, se regăsesc pe teritoriul noii puteri est-europene: România Mare.

Povestea regimentului 33 însă continuă, ca unitate militară a armatei române.

Comuna dintre râu și pârâu

La nord de Aradul Nou, între pârâul Țiganca, graniță a Banatului imperial și albia principală a Mureșului (practic pe o insulă, atunci) se află satul Sigmundhausen-casele lui Sigmund (rom.: Murășel; Mureșel; ung.: Zsigmondfalva, Jigmondhaz, Zsigmondháza), care în perioada celui de-al doilea război mondial a fost încorporat în Aradul Nou.

Localitatea pare a fi fost întemeiată prin 1809, prin colonizarea germanilor deși în zona existau locuiri anterioare. O parte a istoriei sale este evident, legată de satul Skela, dar sunt și hiatusuri lungi de timp în care “insula” a fost doar sporadic locuită. Mult timp insula împădurită a Mureșelului fost de fapt o zonă de esplanadă pentru vechea cetate a Aradului, cucerită și apoi refăcută de imperiali, între 1699 și 1703. La reconstrucția ei au lucrat, din 1699 până în 1701, comisarul cameral pentru construcții de fortificații Johann Georg Harruckern pentru partea „economică” și feldmarschall-leutnant Leopold Graf Schlick pentru partea „militară”. Costul lucrării a fost evaluat la 600.000 guldeni. Investiție inutilă pentru că după 60 de ani urma să înceapă construcția actualei cetăți. Mureșelul însă, tot într-o zonă de protecție militară, urma să rămână și tot în zona ușor inundabilă a luncii râului.

Harta la început de secol XIX. – a doua ridicare topografică josephină

Cât despre brațul Mureșului, acum canalul Țiganca, acesta pare a-și fi căpătat numele după un grup de țigani stabiliți prin 1766 în zona Mureșelului spre Sânicolaul Mic (în Zsigmondháza de sus probabil – n.n.). Pârâul, canalul era traversat de câteva podețe peste care se putea ajunge pe malul râului unde se afla la început brodul, skela ori uibărul, desigur luntri și podul din lemn peste râu. (Canalul este încă vizibil în Mureșel).

Sigmund (Zsigmond) Lovász de Eötvenes, proprietarul moșiei Aradul Nou, este cel care colonizează aici în 1809 familii de germani din localitățile limitrofe. El a dat de altfel și numele său localității nou întemeiate Siegmundhausen. Același lucru înseamnă și denumirea lui în maghiară: satul (casa) lui Zsigmond. A fost de altfel și singura localitate de la sud de Mureș care a aparținut Comitatului Arad. Astfel în perioada 1863-1910 a fost parte a comitatului Arad, plasa Arad, în 1920 era tot în județul Arad, plasa Arad, iar din 1930-1941 de asemenea în județul Arad, plasa Aradul Nou. De Mureșel aparținea și o zonă de peste Mureș și anume pusta Bujac.

Prima mențiune scrisă despre localitate, accesibilă publicului larg, apare în monumentală descriere istorico-geografică a regatului Ungariei¹³⁵ scrisă în latină de un nobil maghiar în 1828. Acesta, descriind comitatul Arad, enumeră orașul (Arad), 164 sate (pagos) și, în fine, 46 de "praedia et diverticula" (în traducere puste și răzoare – parcele de teren arabil), așadar așezări ce nici măcar nu aveau statut de sat. Ei bine, între acestea se găsește și Zsigmondhaz. Autorul notează totuși că exista acolo 133 case în care locuiesc 731 locuitori, adică în medie puțin peste 5 oameni la una.

Spre deosebire de vecinul său, locuit majoritar de șvabi, populația satului a fost încă de la începuturile sale amestecată, ponderea românilor, maghiarilor, sârbilor și evreilor a fost dintotdeauna mult mai ridicată.

Conform conscripției din 1828 în comuna Mureșel erau 24 de case cu 284 de locuitori, toți jeleri cu vârsta între 18 și 60 ani, care aveau 7 vaci, 17 cai. În plus mai figurau și 4 meșteșugari breslași¹³⁶. Conform unei evidențe aproximative, pe la mijlocul secolului XIX., în Mureșel existau 160 de case.

---

¹³⁵ Ludovico Nagy (1828), *Notitiae politico-geographico-statisticae incltyi regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum*, Tomus primus, Budae, p.33

¹³⁶ Geza Kovacs – *Conscripția satelor arădene în 1828*, în "Ziridava" XV-XVI, 1987, p.105-133. Datele probabil iau în calcul doar una dintre cele 2-3 așezări cu același nume.

O statistică¹³⁷ datată 1842-43 referitoare la două dintre aşezările care ulterior au format Mureşelul, respectiv Kis Zsigmondhaza (Mureşelul Mic) şi Nagy Zsigmondhaza (Mureşelul Mare) oferă date atât asupra religiei locuitorilor (prin extensie şi asupra naţionalităţii lor) cât şi asupra numărului locuitorilor în preajma mişcărilor insurecţionale din '48:

Comuna	Catolici	Greco-catolici	Ortodocşi	Luterani	Reformaţi	Evrei	Total
Zsigmondhaza Kis	81	-	204	-	11	5	301
Zsigmondhaza Nagy	379	-	185	3	2	132	701
Total	460	-	389	3	13	137	1.002

În anul 1880 satul avea 136 de case¹³⁸. Acolo trăiau 879 suflete din care, 545 romano-catolici, alături de 251 ortodocşi, 9 greco catolici, 31 reformaţi, 12 evanghelici, 1 unitarian şi 30 de evrei şi alte religii¹³⁹. În 1892 comuna avea 1.000 locuitori, 129 case şi ocupa o suprafaţă de 2.260 jugăre. Dintre locuitori 415 erau nemţi, 302 români (olahi), 221 unguri, 3 slovaci, 17 sârbi, 30 evrei şi 12 alţii. Conform credinţei erau 606 romano-catolici, 3 greco-catolici, 314 ortodocşi, 14 evanghelici, 30 izraeliţi.¹⁴⁰

¹³⁷ Aloysium Reesch de Lewald - (1842/3) Universalis schematissimus ecclesiasticus venerabilis cleri romano et greco-catholici Secularis et Regularis, Budae, vol.3, p.282

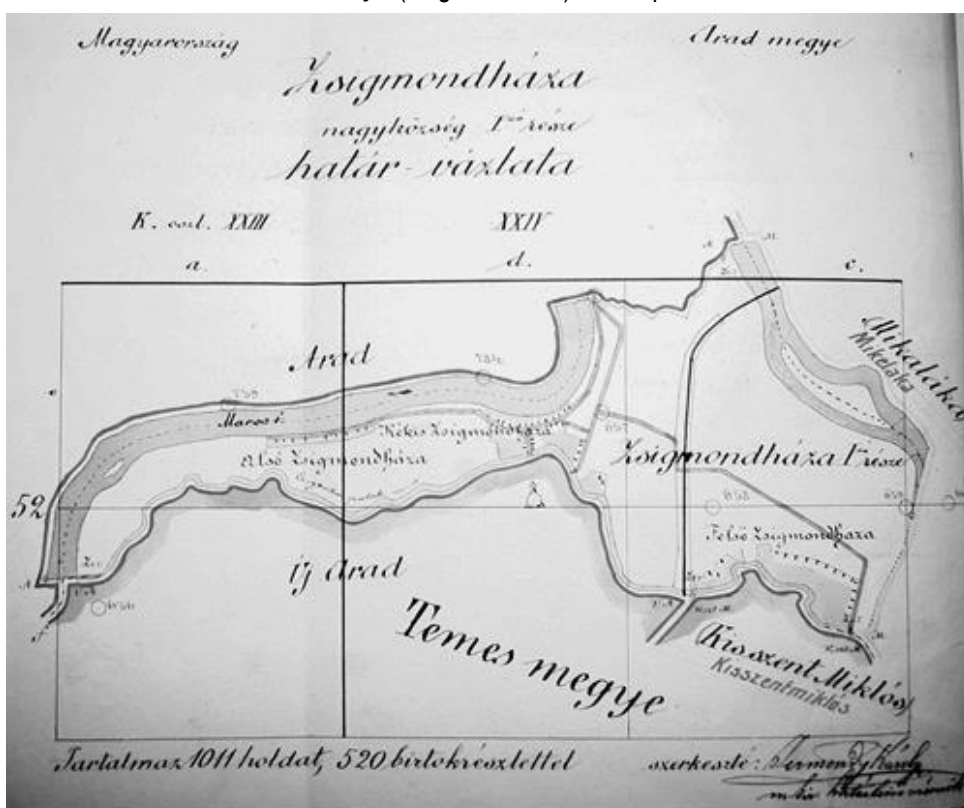
¹³⁸ Prefectura jud.Arad, actele comitatului nr.2421/1850

¹³⁹ Recensământul din 1880 Transilvania ed. Staff 1997, p.26

¹⁴⁰ A Magyar Korona országainak helységnévtára (1892) Budapesta - Az 1890-iki népszámlálás főbb eredményei vármegyék és községek szerinti. Magyarország 3. Arad vármegye, p. 30

Comuna nu a avut niciodată o biserică ceea ce arată că a “crescut” pe lângă alte comunități mai mari, fără a avea o identitate (spirituală) proprie. Se pare însă că evreii au avut un templu în partea de est a așezării. Cimitirul satului era acolo unde se află și astăzi, doar că atunci era la o oarecare distanță de ultima uliță a comunei, între Mureșel și Mureșelul de jos. Credincioșii catolici au fost întotdeauna o filială a parohiei din Aradul Nou, cei ortodocși aparțineau de parohia Sânicolaul Mic, mai târziu de parohia ortodoxă din Aradul Nou. Primăria comunei, conform C.F. 117 Mureșel, figurează din anul 1868 pe actuala stradă Memorandului nr.2, acum grădiniță.

Harta Mureșel (Zsigmondháza) - 20 sept.1884

Suprafața: 110 jugăre (520 de parcele). Aparține de Mureșel și Pusta Bujacului, suprafața – 1.248 jug. Vecinătăți: E – comuna Micalaca, S – Sânicolaul Mic și Aradul Nou, V – Arad, oraș liber regesc, N – Arad, oraș liber regesc.

Mari proprietari: Biro Gizella căs. Pokorny, Biro Akos, Kalman și Imre¹⁴¹; Novay Ioan, Margit și Sandor. În pusta Bujac, ținătoare de cartierul Șega, mare proprietar era groful Nádasdy Ferenc. În stânga actualului pod se afla Zsigmondháza de jos care cuprindea și zona morilor pe apă Kekis Zsigmondháza. În dreapta liniei de cale ferată Arad-Timișoara era Zsigmondháza de sus.

Treptat, activitatea economică din comună prindea viață. În doar cinci ani numărul meșteșugarilor și comercianților din comună se dublează ori chiar mai mult. Iată situația:

Meșteșugari și comercianți în Mureșel /Zsigmondháza, anul 1887¹⁴²

Herold Alajos, sau Alois Herold, morar și comerț făină

Grünbaum Sámuel, băcănie

Klein, V. L., proprietar, Klein Győző, comerț diverse

Steiner Frigyes, sau Fridrich Steiner, morar

Meșteșugari și comercianți în Mureșel, 1892¹⁴³

Tâmplari: Török Fér.; pantofari: Brettschneider Antal, Gantner Fér., Jankovits Gábor; argintari: Roch Andr.; concesionari drept pescuit: Strumberger Antal.; dogari: Vagner Nándor; hornari: Zeuner Ignat.; comercianți: Kohn Fülöp.; cârciumari: Láng Miklós, Rosenbaum Ferencz.; zidari: Fuchs J., Zenner Ágoston.; comercianți cai: Menráth Mihály, văd. Okíts Anna, Wagner Ferencz; comercianți porci: frații Neumann; măcelari: Jablonszky Antal; morari: Herold Alajos, Herold Ferencz, Kolb Bálint, Kiszinger Ferencz, Kriegleder Ferencz, Monrath József, Michelbach György, Strumberger József, Willy L.; brutari: Kasztora Mátyás; comercianți diverse: Fischer Ignác, Lengyel Ede, Pécs Péter, Fink J.; lăptari: Biró K; creditor: Matéffy András; distilieri de alcool (rézmives); Kohn Fülöp, Weincz Pál, Fink J.

În cuprinzătoarea sa lucrare monografică dedicată comitatului Arad la începutul secolului XX istoricul Somogy Gyula face și o succintă descriere a comunei Mureșel. Iată-o:

---

¹⁴¹ Somogy. G. op cit - Biró Imre - vicecomite Arad (ns. 1821 - dec.1888) și Kálmán (deputat, consilier regal)

¹⁴² Czégek kézikönyve (1887), Aradi törvényszék - Circumscriptia judecatoreasca Arad, Budapest p.605

¹⁴³ JEKELFALUSSY JÓZSEF dr. (1892), Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke. Az iparosok és kereskedők név- és lakjegyzékel, Budapest p.160, 500, 548, 600, etc

Mureșul la început de secol

217. Zsigmondháza¹⁴⁴. Districtul Arad. Suprafața 2.260 jugăre cadastrale (1.301 ha – n.n.). Numărul locuitorilor 1.186. În număr mai mare germani, puțini maghiari și români. Se află pe malul stâng la Mureșului, între Mureș și Aradul Nou timișan, de ultimul fiind despărțit de o vale, un vechi braț al Mureșului sau pârâul Țiganca. Locuitorii se ocupă cu cultivarea pământului și a grădinilor.

Pe malul Mureșului stau una lângă alta mori pe apă și astfel industria morăritului și morăritul este una dintre principalele ocupații. Sunt și alte profesii. Foarte mulți își găsesc slujbe în fabricile și morile din Arad. Una dintre sursele de câștig este și transportul pe apă pentru că, până în zilele noastre, până ce podul din fier nu a fost construit, au ținut tot timpul o frecventă rețea de transport cu bărcile.

Conform tradiției localitatea a fost întemeiată în 1740 (după alte surse este vorba de anul 1809; menționam însă mai sus locuirile sporadice din zonă – n.n.). Atunci deja, sub numele de Cigányka aparținea de Arad. În 1800 Lovász Zsigmond, moșier în Aradul Nou, a schimbat cu trezoreria pusta Buzsák (Bujacul mic dinspre Micălaca – n.n.) cu această parte și a numit locul Zsigmondháza.

Au fost de altfel două așezări Zsigmondháza: mare și mică.¹⁴⁵ Prima aparținea de Arad și a doua de județul Timiș. Cea din urmă se mai numea și Kékes. (Inițial însă, granița era de-a lungul văii Țiganca și Felső Zsigmondhaza, respectiv Kékes erau dincoace de ea, deci în comitatul Arad. După integrarea Banatului în Regatul ungar situația s-a schimbat)¹⁴⁶.

Zsigmondháza este o comună construită neregulat. Unele străzi sunt înguste, altele largi. Proprietar a fost Lovász Zsigmond, mai târziu Biró Imre junior și Kálmán (fii lui Biró Pál – n.n.), actualul proprietar fiind soția baronului Sennyey Béla¹⁴⁷. În hotarul comunei Zsigmondháza se află obeliscul martirilor.

---

¹⁴⁴ SOMOGYI GYULA, 1913 ARAD VÁRMEGYE ÉS ARAD SZAB. KIR. VÁROS M O N O G R A P H I Á J A, vol. III. Partea a II-a. p. 246

¹⁴⁵ Ba chiar trei, cum am arătat.

¹⁴⁶ În schimb, după anexarea Banatului de Ungaria (1860) și extinderea sistemului comitatens, vechea graniță devine nerelevantă și la sfârșitul sec. XIX-lea Mureșul de Sus (mic/Kekes/ Felső Zsigmondhaza) este integrat în comuna Sânicolaul Mic din comitatul Timiș.

¹⁴⁷ Sennyey – veche familie nobiliară din comitatul Vas (granița Austria-Slovenia); S.Béla, înnobilat în 1916 de Carol al IV-lea, ultimul rege al Ungariei din casa de Habsburg-Lotaringia. În 1918 Ungaria devine republică.

Odată cu construirea podului din fier (grof. Károly / azi Traian – 1910) și asigurarea circulației permanente, Zsigmondháza s-a schimbat cu totul. Acum a căpătat o față mai deschisă, zâmbitoare, odată ce străzile înguste s-au transformat în drumuri largi și bine îngrijite. În 1848, cei din cetate au incendiat comuna.¹⁴⁸ Cu ocazia unei cercetări a fost descoperit un inel iacobin din argint cu pecete și simboluri masonice.

---

¹⁴⁸ Gaal Jenő (1898) Monografia orașului liber regesc Arad, p.67

America – o nouă lume

La începutul secolului XX multe familii din comună au decis să plece într-o nouă aventură, în căutarea unei vieți mai bune. America, aflată într-o perioadă de boom economic, avea nevoie de resurse noi de forță de muncă. Unele companii din SUA își trimiseseră chiar recrutori în Banat pentru a sprijini emigrarea.

La sărbătorile legate de aniversarea a 200 de ani de existență a Aradului Nou, organizate în 1923, eveniment în care au fost implicați, evident, și cei din Mureșel, alături de oficialități era și un reprezentat economic al SUA în Aradul Nou, un oarecare mister Norman.

La început au plecat cei tineri, ce nu aveau mult de pierdut dar totul de câștigat. Apoi și alții, după ce povești de succes au ajuns acasă. Emigrarea s-a desfășurat între 1899 și 1930. Pentru mulți, țelul era de a câștiga suficienți bani pentru a se întoarce acasă și a cumpăra pământ și unii chiar s-au întors, dar cei mai mulți au rămas în noua lor țară. Emigrația a continuat și după primul război mondial, dar marea criză financiar-economică din State i-a pus capăt.

Nu există o cifră exactă a celor care au plecat din Mureșel spre America, Canada ori America de sud, dar numărul acestora poate fi estimat la câteva sute. Oricum raportat la populația comunei un procent semnificativ. Câteva cifre totuși există. Din totalul celor 108.241 emigranți din comitatele Arad, Caraș-Severin, Timiș și Torontal plecați în perioada 1900-1914 s-au reîntors doar 19.994. Bilanț negativ-88.247 persoane. Și este vorba doar despre o perioadă de 14 ani. Iată câteva exemple¹⁴⁹.

În 26 august 1906 MITTAG Friedrich de 38 ani din Sigmundhausen (emigranții fiind șvabi foloseau denumirea germană a comunei) debarcă în New York din nava „Pannonia” pe care o luase din portul Fiume. Se îndrepta tot spre Cincinnati (Ohio). HARTMANN Nikolaus de 15 ani coboară din „Ultonia” duminică, 24 iunie 1906. El plecase din Fiume și mergea la Cincinnati la tatăl lui Anton Nagy. D-șoara SCHMIDT Anna de 19 ani ajunge cu nava „Rhein” din Bremen în 1 august 1906. Voia să ajungă la Chicago (Illinois) iar și mai tânărul WILLI Johann de doar 17 ani

---

¹⁴⁹ David Dreyer (2013), Emigration from Banat in the National Archives Ship Records, San Mateo (Cal)

coboară din aceeași navă pentru a se duce la fratele lui Leopold Willi. În Saint Louis (Missouri) îl aștepta nu doar Willi, ci și „visul american”

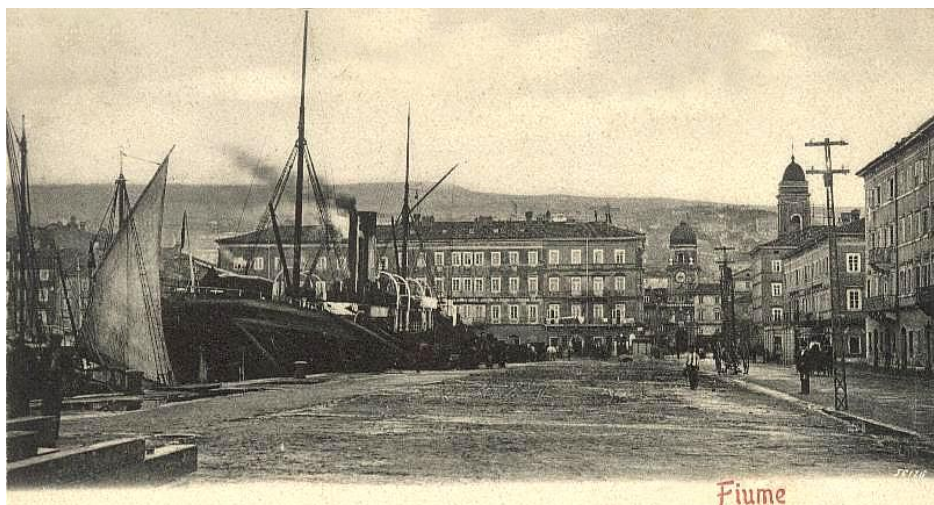
Anul 1907 a reprezentat anul celui mai mare flux de emigranți din satele bănățene ori asimilate Banatului, cum e cazul nostru, spre Statele Unite. HARTMANN Helena de 11 ani din Sigmundhausen ajunge în SUA în 1 mai 1907 cu nava „Breslau”. KAIP Michael de 32 ani din Sigmundhausen ajunge în septembrie 1907 cu nava „Frankfurt”. Destinația era tot Cincinnati (Ohio). Tatăl lui rămăsese în Frumușeni. În 4 septembrie 1907 GILLICH Anna în vârstă 39 ani din Sigmundhausen mergea la Cincinnati să se alătore tatălui ei Michael Reif. Călătorise cu nava „Frankfurt” din portul Bremen. Tânărul REINHARDT Rudolf de 24 ani din Sigmundhausen ajunge în aceeași zi cu aceeași navă. Era însoțit de nevastă Maria de 20 ani, născută în aceeași comună. Tatăl lui, Josef Reinhardt, rămăsese în Aradul Nou. SCHWEITZER Franz în vârstă de 32 din Sigmundhausen debarcă în 26 august 1909 în portul New York din nava „Chemnitz”. Avea ca destinație Cincinnati (OH) unde-l aștepta verișorul Georg Zillich. Tatăl său Franz Schweitzer rămăsese acasă, în Sigmundhausen.

Familia lui KOLLING Anton de 42 ani din Sigmundhausen ajung în noua lor țară în 11 mai 1911 cu parchebotul „Brandenburg” din portul Breslau. Aveau ca destinație Buffalo – New York. Anton era însoțit de soția lui Paula de 41 ani și de cei doi copii Gisela (11 ani) și Kalmann (8 ani) toți născuți în Sigmundhausen. În aceeași zi GROSS Josef de 30 ani din Sigmundhausen debarcă din nava „Brandenburg” în 11 mai 1911 și avea aceeași destinație, Buffalo. Era însoțit de soția lui Anna, 40 ani, și de fiul lor Johann, 13 ani, toți născuți în aceeași comună.

Până în 1904 bănățenii și cei din Sigmundhausen-Mureșel erau considerați tot astfel, plecau spre SUA, majoritatea din porturile germane de la Marea Nordului, Bremen și Hamburg. Puțini plecau din porturile olandeze Antwerp sau Rotterdam. Navele ce plecau din Bremen erau exclusiv ale companiei Nord Deutscher Lloyd (NDL) în vreme ce navele din Hamburg erau ale Hamburg American Line. Vasele NDL acostau fie în New York, fie în Baltimore. Hamburg American Line, Holland-American (din Rotterdam) și Red Star Line (din Antwerp) aveau ca destinație exclusivă New York-ul.

Rutele emigrației

Câteva explicații ar putea fi utile. În 1904 guvernul ungar, ca urmare a unei înțelegeri cu liniile Cunard, căreia îi ceda exclusivitatea transportului emigranților, a luat măsuri să încurajeze cetățenii săi să utilizeze ca loc de îmbarcare portul Fiume (foto) de la Adriatică. Vasele Cunard foloseau în exclusivitate portul New York. Emigranții plecați din Fiume aveau însă nevoie de un pașaport maghiar în timp ce cei care foloseau liniile nordice, porturile Antwerp sau La Havre, nu aveau nevoie de astfel de documente.

Zauner Anton de 30 ani debarca în septembrie 1923 și dorea să-și facă o viață nouă în New York împreună cu sora lui. De loc bărbatul era din Fântânele dar se căsătorise cu o fată din Sigmundhausen, Rosa, și fiul lor Ludwig de un an și jumătate era născut tot acolo.¹⁵⁰ Socrul lui, Ferdinand Wagner, rămăsese acasă.

KLUG Johann născut în Aradul Nou, de 31 ani, ajunge în decembrie 1923 însoțit de soția Theresia (30 ani), născută în Sânmartin, și de fiica lor Rosa, 9 ani, născută în Arad. Bunicul Franz rămăsese în Aradul Nou. Tatăl lui Johann Klug din Sigmundhausen emigrase mai înainte în Statele Unite și acum fiul cu familia lui mergeau la el, în Buffalo (NY). Emigrația, la cote reduse însă, a continuat până prin 1930.

---

¹⁵⁰ David Dreyer's Ship List 1896 – 1930
(http://www.villagerecords.org/ShipList/ShipData_list.php)

Primul Război Mondial

Lloyd George, viitorul ministru de război al Marii Britanii, avea să spună despre prima conflagrație mondială (1914-1918): “Niciunul din oamenii aflați la guvernare nu a vrut de fapt acest război. Ei au alunecat într-un fel spre el, sau și mai bine, clătînându-se s-au împiedicat în el, poate din nebunie”. Cum se știe, după ce și-au pierdut la Sarajevo arhiducele și prințul moștenitor al imperiului Austro-Ungar, Franz Ferdinand, Austro-Ungaria declară la 28 iulie 1914 război Serbiei. Conflictul, contrar așteptărilor Vienei, nu avea cum să fie unul local. Toate Marile Puteri erau părți în diferite alianțe și înțelegeri, astfel că generalizarea lui era nu doar inevitabilă, ba chiar era dorită.

În vara lui 1914 cei din Mureșel primesc ordinul de mobilizare și se duc în Cetate. Majoritatea erau încorporați în regimentul maghiar 33 de infanterie kuk¹⁵¹ “Kaiser Leopold II” parte a corpului VII de armată cu comandamentul în Timișoara. Efectivele sale pe timp de pace erau de 1.532 oameni (6.068 pe timp de război)¹⁵². Și împreună cu regimentul și-au varsat sângele în luptele la care acesta a luat parte.

Principala campanie a fost pe frontul italian, la Isonzo, unde au participat la câteva din cele 12 bătălii în perioada 1914-1917. În iunie 1918, ultima mare ofensivă (Battaglia del Solstizio) pe Piava inferioară a armatei austro-ungare se soldează cu un eșec. Războiul a luat sfârșit cu înfrângerea Puterilor Centrale.

Ca urmare, imperiul multinațional Austro-Ungaria se face fărâme. Si începe un nou capitol al istoriei și pentru Mureșel.

---

¹⁵¹ kaiserlich und königlich în germană / imperial și regal – cu referire la dubla calitate a monarhului de Habsburg, de împărat al Austriei și rege al Ungariei, în perioada monarhiei duale Austro-Ungare, 1867-1918.

¹⁵² 1907 Order of Battle of the Austro-Hungarian Empire
http://s1.zetaboards.com/World_Empires/search/2/?c=3&mid=1690373&month=8&year=2012

Murășel, 1923

Cu mare fast, mult entuziasm, o mulțime de invitați de seamă, personalități ale epocii și o organizare nemțească în 1923, de Rusalii a avut loc aniversarea a 200 de ani de existență a vecinului din sud, Aradul Nou. Evenimentul, desfășurat pe parcusul a trei zile, a fost relatat pe larg într-un articol din "Temeswarer Zeitung" din 23 mai 1923¹⁵³. Cum mulți dintre șvabii din Mureșel tot de acolo se trăgeau ori aveau neamuri acolo, cum tot în Aradul Nou se rugau și învățau și mulți tot acolo și lucrau, evident că se simțeau și parte a comunității de acolo. Astfel că au participat masiv la evenimentele din Neu Arad. Evident, nu doar șvabii. Era doar un eveniment al locului. Astfel publicația arădeană "Arader Zeitung" (Deutsche Zentral-Druckerei) publică, în 20 mai, o ediție specială de opt pagini dedicată sărbătorii a 200 de ani de existență a Aradul Nou. Redactorul notează între altele despre evenimentele zilei de 21 mai:

"Înainte de masă: 9-11 Adunarea membrilor Asociației agrare a Șvabilor la pavilionul din Grădina Zânelor. Dacă vremea va fi urâtă ea se va ține în sala Primăriei. După masă: ora 3 – serbarea elevilor școlii de stat din Aradul Nou la pavilionul din "Grădina Zânelor". Ora 4 – vânătoare de vulpi cu Foxterrieri, organizată de Clubul Foxterrier din Aradul Nou. Ora 5 – meci de fotbal între Aradul Nou și Periam. Seara: expoziție a Seminarului Catolic din Timișoara la hanul Thun'schen, seară de dans în aceeași locație și în "Grădina Zânelor".

Standurile de expoziție:

I. Legume

Expoziție de flori – produse agricole în Casa Tineretului, șeful de grup: Alois Weil, Franz Friedrich, Anton Göbl, de asemenea Adam Poßler, Johann Klug, Johann Künstler, Martin Pommersheim, Josef Galm, Georg Biringier și Franz Kandier. Redactori: Nik. Lambert și Franz Sabo."

Ori, responsabilul expoziției era nimeni altul decât un consilier al Primăriei din comuna dinspre Mureș, Alois Weil.

În același an în Anuarul Socec Al României Mari¹⁵⁴, apare o descriere a comunei Aradul Nou și a comunei Mureșel, cu instituții administrative, financiare,

---

¹⁵³ Temeswarer Zeitung – Jubileumstage in Neuarad. nr. 112, 1923 mai 23, pag. 3-4

¹⁵⁴ Anuarul Socec, editia 1914-25, Biblioteca Congresului SUA

comercianți și meseriași importanți. Ca reședință de plasă, Aradul Nou era subordonat din punct de vedere administrativ județului Timiș-Torontal, iar Mureșelul aparținea, cum știm, plasei Arad.

“Com. rurală. Plasa Arad. Secretariat comunal. Locuitori 926 – 2 km. Gara Aradul-Nou.

Primar Dușan Nicola, notar Arcosi Aurel. Învățător Albu Simion, învățătoare Ziehaus Maria. Birturi: Coșca Ioan, Dengl Oscar, Suci Ghe. Comercianți (art. mixte): Blum Francisc, Dengl Oscar, Izaner Iosif, Michelbach George. Croitori: Morar N-lae, Patai Alex. Mori (cu motor electric): Pollak Ladislau. Mori (pe apă): Grim Francisc, Ketsch N-lae. Proprietari de moșii: Semujei Gr. (Bujac – 500 jug.). Arendași de moșii: Leopold Sigismund și Deutsch Ando (Bujac – 500 jug.)¹⁵⁵

Date statistice Mureșel (comitatul Arad) – perioada 1859-1930¹⁵⁶

Mureșel-comitatul (județul Arad)	1880	1890	1900	1910	1930
Număr de case	136	129	163	188	226
Număr locuitori	879	1.000	981	1.186	1.481
Germani: %	41,2	41,5	50,2	40,3	37,4
Hotare (jugăre)	2.260	2.600	2.260	2.260	2.260

Viața obișnuită, de zi cu zi a Mureșelului

Dincolo de mărturiile oamenilor simpli despre acele vremuri, care pot reda cel mai bine imaginea vieții comunității, există și alte surse. Deși au fost scrise de oameni pentru care prezentul era singurul lucru care conta atunci, procesele verbale ale ședințelor consiliului comunal permit recreerea vieții de zi cu zi a comunității, problemele cu care se confrunta administrația, de altminteri nu mult diferite de cele ale oricăreia de acum, în fine, deschid o altă perspectivă asupra vieții locuitorilor din Mureșel dar și din Aradul Nou care, de multe ori, aveau de rezolvat probleme comune. Iată câteva exemple semnificative în acest sens:

---

¹⁵⁶ idem

Chestia „vamei” de la podul Mureșului

După ce cu o lună înainte consilierii din Mureșel acceptaseră să plătească 3.226 lei pentru repararea oficiului Judecătorei din Aradul Nou, alți 850 lei pentru întreținerea Preturii, 1.400 lei pentru hainele de vară ale polițiștilor și îi arendaseră lui Feuerstein Berthold terenul fostului cimitir de animale cu 1.200 lei pe an, teren folosit anterior de Camera Agricolă Arad, și în fine au luat act de demisia impiegatului Fuchs Alexandru (înlocuit cu temporar cu d-șoara Marioara Țintoi, pentru rezolvarea problemelor legate de încasarea taxelor la stat), în noiembrie revine pe ordinea de zi „chestia vamei de la podul Mureșului.”

Aceasta mai ales pentru că, în 31 noiembrie, urma să aibe loc la București, dezbateră apelului făcut de Primăria municipiului contra deciziei 128/1931 a Comitetului local de revizie Timișoara, cu privire la încasarea taxei de pod.

La dezbateră urmau să participe președintele Arkosy Aurel și avocatul Aron Petruțiu. Avocatul solicita, în cazul în care obținea „scoaterea populației de a plăti vama de la pod”, suma de 20.000 lei (și în primă instanță câștigase deja) ori, dacă pierdea, 2.000 lei. Cum în speță erau interesate mai multe comune, cei din Murășel îi cer, în 3 noiembrie, lui Arkosy să solicite amânarea dezbaterii și între timp să convoace comunele interesate în vama de la pod. („Avocatul a primit cauza fără vreun obligament din partea comunei, care oricum se va făptui prin convocarea

comunelor interesate”). Ceea ce se și face la 18 noiembrie, când se stabilește ca onorariul avocatului să fie de 60.000 lei, iar în cazul că pierde procesul, de 6.000 lei. Procesul a fost pierdut, din fericire însă pentru comună, fără cheltuieli de judecată.¹⁵⁷

Aici trebuie să fac o scurtă paranteză, întrucât s-a adus în discuție chestiunea casei vămii.

Casa vămii a fost ridicată practic în același timp cu noul pod din fier pe același loc unde, timp de decenii, a funcționat vama orașului. Aceasta întrucât orașul percepea taxe producătorilor și neguțătorilor care intrau în oraș dinspre Banat spre a-și vinde produsele. Pe fațada clădirii cu un etaj se poate distinge vechea stemă a municipiului (trei turnuri de biserică, cu cetate, cu un braț având în mână o sabie și cu trei panglici ondulate simbolizând Mureșul)¹⁵⁸.

---

¹⁵⁷ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Prefectura Arad 91/1931

¹⁵⁸ Octavian Mândruțiu, Elena Gramescu, A. Ardelean (1978); Rolul condițiilor fizico-geografice în evoluția populației și așezărilor umane în județul Arad, Ziridava X, p.180

Unirea ... se amână

Subiectul cel mai important al ședinței îl constituie problema unirii comunei Aradul Nou cu vecina Murășel, ca urmare a deciziei numărul 1644/1931 a Administrației județului, după cum preciza notarul comunei. Consiliul „amână pronunțarea în această chestiune până va lua cunoștință de intențiunea comunei Murășel și până se va prezenta (hotărârea) consiliului comunal Murășel.” În schimb se aprobă fără discuții contractul încheiat cu Novak Ștefan referitor la „edificarea fântânii de benzin și petrol pe teritoriul comunei” și solicitarea cetățenilor de „împietruire a străzii Regele Ferdinand, pe partea unde este mai rea”.¹⁵⁹ În acest scop se decide aducerea a 20 vagoane de piatră și a pietrișul necesar, din prundul Micalăcii.

Aprobarea contului de gestiune pe anul 1930 demonstrează că Aradul Nou a fost bine administrat financiar. Astfel, la venituri de 3.316.804 lei și cheltuieli de 2.658.859, comuna încheiase anul cu un excedent de 658.004 lei (Ședința Consiliului comunal din 5 martie, orele 14.00).¹⁶⁰ Aceeași chestiune, a unirii este abordată și de consilierii din Mureșel. Iată punctul lor de vedere:

“Dacă e ordin, ne lipim, dar ... ramânem autonomi”

Subiect fierbinte și în consiliul comunei Mureșel. Într-atât, că ședința din 3 aprilie a continuat și a doua zi. Subiectul același: ordinul 7.830/1931 al Administrației județului Arad de alipire a comunei Murășel la Aradul Nou. Consilierul Alois Weil este atât de nervos încât se adresează consiliului în limba germană. Primpretorul, în actul înaintat Președintelui Consiliului județean, suținuse că locuitorii din Murășel sunt „atînși de idei bolșevice”. De altminteri Weil este de acord cu alipirea „fără a fi atinsă autonomia comunei” Murășelului. El vrea, de asemenea, să se desființeze și funcția de notar, lucru ce atrage protestul notarului Kradigathy care se simte persecutat. Doar își face bine treaba: „comuna nu are nici o datorie, iar cheltuielile au fost reduse la jumătate față de anii precedenți”.

---

¹⁵⁹ Novak Ștefan avea și un han cu un birt popular pe strada Principală, cam pe unde este astăzi pensiunea Xe-Mar, și deținea un parc de șapte autobuse.

¹⁶⁰ Idem, inv 25/1931

În final, consilierii votează cu majoritate de voturi (nouă – Da, doi – Nu, unul – Anulat) propunerea lui Weil pentru „alipirea comunei Murășel la Aradul Nou, cu sistarea postului de notar și cu susținerea independenței și autonomiei comunei”.

În aceeași sedință se reduce, chiar retroactiv, salariul celor doi polițiști de la 2.200 lei la 1.800, cu acordul acestora, dar cu compensare în zile libere, pe motiv că „atunci când au fost stabilite traiul vieții era mult mai scump decât azi, așa că este natural a se reduce salariul conform situației economice actuale” cum argumenta ajutorul de primar Pavel Muntean.

În mai, directorul școlii primare din comună ceruse o despăgubire de 500 lei pentru camera din locuința sa transformată în sală de clasă, drept pentru care a fost nevoit să închirieze o cameră pentru copil și obține suma pe perioada 1 ianuarie – 30 iunie.¹⁶¹

Aradul Nou preia pârâul Țiganca

În 20 februarie 1931, după ce că primarul comunei Mureșel era bolnav, consilierul Pretorian demisionează, pentru ca în aceeași ședință să ceară anularea taxei comunale cu care era impus, după casa nouă ce și-o construisese (solicitare respinsă de foștii colegi).

---

¹⁶¹ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Prefectura Arad, inv. 91/1931

În aceeași ședință se constituie o comisie formată din Suciuc Francisc și Alois Weil¹⁶², care urmau să analizeze cererile lui Sommer Alexandru (din Aradul Nou), care voia „în arendă un loc vacant de vânzare a beuturilor spirtoase” și a lui Valentin Ioan, care solicita „brevet de vânzare a beuturilor spirtoase fără masă și scaune”.

La piață cu autobusul

La solicitarea Primăriei comunei Aradul Nou, care dorea „transpunerea fondului Țiganca”, cei din Murășel nu aveau cum se opune. Comuna mai mare plătea majoritatea sumelor necesare întreținerii acestuia și în plus cei din Murășel rămăseseră deja datori cu 20 mii lei, pentru două podețe pentru trotuare peste pârâu, din cei 35 mii pe care ar fi trebuit să-i plătească. Firesc, deoarece veniturile comunei se reduceau în mare parte la arendarea unor terenuri de pe care se recoltau nuiele ori erau fânațe. Cheltuielile erau însă multe. Tentațiile populiste în schimb, ca acum.

---

¹⁶² Weil Alois și Pauzar Alexandru dețineau cele mai mari grădinării din Mureșel. Între cele două războaie Weil își deschisese cu acordul baronului Neuman o florărie în centrul Aradului (astăzi McDonald's), în Palatul Neuman. Cei doi concureau pe piața florilor cu Marschalko din Aradul Nou.

Când, în aprilie, Administrația județului Arad cerea, de exemplu, reducerea taxelor cu 25%, consilierul Jäger Iosif a plusat și a convins: „cu excepția evaluărilor pentru comerț, la industriașii profesioniști, baza de evaluare va fi redusă cu 50% pentru populația din hotarul comunei”.¹⁶³

Din proiectul de buget cu excedent zero al administrației comunale Mureșel pe anul 1932, prezentat de notar la ședința din 19 decembrie și adoptat fără modificări, rezultă că administrația urma să aibe la dispoziție venituri de 366.010 lei și deci să cheltuiască cam tot atâția. Bugetul era de aproximativ șapte ori mai mic decât al vecinilor din Aradul Nou. Pentru a avea siguranța veniturilor, la ședința extraordinară din 31 decembrie, consiliul votează procentul cotelor adiționale la impozite la nivelul maxim prevăzut de lege (3% pe lângă impozitul pe venitul proprietăților agricole, tot atât pe veniturile comerciale și industriale și 6% pe lângă impozitul pe venitul proprietăților, clădirilor).

Camioneta Ford a lui Novac Stefan

---

¹⁶³ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref. Arad, 91/1931

În aceeași ultimă ședință i se fixează lui Novak Stefan din Aradul Nou (cal. Banatului nr. 214), concesionar al transportului cu autobus pe ruta Arad-Lipova, un loc pentru haltă „înaintea prăvăliei lui Parzer, care oricum este în mijlocul comunei.” Halta însă trebuia să fie aidoma celor din Arad „cu pereți din geam de 3-4 m lungime și 1,5-5m lățime. Petiționarul se va îngriji și de curățirea și iluminatul haltei.”

Restaurantul lui Novac. In spatele lui se află garajele autobuselor.

De altfel, constata consiliul, locuitorii din Murășel erau mulțumiți „ în chestia circulației autobuzului” cu care călătoreau „în Piața A.Iancu, unde zilnic este piață, la Piața Peștelui¹⁶⁴ și Piața Arenei, unde vindeau și de unde își cumpărau lucrurile necesare și deci nu au nici un interes în a călători la strada 1. Decembrie din Arad”¹⁶⁵, cum era oferta transportatorului.

Novak avea un număr de șapte autobuse, un han popular și un birt pe calea Banatului, chiar lângă actuala pensiune Xe-Mar. Istoria lui Novac merită menționată. Născut în satul Fiscut imediat după ce a luat-o de nevastă pe Ecaterina prin 1900 a plecat în America să facă bani. A lucrat la compania Ford, dar cum știa să facă și rachiu și avea spirit întreprinzător, și-a deschis și un birt acolo.

---

¹⁶⁴ Cunoscută și ca piața Veche acum Heim Domokos.

¹⁶⁵ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Prefectura Arad, 91/1931

Autobusele cu șoferi și mecanici

În 1929, când soția ramasese gravidă cu primul lor copil, s-a întors în țară. Cu mica avere făcută în America și-a cumpărat o casă în Aradul Nou pe strada mare (cal. Timisorii nr.11) pe care a transformat-o în restaurant. Era chiar lângă casa măcelarului Becker, celebru în comună pentru produsele sale și între altele neam cu Alois Weil din Mureșel. În curtea restaurantului a construit un garaj pentru autobuse. Novak avea și o camioneta pentru marfă, evident un Ford. Pe Vogel loji, un șvab orfan, l-a crescut în casa lui ca pe propriul copil. A avut de altminteri doi – Ioan și Eleonora. Vogel a ajuns în cele din urmă mecanic la firma lui și șofer pe autobuz.

Novak Stefan a cumpărat pe numele celor doi copii și terenul (inclusiv pepiniera de nuiete din preajmă) pe care s-a construit localul Port Arthur. El este acela care, sub pretextul că mai vrea să-și deschidă un restaurant, a cumpărat de la un șvab terenul pe care s-a construit biserica ortodoxă, pe care apoi l-a și donat acesteia. Altminteri într-o comunitate etnic omogenă și majoritar catolică precum era în acea vreme Aradul Nou, ortodocșii n-ar fi avut cum să obțină un teren atât de bine situat și atât de aproape de biserica catolică¹⁶⁶.

---

¹⁶⁶ Informațiile au ca sursă relatarea nepoatei lui Novac, Monica Bondar

Ospătăria lui Sommer, în Mureșel

Primind aprobarea consiliului local în 16 noiembrie 1931, Alexandru Sommer din Aradul Nou își deschide o ospătărie (restaurant cu grădină de vară) în Mureșel, pe strada Carol I (Merfy-Tabacovici). După patru ani, în afacerea care mergea bine intră și Iosif Valentin. După alți patru totul o ia la vale. Sommer își pierde licența de vânzare de băuturi spirtoase, toate produsele din alcool îi sunt confiscate și deși contestă măsura aplicată, în martie 1939, firma este radiată.¹⁶⁷

Ospătăria Petőfi pe strada principală.

---

¹⁶⁷ Ibid

Semne prevestitoare pentru ...

Debitul scăzut, între Lipova și Szeged, a râului Mureș face ca acesta să nu își fi săpat o albie prea adâncă, astfel că, în momentul în care debitul creștea, lunca Mureșului era inundată, mai ales că malurile sunt foarte joase. Inundațiile repetate¹⁶⁸ au determinat Administrația teritorială Timișoara (Banater Landes-Administration) să ia în discuție îndiguirea Mureșului.

În anul 1749 sute de țărani au început, în cadrul obligațiilor de robotă, lucrările de îndiguire. În 1752 lucrau, în zona Aradului Nou, 150 de oameni, inginerul imperial căruia i-au fost încredințate lucrările având la dispoziție, în total, 800 de muncitori. După un an a fost finalizat un dig de 100 km lungime între Arad și Szeged. Digul era construit din pământ bătut, pe care s-au plantat pomi și tufișuri, dar după 20 de ani, în anul 1770, era deja aplatizat aproape în totalitate. Între 1738 și 1932 sunt cunoscuți 33 de ani în care Mureșul a avut un debit mai mare decât de obicei.¹⁶⁹

În 14 februarie 1844, alt an în care râul a făcut ravagii, după ce gheața s-a pornit de la Radna spre Arad, locuitorii au fost scoși la robotă pentru întărirea digurilor. Insuficient, pentru că în 15 februarie nivelul apelor Mureșului înregistra deja o creștere de peste 4 metri față de nivelul obișnuit și începea să intre în zonele joase ale orașului. Au fost mobilizați și ulanii la degajarea gheții adunate în zona podului.

Inundațiile produse în acel an au fost devastatoare. Au fost grav avariate 636 de case alte 100 s-au ales cu pereții crăpați. Valoarea pagubelor produse în Arad a fost evaluată la 1,5 milioane de florini. În Zsigmondháza (Mureșel) daunele au fost de circa 54.000 florini. Pentru ajutorare celor afectați, Consiliul orașului Arad a cerut sprijinul locuitorilor, care au donat 20.000 fl.¹⁷⁰. O mare acțiune de stângere de ajutoare a avut loc în toată țara id est Ungaria. Atunci a fost lansată o emisiune de hârtii de valoare "Aradi Vészlapokat" pentru sinistrații din Arad.

---

¹⁶⁸ Otto Lakatos, Arad Története, Arad, 1881, vol. II, pp. 127-157; Gheorghe Ciuhandu, Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri, Arad, 1940, pp. 121-122.(inundații: 1738-1741, 1770, 1771,1772, 1774, 1777, 1779,1780, 1783, 1785, 1793, 1799)

¹⁶⁹ Petri A.P., Op.cit. p.248

¹⁷⁰ Márki S. (1892–1895), Aradvármegye és Arad szabad királyi város története I–II. Arad, Budapest, p.p.544-545.

După alți 20 de ani, în iunie 1864, râul a ieșit din nou din matcă. Într-un raport de sinteză al Comitatului Arad se arată că Mureșul a inundat 27 de așezări, pagubele produse fiind incalculabile. Abia după câteva luni de zile, în 26 octombrie 1864, s-a reușit să se întocmească situația de evaluare a pagubelor produse de inundațiile din iunie. Valoarea acestora ajunge la imensa sumă de 252.800 florini austrieci. Comparativ, nivelul despăgubirilor acordate de stat a fost de 1.458 florini.

În comuna Mureșel au suferit 1.000 de persoane, fiind inundate 400 jugăre cadastrale.¹⁷¹

Iată și o știre a periodicului¹⁷² județului Békés din martie 1880. "În Micălăca a inundat Mureșul. Populația Aradului era gata de evacuare încă din data de 8 martie, însă gheața a pornit și astfel apa a crescut într-o clipă cu peste un metru. S-a revărsat în Zsigmondháza și pe străzile așezării, printre case, s-au aglomerat uriașe sloiuri de gheață."

În toamna lui 1921 au început noi lucrări de întărire a malului Mureșului (în 1913 avuseseră loc o altă serie de lucrări de consolidare), pe o lungime de 425 metri, în zona actualei străzi a Gladiolelor. Lucrările presupuneau și mutarea unui dig, ridicat în 1877 de Biro Ioan pentru a-și proteja pământul. Operațiunea a fost avizată de Oficiul hidraulic fluvial Arad. De altminteri, până în anul 1938, suma investită de administrația județului în lucrări de consolidare a digurilor ce protejau Mureșelul se ridica, conform unor estimări, la 341.000 lei. Mureșul era însă imprevizibil.¹⁷³

În 1932 însă nu a fost vorba de o inundație obișnuită. Datorită pagubelor înregistrate de locuitorii zonei, în special de cei din Micalaca și mai ales ușor inundabilul Mureșel, ea a fost considerată drept catastrofală.¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Demșan Florin și Iacobini Mircea, Calamitățile naturale și lucrările de amenajare a râurilor din județul Arad, în „Ziridava” XIX-XX/1996, p.426 și Prefectura jud Arad, Actele comitatului 34, dos. 3.213/1.864, p.1-2

¹⁷² Békésmegyei közlöny, 1880 (anul 7), ianuarie-iunie, nr. 1-124, din 1880.03.10, nr. 48

¹⁷³ Arhivele statului, Arad. Actele subprefectului, 57/1921 și Nichin.I – Monografia administrativă a județului de la Unire la 1938.

¹⁷⁴ Prefectura jud. Arad, Actele comitatului, dos. 25.259/1932, p. 68-70

Inundații în iarna lui 1932. Casa vămii, aproape în apă

a. ... marea inundație

În toamna anului 1931 Mureșul a ieșit din matcă inundând comuna Mureșel. De această dată nu doar forțele naturii au fost de vină ci și „intervenția nesăbuită” a omului. La ședința din 3 ianuarie 1932 consilierii au formulat o plângere la Prefectura Arad și la Serviciul apelor Arad și chiar au angajat un avocat, care să dea în judecată vinovatul pentru pagubele produse proprietăților localnicilor. Ei acuzau Fabrica de zahăr „că s-a construit fără autorizație de edificare în digul de apărare și instalațiile sale au modificat cursul apei din care cauză s-a rupt digul de apărare al comunei Murășel în trei locuri, în fața Fabricii de zahăr. Comuna este obligată a lupta ca astfel de nenorociri să nu se întâmple în viitor și pentru pagubele suferite de locuitori a se pretinde oarecare despăgubiri” se precizează în procesul verbal al ședinței din 3 ianuarie. Onorariul avocatului Grigorovici Ștefan din Arad și cheltuielile de judecată urmau a fi cuprinse în bugetul anului 1932.

Alte decizii mai mărunte: sunt angajați polițiștii comunali Mihuț Ilie și Fuszbacher Francisc, amândoi din Murășel „cu o leafă stabilită din bugetul comunei.

Hainele lor vor fi făcute de croitorul Fosz Ștefan din Murășel”; sunt arendate „nuielile și iarba de la casa lui Korniș, începând la malul Mureșului până la cimitirul animalelor” lui Papi Petru din Murășel, pentru pe 5 ani (din 1 ian. 1931 la 31 dec. 1938)¹⁷⁵.

Casa cu nr.5 de pe str.Regina Maria (acum str. Memorandului)
din Mureșel după inundațiile din aprilie 1932

Arendașul, pe lângă cei 10 mii lei stabiliți ca arendă, trebuia să asigure comunei „100 snopi fășinguri de nuielile și nășip gratuit, pe an”¹⁷⁶ (Administrația comunei Mureșel 1931: președintele comisiei interimare Arkosy Aurel, ajutor primar Muntean Pavel, notar Kradigathy Stanimir, consilieri comunali (12 persoane): Buschi Ioan, Grimm Francisc, Cărâtuș Jacob, Weil Alois, Fohsz Stefan, Kiss Ioan, Suciu Francisc, Hettman Martin, Jager Iosif, Leber Stefan, Sarii Alexa, Pretorian Pavel (acesta își dă demisia în 20 febr. 1931 și este înlocuit, în august, cu Prohaska Francisc).¹⁷⁷

---

¹⁷⁵ Zona cultivată cu nuielile se afla dincolo de Port Arthur, în locul unde sunt construite niște căsuțe.

¹⁷⁶ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref. Arad, 397/1933.

¹⁷⁷ Ibid.

b. Aprilie, ziua 7-a, vremea potopului

Mureșelul sub ape. În fundal, casa vămii și podul

Măcar râul cel mare nici nu se întâmplase încă. În primăvara aceluiași an, în 6-7 aprilie, comuna a fost devastată de Mureș încă o dată. Iarna, deosebit de grea, a blocat cursul râului cu imense sloiuri greu de degajat. Canalul Mureșel a ieșit din matcă. Mureșul, pe de altă parte, a rupt digul în dreptul actualei străzii C.D.Loga¹⁷⁸. Comuna s-a scufundat efectiv. Recoltele au fost luate de ape, casele dărâmate. Daunele suferite de localnici au fost atât de mari încât în anul următor, 1933, Primăria a fost nevoită să impună o „taxă benevolă” locuitorilor, denumire schimbată, la sugestia consilierului Paul Pretorian, în „cotizație pentru refacerea comunei, ruinată de inundațiile de anul trecut”.

Autoritățile județului estimau că în Mureșel și Micalaca au fost distruse complet 422 case și gospodării, altele 410 fiind avariate. Pagubele s-au ridicat la peste 12 milioane (fără casele din Micalaca). Prin această „cotizație” la bugetul comunei Mureșel pe anul 1933/34, evaluat la 223.725 lei urmau să se mai strângă și alți 30.000 lei.

---

¹⁷⁸ Locuitorii din Mureșel bănuiau că, pentru a scădea presiunea pe Micălaca, digul ar fi fost intenționat spart.

Pentru ca oameni să nu uite acea zi, consilierii au propus comemorarea „zilei de 7 aprilie 1932, de inundație, printr-un serviciu divin” iar notarul Kradigathy dorea chiar „ca această sărbătoare să fie și pe viitor, în fiecare an la 7 aprilie, sărbătorită legal”. Pe de altă parte procesul cu Fabrica de zahăr continuă. ¹⁷⁹

Consilierul Alois Weil, fratele său Carol și vărul Karl “a szodas”(sifonarul) pe strada Primăriei din Mureșel, aprilie 1932

c. Exemplu de solidaritate umană

O plastică descriere a efectelor inundației din 1932 și mai ales a solidarității umane, ne-a rămas de la Bertha Wagner: „După Paști, debitul Mureșului a crescut. Prima dată s-a rupt digul din cetatea Aradului și a fost inundată ‘insula’ care se afla de pe atunci în proprietatea agricultorilor din Aradul Nou, deși administrativ era subordonată de Siegmundhausen (Mureșel). Locuitorii de aici nu erau îngrijorați, considerându-se protejați de digul care ducea spre cetate.

Când însă din Transilvania s-a anunțat o nouă creștere a debitului pe râu, s-a dat alarma în Aradul Nou. S-au înhămat toți caii disponibili la căruțe, în care se

---

¹⁷⁹ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.

aflau patru sau mai mulți bărbați, gata să sară în ajutor. Coloana de căruțe fără sfârșit s-a îndreptat apoi spre localitatea învecinată (Mureșel), aflată la ananghie. Aici au fost preluați copiii, bătrânii, s-au încărcat obiectele mai prețioase în căruțe și au fost duse în Aradul Nou, în siguranță.

În noaptea ce a urmat râul s-a revărsat și a inundat partea estică a localității, astfel încât aici nu se mai putea ajunge decât cu bărcile. La ora 18, strada principală din Sigmundhausen (Mureșel) era acoperită în întregime cu apă, la fel și partea vestică a localității. În Aradul Nou apa a atins strada Rosaliengasse (A.Ipătescu) și Milchhalle (Posada). Cei care lucrau în Arad au fost duși cu căruțele de la pod până la Rosaliengasse, unde s-a construit din scânduri un pod pentru pietoni.

În ziua a treia, debitul era în continuare în creștere. Voluntarii adunau cu bărcile din podurile caselor din Sigmundhausen (Mureșel) obiectele și animalele mici adăpostite acolo. Au fost găsite unele femei, care și-au petrecut noaptea împreună cu animalele lor, găini, porci, câini, în podurile caselor. Spre seară totul era salvat. Și ce spuneau țăranii ale căror pământuri erau înghițite de apă? „În numele Domnului! Toamna ce va veni vom semăna din nou și, cu voia Domnului, vom și recolta!”

În șir indian pe podetul ridicat peste strada inundată

În noaptea ce a urmat și digul de pe malul drept a fost rupt de ape. Nimeni nu se aștepta la acest lucru, crezându-se că acesta nu era în pericol odată cu revărsarea apei în partea sudică. În plus, digul nu a fost supravegheat, astfel că noaptea era deja străpuns în mai multe locuri.

Oamenii și-au mutat atât cât au putut lucrurile pe acoperișul caselor. Unii dintre ei aveau rude în Aradul Nou, majoritatea găsimu-și refugiul în această localitate, unde au primit alimente și haine uscate. După retragerea apelor, s-au întors la casele lor.”¹⁸⁰ Consilierul Weil și-a luat și el copiii și i-a dus la o rudă din Aradul Nou.

Marea inundație și podul spre Aradul Nou

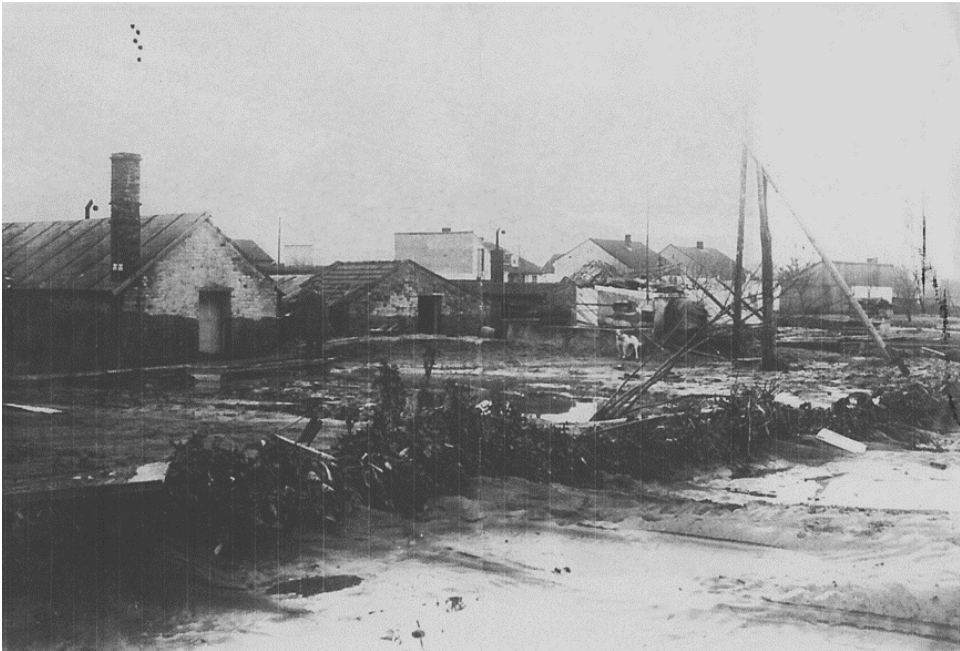
d. Horticultorii din Mureșel greu loviți

Despre efectele catastrofale ale inundației notează și Revista Horticola nr. 113, iulie 1932, “inundații catastrofale au distrus aproape în întregime culturile horticultorilor din jurul Aradului. Proprietatea dlui. Alois Weil, membru de frunte al SHR a avut acoperite culturile cu un strat de apă de 2 metri. Apa s-a retras abia după 17 zile. Pepiniera dlui Alex Pausar (8 pogoane)¹⁸¹ a fost distrusă”¹⁸².

---

¹⁸⁰ Petri A.P., Op.cit. p. 248

¹⁸¹ Patru hectare

Weil Alois tatăl, în costum cu cravată, privind dezastrul de după inundațiile din aprilie 1932

După doi ani de la catastrofele inundațiilor cei de la revistă revin în Mureșul și notează: „La Arad ... am stat mai puțin, dar pot spune că (horticultorii – n.n.) stau mai bine ca cei din Oradea” și mai departe ne informează că revărsarea Mureșului (din 1932 – n.n.) i-a distrus pe mulți, mai cu seamă pe cei din Aradul Nou, ca de pildă dl. Weil care a pierdut tot, “dar nu a disperat și a început să refacă unele culturi de Cyclamen, Primula obconica și de trandafiri.” Mai notează că horticultorii au început să se specializeze. “Astfel dl. Pazsar are culturi deosebite de Hortensii și Calla iar dl. Szabo cultivă Cyclamen, Primula obconica și trandafiri.”¹⁸³

Diploma de excelență (1934) a consilierului Weil Alois din Murășel, legumicultură

¹⁸² Gheorghe Glăman (3013), Monografia Societății Române a Horticultorilor 1913-2013, Editura Agricolă, București, p.197.

¹⁸³ Glăvan, op. cit. p. 226-227 și Revista Horticolă nr.141 și 142 nov.-dec.1934, Impresii de călătorie prin Transilvania.

Alois Weil (foto – al 4-lea din dreapta spre stânga, primul rând), șvab născut în Aradul Nou și ajuns consilier la Primăria Mureșel, tocmai își lansase un prosper “stabiliment horticol” în terminologia epocii, adică o grădinărie¹⁸⁴. El era în același timp unul dintre membrii deosebiți de activi ai Societății Române a Horticultorilor (SHR), fondată în 1913 în București. Astfel în anul 1925 deja Weil este în juriul “Expoziției de rose” din 7-8 iunie, organizate de Societatea generală de horticultură – filiala Timișoara, în saloanele cercului Militaro-Civil din capitala Banatului. În 1933 când secțiunea Arad a SHR se reorganizează într-o filială proprie el ajunge “președintele activ” al acesteia.¹⁸⁵ În 1939 grădinarul din Mureșel, Alois Weil, este cel care, la adunarea generală a SHR prezintă darea de seama a filialei Arad.¹⁸⁶

Congresul Horticultorilor, ținut în București la Parcul Carol, între 26-28 August 1923.

---

¹⁸⁴ Un alt horticultor din Mureșel era și Palocsay Rudolf, care deținea florăria Palocsay pe calea Regele Ferdinand nr.2.

¹⁸⁵ Ceilalți membri erau preș. de onoare Iosif Szabo, vicepreș. Alex. Pauzar, secretar I. Noldi, casier I. Szucri, cenzori Al. Schwarz și L. Papp, cf. Glăvan, op.cit.p.204

¹⁸⁶ Glăvan, op.cit.p.92, 204, 316.

e. Vizită regală în Mureșelul distrus

Cu mesajul puternic că Bucureștiul și Casa Regală a României sunt alături de comuna sinistrată dar și cu consistente ajutoare financiare, regele Carol al II-lea a trecut, la o lună după inundațiile catastrofale, prin Mureșel. Ziarul Românul publica următorul articol cu titlul “M.S. Regele Regele Carol al II-lea între sinistrații din Arad. La Micălaca, Mureșel și Aradul Nou M.S. împarte ajutoare – Populația cu lacrimi în ochi mulțumește M.Sale. Regele stă de vorbă cu sinistrații.”

Strada regina Maria și Primăria comunei sub ape

“... De la Micălaca, M.Sa și suita au plecat la Aradul nou, vizitând și Mureșelul. Și aici, celor mai mari dăunați, s-au acordat ajutoare la 40 familii mai păgubite. Totalitatea ajutoarelor acordate sinistraților locali se ridică la suma de 360.000 lei. În fine de la Aradul nou suita se deplasează la gara din Arad unde la 17:20 trenul regal pleacă spre Bârlad.”¹⁸⁷ Vizita regală în Arad a durat două ore și 20 minute.

---

¹⁸⁷ Ziarul “Românul” nr. 14-15, 1 mai 1932

Sindicatul Mureșului

Consilierii comunei Mureșel doreau însă soluții de durată care să ferească localitatea de alte revărsări de ape. Una dintre cele gândite de ei ar fi fost înființarea unei „asociații a comunelor din jurul Mureșului, în vederea înființării unui Sindicat al Mureșului”.

Primarul Buschi motiva astfel, în 13 noiembrie 1933, intenția lor: ”Murășelul are anual pierderi în averea comunei și a locuitorilor ca urmare a surpării malurilor. Aceeași situație este și la alte comune. Este știut că matca Mureșului de 10 ani nu a fost curățită, s-a înnoroit, așa că comunele interesate sunt avizate zi de zi, la creșterea apei, de inundații. Comuna Mureșel nu este în situația materială de a putea, singură, suporta toate cheltuielile ce s-ar ivi cu regularea Mureșului și întărirea digurilor. De asemenea, nici o comună nu poate, prin puterea ei proprie, de a suporta astfel de cheltuieli”. Soluția: o asociație (sindicat) al comunelor pentru regularizarea cursului Mureșului, de la Radna la Nădlac-Șeitin, sindicat ce și-ar avea sediul la „Serviciul Apelor din Arad, unde sunt toate planurile de lucru referitoare la Mureș”¹⁸⁸.

O ofertă de asociere în acest sindicat a fost făcută și Primăriei, mai ferită de inundații, din Aradul Nou. Inițiativa celor din Murășel a fost discutată în ședința de consiliu din 20 iunie 1933 a vecinilor mai mari și a fost respinsă pe motiv că cei din Aradul Nou nu înțelegeau exact, care-i problema cu Sindicatul apelor. Puțin credibil. Măcar ar fi avut modele, la alegere. În județ existau, la acea vreme, nu mai puțin de cinci de astfel de sindicate (asociații) „hidraulice” înființate conform unor prevederi din Legea privind regimul apelor (pe Crișul Alb, pe Crișul alb inferior, Crișul alb superior, pe Ier și pe Canalul morilor).

---

¹⁸⁸. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.

Pompierii intră în arhivă

Ședința consiliului comunei Murășel din 13 februarie 1933 a decurs banal. Compania de pompieri voluntari din comună, abia înființată, capătă de la consilieri o cameră unde să-și facă sediul „în locul arhivei notarului Kradigathy, care va fi mutată în podul primăriei vechi”. Primarul comunei este Buschi Ioan. Consilierii sunt: Pretorian Paul, Dan Mihai, Andrei Alexandru, Călin F. Ioan, Weil Alois, Grimm Francisc, Arkossy Aurel, Schaberger Iosif, Aurelian Pavel, Ciosescu Ioan, Hettman Martin și Sarii Alexa. În cadrul consiliului funcționează următoarele comisii: comisiunea de apărare contra incendiilor și inundării, edilitară și tehnic, sanitară, de constatare a pagubelor pe câmp, culturală și statistică și evaluări.¹⁸⁹

Scările lui Wagner și Grimm din Mureșel

În mai 1933, consiliul comunei Mureșel aprobă repararea „grajdului” de porci de la Primărie cu 3.850 lei, lucrare încredințată antreprenorului Morschl Francisc, din Murășel.

În octombrie, ca urmare a unei reclamații, treptele de la moara lui Paul Wagner și F. Grimm (aflată pe locul actualei Școli de șoferi), care încurcă circulația pe trotuar, ajung obiect de dispută în consiliu. Grimm părăsește sala de consiliu. Se dispune demolarea lor. (În noiembrie 1933 se constată că morarul Francisc Grimm nu și-a demolat treptele. Astfel că primește un nou termen de 8 zile, după care Primăria îl amenință că le va demola pe spesele lui.) Primăria Mureșel face un apel împotriva unei decizii a Serviciului Apelor Arad, din 16 septembrie 1933, considerată „insultătoare pentru locuitorii comunei” și până la rezolvarea ei se sistează transportul de nisip din hotarul Murășel către Aradul Nou.¹⁹⁰

---

¹⁸⁹ . Direcția județeană a Arhivelor Naționale dos. Prefectura Arad 397/1933

¹⁹⁰. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Prefectura Arad 1934-39, inv 408/1935

Câte nume atâtea neamuri. Ba chiar mai multe.

Cu alte cuvinte, deși avem cel puțin trei denumiri larg acceptate pentru așezare, diversitatea etnică a celor ce o locuiau era mult mai mare. Spre deosebire de vecinul său, Aradul Nou, locuit majoritar de șvabi, populația satului a fost încă de la începuturile sale amestecată, ponderea românilor, maghiarilor, sârbilor și evreilor a fost dintotdeauna mult mai ridicată. Cum există o relație între confesiune și apartenența etnică, iată câteva date care ne pot da o imagine, având în vedere imprecizia măsurătorilor, asupra evoluției celui din urmă aspect în perioada 1820-1930. Merită menționat și faptul că mulți dintre locuitorii comunei erau trilingvi. Vorbeau, cu alte cuvinte, pe lângă limba maternă și alte două cel puțin.

Evoluția populației Mureșel (1820-1865)¹⁹¹

Anul	Sigmundhausen – Zsigmondhaza - Mureșel		Anul	Sigmundhausen – Zsigmondhaza- Mureșel	
	Romano catolici	Total		Romano catolici	Total
1820	201	393	1839	426	936
1821	210	402	1841	442	981
1822	204	376	1846	458	992
1823	209	382	1848	459	1009
1824	256	561	1852	411	850
1825	274	557	1855	457	839
1826	279	559	1859	485	872
1830	359	745	1861	468	866
1835	372	888	-	-	-

Tabelul de mai jos acoperă perioada anilor 1842-1843. Aici avem și date comparative privind locuitorii celor două așezări (și apartenența lor religioasă) din lunca Mureșului, încă două unități teritoriale distincte.¹⁹² Lipsesc însă datele despre Mureșelul de sus (dinspre Sânicolaul Mic).

¹⁹¹ Petri A. P., op. cit. p.425, 439

¹⁹² Aloysium Reesch de Lewald - (1842/3) Universalis schematissimus ecclesiasticus venerabilis cleri romano et greco-catholici Secularis et Regularis, Budae, vol.3 p.282

Comuna	Cato- lici	Greco- catolici	Orto- docși	Lute- rani	Refor- mați	Evrei	Total
Zsigmondhaz a Kis	81	-	204	-	11	5	301
Zsigmondhaz a Nagy	379	-	185	3	2	132	701
Total	460	-	389	3	13	137	1002

Apoi, cu un hiatus de opt ani statistica¹⁹³ continuă:

An	Total	Orto- dox	Greco Catol.	Rom. catolic	Refor- mat	Evan- ghelic	Unita- rian	Izra- elit	Bap- tist	Alții
1869	1114	328	1	653	65	13	1	53	-	-
1880	879	251	9	545	31	12	1	30	-	-
1890	1000	314	3	606	33	14	30	-	-	-
1900	981	266	8	648	32	10	2	15	-	-
1910	1186	355	4	715	79	17	16	-	-	-
1930	1481	355	15	944	102	39	-	24	2	-

Așadar în 110 ani (1820-1930) populația comunei a crescut de aproape cinci ori, adică de la un număr de 393 locuitori la 1.481 de persoane.

---

¹⁹³ Varga E. Árpád ERDÉLY ETNIKAI ÉS FELEKEZETI STATISZTIKÁJA Date de recensământ între anii 1850-2002

Populație română, maghiară sau sârbă comparativ Mureșel / Aradul Nou¹⁹⁴

An	Mureșel			Aradul Nou		
	Români	Maghiari	Sârbi	Români	Maghiari	Sârbi
1880	244	225	14	186	328	11
1890	302	221	17	140	416	4
1900	266	209	1	210	540	7
1910	349	352	2	221	704	10
1920	276	286	-	210	316	-
1930	363	531	9	559	361	11
1941	466	411	-	782	309	-

Boom-ul imobiliar din 1932-1935

Ca urmare a unei adrese (20 mai 1938) a Băncii Naționale a României Prefectura Arad este solicitată să întocmească o situație, din care să rezulte numărul noi de construcții ridicate în ultimii cinci ani (1932-1935) pe teritoriul județului. Din raportare trebuia să rezulte valoarea medie a acestora, câte au fost ridicate de români și câte de persoane aparținând minorităților naționale.

În plasa Aradul Nou, rezultă din raportare, exista următoarea situație¹⁹⁵:
 Românii – 1 biserică în valoare de 800.000 lei și 250 de case (11.615.000 lei).
 Minoritarii – 2 biserici (650.000 lei) și 370 case (35.000.000)

În comuna Mureșel:

Românii – 36 case (1.550.000 lei)
 Minoritarii – 64 case (2.500.000 lei).

În comuna Aradul Nou:

Românii – 1 biserică (800.000 lei) și 5 case (200.000 lei)
 Minoritarii – 63 case (3.000.000 lei).

---

¹⁹⁴ Petri A.P. op. Cit. p.343

¹⁹⁵ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, 216-1938, Pref. Jud. Arad, acte adm. 1935-1939

La o simplă analiză, două aspecte sar în ochi:

a) Mureșelul era preferat de români pentru investiții imobiliare (36 case construite față de 5 în Aradul Nou) și

b) valoarea caselor construite de către șvabi în Aradul Nou (47.619 lei) era mai mare decât a celor ridicate de români (40.000 lei).

Unități comerciale - perioada interbelică

În 1931, după publicarea Legii pentru înființarea unui registru al comerțului, care prevedea faptul că toți comercianții erau obligați ca înainte de începerea comerțului sau de la data achiziționării unui fond de comerț să ceară înmatricularea în registrul comerțului de la Oficiul Camerei de Comerț și Industrie în circumscripția căreia urmau să exercite comerțul.¹⁹⁶ Întrucât erau supuse înmatriculării în registrul comerțului toate societățile comerciale, au fost înmatriculate și cele care și-au început activitatea anterior anului 1931. Astfel avem încă o imagine a unităților comerciale funcționale atunci în Mureșel, conform Registrului comerțului.

1. Restaurante, ospătării (birturi):

Sommer Alexandru, restaurant, Mureșel, funcționează din 16.11.1931 (văr al lui Weil Carol; mama consilierului primăriei Mureșel, Alois, era proprietara restaurantului de pe calea Banatului/Timișorii, care a funcționat între 12.09.1921-28.03.1939)¹⁹⁷.

Existența în Mureșel a unei rețele de unități comerciale mai diverse rezultă din Almanahul cu adrese publicat în 1936.

---

¹⁹⁶ Monitorul Oficial” nr. 84/10.04.1931, p. 3.604 și urm.

¹⁹⁷ Societăți comerciale din Alimentația publică din Arad în perioada interbelică – Anca Doina Băițoiu, comunicare Arad 2010.

Mureșel, 1936

În anul 1936 apare o nouă ediție a Almanahului cu adrese din municipiu și județul Arad. Evident, el conține și date despre Mureșel. Dincolo de numele de oficialități, funcționari, meseriași ori comercianți este surprinzătoare structura, densitatea și varietatea serviciilor oferite locuitorilor. Cu nimic mai prejos de cele ale unui orașel, poate chiar cu mai mulți locuitori.

Pe o astfel de piață, atât de concurențială, trebuia chiar să fii competitiv ca să supraviețuiești.

„Notar: Kradigathy Stanomir, Subnotar: Hărțău Pascu, Primar: Sandor Valer de Vist, Subprimar: Buschi Ioan, Casier comunal: Sarii Alexa, Funcționar: Nicoară Pavel. Dir. Școlar. Stoicu Lazăr, Înv. Șerban Nicolae, Moașe: Hesz Elisaveta, Antreprenori: Morschl Francisc și Valentin Iosif. Societatea Pompierilor Voluntari, Societatea de canotaj și regate AMEFA, Societatea de canotaj și baie publică Murășal. Comerț cu făină: Wagner și Grimm, Cărciumă: Vandum Ludovic și Pichler Ioan, Restaurant: Sommer Alexandru. Băcănie: Chech Ioan, Ketsch Nicolae, Nadas Adrian, Mako Ioan, Zimmer Simion, Surorile Blum și Halmoș Margareta. Fabrica de salamă: Eisele Ioan. Grădinării, pepiniere: Pauzar Alex și Weil Alois. Tocilar artistic: Filip Turtueren; Argintării și metale și fabricarea de lămpi: Stoica Pavel; Fabrică de mobile: Andrei Alexandru; Garaji, reparații de automobile: Arcossi Ștefan; Brutărie: Covaciu Petru și Chevereșan Nicolae; Tapițerie: Horvath Petru; Croitorie Fohsz Ștefan; Pantofar: Printz Rudolf și Schaberger Nicolae; Dogar: Jäger Iosif.”¹⁹⁸

---

¹⁹⁸ Muzeul Arad (1936), Almanahului cu adrese din municipiu și județul Arad. Concordia

Registrele istorice ale comunelor din plasa Aradul Nou

În primăvara anului în care avea să izbucnească a doua mare conflagrație mondială, Ținutul Timiș – Serviciul Administrației generale și de stat trimitea Prefecturii Arad adresa 16.819 / 28 apr.1939 prin care, după ce o anunța că a primit „monografia județului Arad întocmită de dvs. și înaintată cu raportul 43.394/1938”, îi cerea să dea dispoziție „tuturor primarilor din județ să înființeze fiecare câte un registru istoric în care se vor nota, în ordine cronologică, începând cu ziua de 1 ianuarie 1938, toate actele și întâmplările importante din viața comunelor și locuitorilor săi.” Mai jos, rezidentul regal și șeful serviciului, precizau că „se vor trece în acest registru pe lângă actele și întâmplările de interes public și lucrările edilitare mai importante, la data terminării și inaugurării lor.” Registrele urmau a fi ținute la zi de către notarii plaselor.

Lucrurile se pun în mișcare și astfel la 18 ianuarie 1940 Pretura plasei Aradul Nou trimite Prefecturii referatul 2.258/1939 care cuprinde „pe comune, istoricul acestora începând cu 1 ianuarie 1939”. Evenimentele petrecute în cele 20 de comune ale plasei surprind atmosfera, din ce în ce mai încărcată de amenințarea iminentă a războiului. Mureșelul se afla pe locul 9 între cele 20 de comune ale Plasei Aradul Nou, care aveau a lucra la istoria anului 1939.

Dacă notarul din Aradul Nou se straduiește și consemnează o serie de evenimente petrecute în Aradul Nou, cel din Mureșel scrie „detaliat” despre anul 1939: „nici un eveniment important”.¹⁹⁹

Nu aveau să treacă însă decât trei ani și „evenimentul” se va produce.

Contopirea Mureșel – Aradul Nou

Prin legea nr. 62 din 23 ianuarie 1942, publicată în Monitorul Oficial 20/24.01.1942, care modifică art.4 din Legea administrativă (14 aug. 1938), se stabilește un buget minim pentru comunele rurale.

Acestea trebuie să dispună de venituri de cel puțin 200.000 lei pentru a-și acoperi cheltuielile obligatorii ale administrației comunale.

---

¹⁹⁹ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref. Arad, acte adm. 137/1939-40

În situația nerealizării acestora ele urmau a fi desființate și comasate, decizie care revenea prefectului. Ori rareori bugetul comunei Mureșel reușise să depășească acest barem minim. În consecință, în martie 1942, prefectul Aradului, Mihăilescu a dispus contopirea Mureșelului la comuna rurală Aradul Nou.²⁰⁰

Primăria comunei Mureșel

De aici încolo, practic istoria comunei Mureșel, ca entitate de sine stătătoare s-a încheiat. De acum, parte a comunei Aradul Nou, Mureșelul și-a pierdut independența administrativă. Nu însă și identitatea căci locuitorii comunei se socoteau încă altfel decât cei din Aradul Nou. Așadar povestea Mureșelului mai poate continua. Măcar ca parte a poveștii Aradului Nou. O vreme.

---

²⁰⁰. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.

III. Un capitol nou sau un ultim capitol ?

În anul 1933 național-socialiștii preiau puterea în Germania. La scurt timp cancelarul Adolf Hitler își pune în aplicare planurile sale de politică externă, pe scurt crearea „Germaniei Mari” și o „Nouă Ordine în Europa”, ceea ce practic însemna și a devenit război. Acesta a și început în septembrie 1939, extinzându-se la scară globală. La 8 mai 1945, Germania capitulează, în condițiile în care armata germană era distrusă, numeroase orașe erau făcute una cu pământul, iar milioane de soldați și civili își pierduseră viața.

Programul politic din 1930 al național-socialiștilor a avut un ecou în special pentru aripa naționalistă, radicală, a etnicilor germani din Banat. Preluarea puterii de către Hitler, văzută din perspectiva unor germani din România, s-a transformat într-o „revoluție” națională. Termeni ca „Volksgemeinschaft (comunitate etnică)”, „Blut und Boden (sânge și pământ)”, „Reinerhaltung von Rasse, Sprache und Sitte” (puritate de rasă, limbă și obiceiuri)” păreau a fi principii suținute cu multă vreme în urmă de germanii din afara granițelor Vaterland-ului, obligați să lupte pentru menținerea lor ca etnie.

a. “Nu am recunoscut răul ...”

„În acea vreme am constituit un factor politic, fiind folosiți în politica imperialistă a celui de-al III-lea Reich. Ne-am lăsat conduși voit, nu am recunoscut Răul. Aceasta a fost probabil unica noastră vină că l-am identificat pe Hitler cu Germania și am crezut că trebuie să fim solidari cu „Reich-ul” aflat în război.”, mărturisea, tulburător de sincer, istoricul Anton Peter Petri,²⁰¹ vorbind parcă și în numele celor din Mureșel. Conflictul politic intern din cadrul comunității germane bănățene, pentru că erau și oameni ce-și păstrasera capul rece, a fost tranșat în favoarea partidului “Grupul Etnic German” (președinte Andreas Schmidt), moderații din Uniunea populară a germanilor șvabi (înființat la 13 martie 1921, Timișoara) pierzând suportul. În 1940 formațiunea politică “Grupul etnic” este recunoscută de guvernul pro-german Antonescu drept unic reprezentat al germanilor, practic

---

²⁰¹ Petri A.P. op. cit. p. 251

devenind obligatorie înscrierea în acest partid. “Führer”-ul Grupului etnic din Mureșel a fost învățătorul Czuber.

b. Unii au murit pentru România, alții pentru Germania....

Intrarea României în război, în 1941, alături de aliatul german, a complicat și mai mult situația șvabilor din România. Dacă în prima fază a conflictului germanii au fost mobilizați în armata română, după 1943, conform înțelegerii dintre cele două guverne, toți germanii erau obligați să se încadreze în unitățile militare germane; majoritatea la Waffen SS (trupe combatante, nu SD – serviciul de siguranță), Divizia de tancuri “Prinz Eugen” ori “Wiking”, etc. Alții desigur au fost încorporați în regimentul 93 de infanterie²⁰² din Cetatea Aradului, urmașul vechiului IR 33. Că unii au murit pentru România și alții pentru Germania, a fost aceeași dramă.

În timpul operațiunilor militare susținute de armata română pe frontul rusesc, din cel de-al doilea război mondial au murit, au fost răniți, sau au fost dați dispăruți un număr 48 de tineri bărbați din Aradul Nou-Mureșel. Primul dintre cei căzuți pare a fi Josef, unicul fiu al comerciantului Iosif Kompass, mort la Odessa în 1941²⁰³. Tatăl lui i-a adus trupul la Aradul Nou unde se odihnește acum. Alți 131, încadrați în trupele militare germane, au murit, au fost răniți ori dați dispăruți în timpul luptelor din Yugoslavia până-n Letonia²⁰⁴.

c. Spargerea comunității

Lovitura de stat din 23 august 1944, întoarcerea armelor împotriva Germaniei și mai apoi intrarea trupelor sovietice în Banat, a fost resimțită de germanii din Aradul Nou – Mureșel ca un început al calvarului lor.

---

²⁰² Împreună cu celelalte unități din cadrul Diviziei 1 infanterie română a participat la campania din Uniunea Sovietică, fiind stabilit pe poziții în Stepa Kalmâcă, din sudul Stalingradului.

²⁰³ Mărturia fiicei comerciantului dna. Kompass Babara

²⁰⁴ Petri A.P., op.cit. p. 251-255

N-au fost însă singurii. Până la sfârșitul anului 1945 le-au fost luate proprietățile, vitele și uneltele, și nu de puține ori au fost expropriați de toate. Legea electorală din 1946 le-a luat dreptul la vot. Între 1945-1947 a fost interzisă predarea în limba germană în toate școlile statului.

d. Muncă forțată pentru reconstrucția țării sovietelor

Spre sfârșitul anului 1944 în satele șvăbești s-au înmulțit zvonurile despre o deportare iminentă a germanilor în Uniunea Sovietică. Spre deosebire de Ungaria ori de zonele estice ale Germaniei ocupate de ruși, România nu era o „țară dușman”. Totuși statul român a fost obligat să accepte, în toamna 1944, să trimită 100.000 de persoane ca forță de muncă pentru „reconstrucția Uniunii Sovietice”. Oficiul partidului, „Scânteia” din 18 ian. 1945, în pagina 5 publica următorul articol²⁰⁵:

„Precizări în legătură cu ridicarea nemților

Președinția consiliului de miniștri comunică: Întru cât circulă diferite zvonuri care nu au temei, se aduce la cunoștința populației de origine etnică germană următoarele: Sunt ridicați, din ordinul Înalțului Comandament Sovietic, spre a fi duși în locurile unde se simte nevoie de brațe de muncă, următoarele categorii de cetățeni de origine etnică germană: Bărbații între anii 16-45. Femeile între anii 18-30, afară de acele care au copii ce nu au împlinit vârsta de un an. După ce vor fi ajunși la locurile de destinație, familiile vor fi încunoștințate și autorizate să scrie și să le trimită pachete. Ridicarea are caracter provizoriu, întru cât este vorba de muncă necesară pentru nevoile războiului.” Guvernul premierului Rădescu a pus în aplicare ordinul fără comentarii.

²⁰⁵ Colectiv (2015), Naționalitatea ca vină. Deportarea etnicilor germani din România în URSS. Die Volkszugehörigkeit als Schuld. Die Zwangsverschleppung der Rumäniendeutschen in die Sowjetunion. Ed Mica Valahie, București. p.8.

e. 15 ianuarie 1945, ora 8 a.m. la „casa baroanei” ori la cinema

În Aradul Nou cât și în Mureșel acțiunea de deportare a început în noaptea de 14/15 ianuarie 1945, când militarii, împreună cu interpreți de germană, au cerut celor vizați pentru deportare să se înfățișeze, în data de 15 ianuarie, la opt dimineața, la „casa baroanei”. Aproape întotdeauna micile istorii ale oamenilor

simplici, prinși în vârtoarea unor evenimente pe care nu le înțeleg, nu le acceptă, dar nici nu le pot controla, sunt cele care pun „carne” pe datele reci, care marchează procese ori fenomene istorice. Iată cum își descria propriul calvar o tânără femeie

trimisă să muncească la „reconstrucția” unei țări străine, doar pentru că era nemțoaică, într-o vreme când ar fi fost bine să fi fost orice altceva:

„... Casa baroanei era din nou prea plină, pentru că aici se găseau și oameni din localități germane vecine ... Spre seară au intrat în curte camioane acoperite cu prelate negre, păzite de ruși, care erau încărcate cu 20 de persoane fiecare. Când a plecat coloana, tocmai băteau clopotele bisericii noastre. Pentru lacrimile care le-am vărsat la acest rămas bun, am fost aspru certați de către păzitorii noștri.

Camioanele ne-au dus după un drum scurt în cazarma din gara Aradul Nou, unde a trebuit să rămânem pentru câteva zile.

Cinematograful Popular

A doua zi dimineată am aflat, că rudele noastre ne-au aprovizionat foarte greu cu alimente, pături și haine.

Într-o noapte erau pregătite vagoanele pentru vite, în fiecare dintre ele rușii au încărcat câte 40-45 de persoane. În vagoane existau sobe de fier, dar lipsea cu desăvârșire materialul de încălzire. La strigătele noastre ne-au adus rudele noastre lemne, care a trebuit să ne fie date prin „closet”, o gaură de cca. 30 cm în podeaua vagonului, pentru că ușile n-au mai fost deschise. În noaptea de 19 ianuarie, pe un frig năpraznic, a început drumul spre est. ... Transportul a mers până la Iași. Acolo am fost scoși din vagoane și băgați în altele pentru liniile ferate rusești, largi. După o escală scurtă, am continuat să mergem mai departe în direcție estică. ... Ne chinuia frigul, cine se uita prin geamurile vagonului acoperite cu sârmă ghimpată vedea deșerturile de zăpadă nesfârșite ale Rusiei. După nouă zile și nopți, care ne păreau interminabile, transportul a oprit într-o gară. Am fost foarte surprinși să auzim că se vorbește și se cântă în germană; imediat după aceea am aflat că pe liniile ferate vecine se afla un tren în care erau ținuți prizonieri de război nemți. De atunci trenul nostru se tot oprea și de fiecare dată erau decuplate vagoane.

În noaptea spre 11 februarie am fost dați jos pe o linie laterală. Înțepeniți și înghețați ne-am făcut drum prin zăpada adâncă spre o lumină, care clipea la distanță. La apropiere am observat că erau trei clădiri mari, în care toți cei care soseau erau cazați. Încăperile, care ne-au fost alocate de către gardienii noștri ruși, erau complet reci și goale. La prânz, în data de 12 februarie, am primit pentru prima dată, după 21 de zile, ceva cald de mâncare. Supa de varză primită avea avantajul că ne încălzea din interior. În următoarele zile avea loc numărarea și înregistrarea prizonierilor: în două tabere pentru femei și una pentru bărbați erau cazați 1.225 de persoane. ... În următoarele zile am aflat că, din data de 1 martie, trebuie să ne începem munca în minele de cărbuni. Când a trebuit să începem, ni s-a dat în mână o lampă mică de ulei, după care coboram 500 de metri în adâncul necunoscut. Munca în mină era pentru noi femeile foarte grea, pentru că trebuia să ne croim drumul – culcate pe burtă sau pe spate. Pentru a ne atinge cota, eram sub pământ 10 până la 12 ore; de ziua națională a Rusiei, în octombrie a trebuit să muncim 16. Supa de varză sau castraveți și pâinea ca de rumeguș, raționalizată la 250 grame, erau insuficiente și în scurt timp rămăsesem fără putere. După șase zile de muncă în minele de cărbune aveam o zi afară din mină în care trebuia să lucrăm pe șantiere

sau ferme colective. La un astfel de drum, spre o fermă colectivă, am aflat că ne aflăm în apropierea orașului Sverdlovsk, în zona Uralilor de mijloc.”

După aproape trei ani de chinuri, femeia, la capătul puterilor, a fost eliberată și a ajuns în Germania.²⁰⁶ Nici cei din Mureșel nu au fost ocoliți de năpasta acelor vremuri. Dacă șvabii din Aradul Nou au fost duși sub escortă la “casa baroanei” șvabii din Mureșel au fost duși în aceeași noapte la Arad, la cinematograful²⁰⁷ “Popular” de pe strada Vasile Goldiș (azi). Se estimează că circa 33 de bărbați și femei de origine germană din comună au fost deportați în 13 ianuarie 1945 la muncă forțată pentru reconstrucția țării sovietelor.

Dar despre poveștile celor din Mureșel în minele Dombas-ului mai târziu.

Acasă, la fel de greu

Prin convenția de armistițiu încheiată la 12 septembrie 1944 cu Forțele aliate (articolul 8), România se obligase să conserve bunurile tuturor supușilor inamici (germani și maghiari). Ca urmare, în 9 februarie 1945, a fost adoptată, prin decretul semnat de regele Mihai, legea 91 prin care se înființa Casa de administrare și supraveghere a bunurilor inamice (CASBI). Inamici, în înțelesul legii, erau cei care au colaborat ori au plecat din țară odată cu armata germană. CASBI funcționa sub tutela Ministerului finanțelor și avea nu doar rolul de a administra și gestiona bunurile ci și de a le sechestra ori chiar expropria.

CASBI, împreună cu legea pentru aplicarea reformei agrare din martie '45 și cu sistemul de colectări forțate, au acționat ca o adevărată bombă socială care a aruncat în aer viața comunității din Aradul Nou – Mureșel și a produs nenumărate victime și drame umane. Și necazul nu se terminase.

---

²⁰⁶. Pertri A.P. Op.cit p.268-272

²⁰⁷ Cu o capacitate de 587 de locuri, cinematograful a fost construit între 1910 și 1913. Inițial s-a numit Apollo, apoi Elisabetha, iar în perioada interbelică a primit numele de Forum. După 1944 a fost rebotezat de trei ori - Popular, Bălcescu și Studio.

a. 72% din locuitori expropiați

La nici șase ani după ce țara pășise într-o nouă epocă, în comuna Aradul Nou din care Mureșelul era parte, cei ce nu mai aveau aproape nimic îi depășeau cu mult pe cei ce rămăseseră cu foarte puțin. În 1950 în Aradul Nou erau 1.868 de gospodării din care 82 erau ale unor săraci, 439 ale mijlocașilor și 1.347 ale celor ce fuseseră expropiați, conform sintezei anexată la dosarul de constituire al Gospodăriei colective. Suprafața totală a comunei era de 2.621 hectare, din care 1.978 teren arabil, 336 ha. pășuni, 287 ha. clădiri și curte, 20 ha. vii, revenind în medie 1,40 hectare pe familie din care 1,05 arabil. În colectiv, preciza documentul, au intrat 43 de țărani adică 2,30 % din totalul gospodăriilor. Cei 47 membrii GAC aveau 149 membri de familie, din care 100 puteau lucra. Terenul adus în GAC reprezenta 8,30% din suprafața arabilă și 11% din suprafața totală.²⁰⁸ Doar că o parte din șvabii din Aradul Nou, mai puțin cei din Mureșel, plecaseră odată cu trupele germane. Astfel că se punea problema bunurilor rămase fără stăpân.

Dintr-un raport din 24.01.1945 al Ocolului agricol Aradul Nou asupra situației bunurilor rămase fără proprietari către Serviciului agricol județean rezultă că în Aradul Nou, 81 de proprietari de terenuri agricole și-au părăsit gospodăriile. Acestea fiind date „în dijmă sau parte, cei plecați au lăsat funcția de administrator unor foști angajați.” În martie (14.03.1945) situația se modifică puțin, Serviciul agricol al jud. Arad (dir. Emil Pop) înaintează către Ministerul Agriculturii și Domeniilor un tabel cu „exploatațiile agricole aparținând germanilor și ungunilor rămase fără conducere”. Conform acestuia în „Ocolul agricol AN: sunt 50 de poziții ale cetățenilor din Aradul Nou plecați din 21 sept. 1944; 356 hectare - suprafața terenurilor arabile.”²⁰⁹

b. Toate, ocupate

În data de 8 iunie 1945, prin adresa 393/8.06.1945 a Ocolului Agricol Aradul Nou către Camera agricolă a județului se precizează: „La ordinul dvs. nr.165/1945,

---

²⁰⁸ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Comit. Jud. PCR, 1948-50, Comitetul de plasă PMR Aradul Nou 143/1950

²⁰⁹ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Camera agricolă, inv. 54/1945

referitor la gospodăriile părăsite de germani și maghiari în care s-ar putea instala gospodari din regiunile de munte, avem onoarea de a vă raporta că în cuprinsul Ocolului nostru (cuprindea: Aradul Nou - Murășelul era inclus, Cruceni, Engelsbrunn, Glogovăț, Livada, Mândruloc, Cicir, Sânleani, Guttenbrunn, Sânicolaul Mic, Șag, Schondorf, Wiesenheid, Traunau, Zădărlac) nu mai avem asemenea gospodării, întrucât toate gospodăriile părăsite au fost ocupate în întregime de refugiați din Dobrogea, Ardealul de Nord și alte regiuni ale țării (semnat șef Ocol ing. agr. Grigore Chiba).”²¹⁰

c. Colectări forțate

Între primăvara anului 1945 și primăvara anului 1949 singura schimbare majoră în politica agrară a PMR a constituit-o introducerea cotelor, care au reprezentat un adevărat coșmar pentru țărănime. Ele au pregătit terenul pentru instalarea structurilor agriculturii socialiste, prin ruina deliberată a gospodăriilor țărănești înstărite ce rezistau colectivizării și prin întărirea controlului politic asupra populației rurale. Acest sistem de exploatare sistematică a vlăguit gospodăriile țărănești înstărite, adevărate motoare ale economiei rurale, conducând astfel la ruina comunităților țărănești în ansamblul lor. ²¹¹

În toate planurile de muncă și dările de seamă ale organizației de plasă PMR Aradul Nou, ca și a organizației comunei Aradul Nou din perioada anului 1948, se găsesc referiri privitoare la „situația colectărilor”, la nemulțumirile provocate de acestea în rândul țăranilor din comună și din plasă.²¹² Iată un extras:

“k. Centralizare bunuri expropriate potrivit Legii pentru împroprietărire și a reformei agricole din martie 1945, în plasa Aradul Nou

Aradul Nou avea la data respectivă următoarea structură a terenurilor

3.681 jug. și 1477 stp. teren arabil

241 jug. și 1.066 stp. grădini extravilane

---

²¹⁰ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Cam. de agric. 1925-1948, inv. 23 - 26/1947

²¹¹ Rapot final - Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, București 2006, p. 435

²¹² Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Comit. Jud. PCR 1944-47, 1948-50

236 jug. și 409 stp. vii.

În aplicarea art.8 a Convenției de armistițiu din 1944, CASBI (Casa de administrare și supraveghere a bunurilor inamice, înființată în februarie 1945 – n.n.) a preluat 490 jugăre și 4.346 stp. Total: 4.346 jugăre și 1.215 stâneni pătrați.

Au mai fost expropriate în temeiul aceleiași legi: 5 ateliere mecanice, 8 fierării, 16 tâmplării, 10 cismării, pantofării, 16 tractoare, 137 cai, 191 vaci, 27 scroafe, 63 oi, 5 stupi, 20 pluguri de tractoare, 186 pluguri animale, 84 mașini de semănat, 12 mașini de semănat porumb, 61 secerătoare, 4 cositoare, 137 grape cu dinți, 9 grape cu disc, 7 batoze de treierat, 1 elevator, 8 pompe de incendiu, 9 batoze pentru porumb, 6 platforme pentru transport, 21 pompe, 124 căzi, 358 butoaie între 100-1.000 litri, 426 pompe irigații grădină, 330 metri liniari conducte lemn pentru irigații, 8.302 m.l. conducte metal pentru irigații, 409 electromotoare, 4 motoare.²¹³

Avem astfel nu numai o imagine asupra gradului de înzestrare a agricultorilor și horticultorilor din comună, dar și asupra mărimii jafului. Și comuna mai avea „resurse” care, în timp, au fost exploatate de noul regim. În martie 1948 în Aradul Nou existau, după cum rezultă dintr-o situație asupra resurselor rechiziționabile, solicitată Prefecturii Arad de către Biroul III rechiziții al Cercului teritorial Arad, un număr de 379 cai, 14 boi sau bivoli, 265 căruțe și 10 trăsuri.

În ceea ce privește mijloacele moto au fost numărate: 2 camioane, 71 tractoare, 1 autoturism, 1 motocicletă și 5 motorete. În plus mai erau și 30 de biciclete.

---

²¹³. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.Camera de agricultură Arad 1925-1948, 30/1947, 40/1947

V. Doar un cartier ... l-a venit și lui rândul

Prima dată s-a pus problema alipirii comunei Mureșel la Arad, la "pachet" cu alte comune, în anii '20, după preluarea administrării Banatului de către România, când Aradul cerea nu doar mutarea plasei Aradul Nou din Timiș-Torontal în județul Arad (plus o bucată din plasa Lipova), ci și ca Sânicolaul Mic, Aradul Nou și Mureșelul să fie alipite municipiului.

Unul dintre motivele pentru care Aradul revendica mai multe comune din stânga Mureșului era că acestea „sunt zidite în apropierea nemijlocită a orașului Arad și se bucură de toate avantajele ce se pot câștiga și realiza din apropierea unui oraș” dar „nu contribuie cu nici un impozit la acesta”.

Așa era, dar aceasta reprezenta doar o jumătate de adevăr. În cazul Aradului Nou și Sânicolaului Mic situația era chiar mai complicată, Într-un memoriu din 1 iunie 1925, ce pleda pentru anexarea comunelor învecinate Aradului, dr. Ioan Robu, primarul orașului, constata că „Specială de tot este situația comunei Aradul Nou și Sânicolaul Mic care, deși la o distanță de abea câteva sute metri de orașul nostru, prin faptul că se află pe malul stâng al Murășului, ambele fac parte din județul Timiș și ca atare stau sub administrarea județeană a județului Timiș, cu sediul în orașul Timișoara, deci la o depărtare de aproape 60 km”. Măcar că orașul „a zidit și întreține două poduri monumentale din fier. Unul spre Murășel, Aradul nou și Sânicolaul Mic pe care, deja la construire, au fost așezate șinele necesare pentru tramvaiul electric. Proiectul tramvaiului a ajuns în stadiul de realizare întrucât putem afirma că, în decursul anului curent, se vor începe lucrările de construire, prin care toate 3 comuni vor fi legate cu centrele orașului și cu gara Arad. Al doilea pod servește în Cetate însă și acest pod este frecventat de comuna Murășel și Sânicolaul Mic, întrucât hotarul acestor comune se întinde până sub Cetatea Arad”. În plus „populația comunelor din jur, la intrarea lor în oraș, este supusă la taxe de pavaj, vamă etc. însă prin contopire ar deveni scutită.” Ce mai oferea orașul?

O „mulțime de școli stă la dispoziția locuitorilor vecini însă azi nu contribuie cu nici un ban la susținerea lor”; aceștia vor putea „cerceta toate instituțiile noastre culturale ca teatrul, biblioteci publice, muse, etc”; orașul „are apeduct și este canalizat după cel mai modern sistem. Cum comunele învecinate sunt lipite de aceste instalațiuni, cu timpul vor putea fi legate în canalizarea orașului, care pentru aceste comune reprezintă un avantaj și din punct de vedere sanitar”; „industria

comunelor învecinate numai câștiga poate întrucât industriașii pot ajunge în corporațiunea industriașilor din localitate, în jurul căreia se grupează 4-5 mii de industriași, cu instituțiuni bine fondate, până ce pe sate astfel de corporațiuni lipsesc, sau dacă și sunt viața lor stagnează”. Una peste alta erau argumentele unui oraș în plină dezvoltare. La capitolul beneficii pentru sine, pe lângă câteva aparent minore precum „acoperirea laptelui care prin desființarea și exproprierea domeniilor s-a micșorat în mod sistematic” ori „un control făcut la izvorul acestor alimente va face mai ușoară descoperirea falsurilor, ce se fac pe o scară tot mai întinsă” se spunea: „Orașul Arad, întărit prin contopirea numitelor comune, va putea înființa o mulțime de întreprinderi industriale și va contribui astfel la intensificarea vieții industriale a țării și la îmbogățirea ei.” Incontestabil.

Argumentul național. La puțin timp după înfăptuirea unității naționale statale a poporului român și după instalarea administrației românești în această parte a României Mari, era inevitabil ca „chestiunea națională” să nu fie pusă. Ea este prezentă și în cazul proiectului de extindere a teritoriului orașului asupra comunelor din jurul său. În cazul Aradului nou, comună cu o populație compact germană, situația era descrisă astfel: „Comuna Aradul Nou este locuită în majoritate de nemți care formează așazicând o unitate politică. Prin contopire, această unitate nu ar mai putea avea ființă în înțelesul pe care o are astăzi. Tot atunci se va putea afla modalitatea ca, atât în Aradul nou, ca și în Micalaca nouă și Murășel, elementul românesc să se înmulțească și astfel românizarea atât de dorită se va putea face cu mai multă ușurare, decât în cazul când aceste comune ar continua să rămână administrate prin autonomie de sine stătătoare.”

În acea perioadă, în 1920, locuitorii din Aradul Nou au depus un memoriu în care „refuză onoarea de a fi alipiți la orașului Arad” și cereau să rămână unde erau. În cele din urmă Legea pentru unificare administrativă din iunie 1925 nu a rezolvat chestiunea în speță, dar a făcut un pas spre soluționarea ei trecând plasa Aradul Nou (care cuprindea și Mureșelul), în județul Arad. De fapt chiar reședința județului, orașul Arad era în plasa Aradul Nou.

Odată cu schimbarea regimului, după lovitură de stat din 1944 și instalarea comunismului, alipirea comunei a devenit din nou de actualitate, într-o situație oarecum schimbată. Din 1942 Mureșelul devenise deja parte a Aradului Nou. Așadar, într-un fel, problema se simplificase.

În ziua de 18 mai 1947, la orele 11.00, în fața Primăriei din Aradul Nou erau adunați 250 de locuitori. Timp de trei zile consecutive în comună s-a bătut toba pentru a li se aduce la cunoștință că aveau a decide într-o chestiune importantă: aprobarea ori respingerea alipirii comunei lor la municipiul Arad. Pretorul plasei Aradul Nou, Petru Nicoară citește celor prezenți „procesul verbal adresat la Primăria municipiului Arad în ziua de 6 februarie 1947 în care se expun avantajele pe care le are comuna Aradul Nou în cazul în care se lipește la municipiul Arad.” Votul cetățenilor a fost limpede. „Din totalul de 250 locuitori prezenți, două persoane au fost pentru alipire iar restul au fost de părere ca (sic) comuna Aradul Nou să rămână independentă și să fie administrată ca și până în prezent” consemnează procesul verbal semnat de pretorul plasei, primarul și notarul comunei pe de o parte, și de reprezentanții obștei. Aceasta a fost părerea cetățenilor. Aceeași ca în urmă cu 27 de ani.²¹⁴

a. „E în favorul populației”

Două luni mai târziu, în ședința din 29 august 1947, Comisia interimară a comunei Aradul Nou hotărăște „în conformitate cu dispozițiile din Legea modificatoare a art.4 din Legea Administrativă din 23 ianuarie 1942” alipirea comunei la municipiul Arad, motivând că aceasta este „atât din punct de vedere economic cât și edilitar, de salubritate, canalizare, etc. în favorul populației din comuna Aradul Nou.” Hotărârea, luată cu unanimitate de voturi, este comunicată cu adresa nr.7969/1947 din 18 septembrie, semnată de către prefectul Aradului dr. Aristide Gafencu, Ministerului Afacerilor Interne „pentru întocmirea legii de alipire.” Ceea ce se întâmplă anul următor.

În 7 aprilie, la cabinetul primarului Aradului, sosește ordinul telegrafic 5719/1948 al Ministrului de Interne, prin care Ion G. Pălincaș este anunțat: „Prin Legea No. 98 publicată în Monitorul Oficial No. 80 din 5 aprilie 1948, comuna rurală Aradul Nou a fost trecută la Municipiul Arad. Stop. Rugăm luați măsuri de executare.”²¹⁵

---

²¹⁴ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref jud.Arad 81/1947

²¹⁵ idem

b. Aceleași străzi, alte nume

Cu fiecare nou început, ca la noi, se schimbă în primul rând numele străzilor. Odată cu transformarea comunei în sector administrativ, în octombrie 1948 are loc încă o schimbare a denumirii străzilor din cartier, care să reflecte desigur și opțiunile ideologice ale noii epoci. Măcar în Mureșel problema era ușoară. Partea aceea a Aradului Nou avea puține străzi. Astfel apare strada Iosif Merffy (fostă Regele Carol, acum Tabacovici), Volga (Prislop), Rostov (Basarab I), col. Vlad Alexandru (Herzen- acum Gladiolelor), Ada Marinescu (C.D. Loga), șamd.

Marea naționalizare

În 16 iunie 1948 sunt sigilate și inventariate întreprinderea “Hociotă” din Sânicolaul Mic, morile din Mureșel, Vladimirescu și Fântânele, două mori din Zăbrani, fabrica de macaroane din Sânicolau. Băncile din Aradul Nou sunt și ele naționalizate, la fel Fabrica de bere.

În Mureșel nu era nimic de naționalizat. Comuna nu avusese nici o întreprindere cât de cât mare. De fapt prea multe de naționalizat nici nu mai rămăsese prin zonă pentru că bunurile ce nu au fost preluate de CASBI de la șvabi, au fost luate de legea reformei agrare.

Prin decretul 93/1948 „pentru împiedicarea acțiunii de sabotare a planului de însămânțări și a producției agricole și pentru asigurarea dezvoltării agriculturii în RPR.” au fost trecute în proprietatea statului nu doar exploatațiile moșierești, expropriate în 1945, ci și instalațiile agricole ori semi-industriale, bunurile și materialele destinate exploatării agricole. Adică tot inventarul agricol al gospodarilor din Mureșel și Aradul Nou care rămâneau astfel fără orice sursă de existență.

Monumentul eroilor

Structura politică a cartierului în 1950

Dacă în Aradul Nou aveau activitate politică cinci structuri²¹⁶, Mureșelul, mai mic, avea și el o organizație proprie. Una singură. În ianuarie 1950 biroul organizației de bază a PMR era format din Iuliu Berger (secretar) și Vasile Papp (ajutor secretar) plus 16 membri. Ei dezbăteau de exemplu-n ianuarie 1950 "serioasa" chestiune a „nisipării trotuarelor”. Problema era următoarea: să-și facă cetățenii nisiparea dar atunci să fie scutiți de taxa comunală? Proprietarii de trăsuri să aducă nisipul ori fiecare să plătească 100 lei și cei care fac muncă voluntară să fie scutiți de percepția comunală?

În 21.02.1950 organizația exclude din partid trei inși. Nu se specifică delictele acestora. În 21.03.1950 cei din Mureșel scapă de întreținerea „Parcului eroilor” (cel aflat în fața Școlii de șoferi – n.n.), care este preluat de Gospodăria comunală Arad. În spiritul militant pro-sovietic al vremii părculețul de pe str. Karl Marx (atunci) se îmbogățise în 1951 cu un obiect de artă monumentală.

Este vorba de monumentul dedicat "gloriei eroilor căzuți pentru eliberarea popoarelor" "o coloană de 10 m așezată pe un soclu de 3X3 m. Ca să nu fie loc de dubiu căror eroi le era dedicat monumentul, coloana se finaliza cu glob cu secera și ciocanul iar pe soclu era aplicat un medalion cu stema URSS (aceste elemente au fost înlăturate în 1991). Era locul unde de "Ziua Victoriei" (9 mai) aveau loc festivități cu pionierii din cartier.

---

²¹⁶ Partidul Muncitoresc Român – 35 membri, Frontul Plugarilor (FP) – 226 membri, Uniunea Femeilor Democratice (UFD) – 393 membri, Uniunea Populară Maghiară (UPM) – 150 membri și Sindicatul agrar – 150 membri

VI. Biserica

Dintotdeauna biserica a fost punctul central al comunității, atât prin așezare cât și spiritual. Sună bine și este chiar adevărat. Numai că Mureșelul, comunitate atipică din această perspectivă, nu a avut un punct central, nici măcar spiritual. A avut însă credincioși, chiar de mai multe religii, cu toate că aceștia nu și-au construit și o biserică. S-au descurcat.

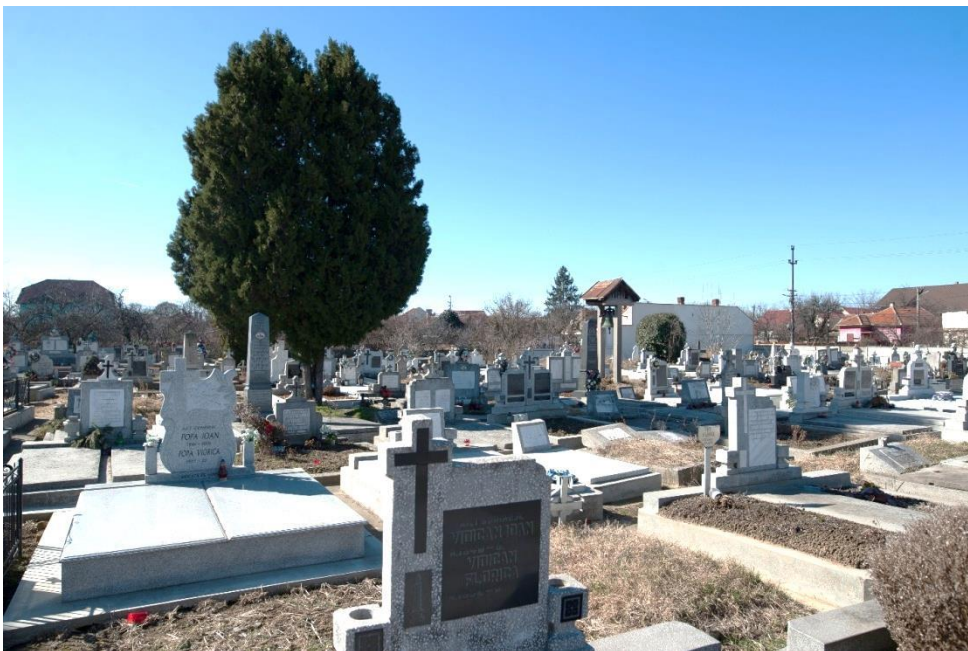
Șvabii de credință catolică aveau de parcurs maximum un kilometru ca să participe la slujbele din biserică (de fapt era ce de-a doua biserică – prima era puțin mai departe și până ce a apărut Mureșelul/Sigmundhausen, arsese) pe care o finanțase întemeietorul propriului lor sat, Sigismund Lovász de Eötvenes, a continuat-o văduva lui, născută Josepha Zeke de Petőháza și în cele din urmă a terminat-o, în 1823, cumnatul ei Emerich Lovász de Eötvenes. Lăcașul are hramul Numele Sfântei Fecioare Maria. Și în plus aveau acces, cel puțin o perioadă, și în biserica franciscană din Cetate.

Nici credincioșii ortodocși din Mureșel n-au rămas fără cele sfinte. Ei au aparținut o lungă perioadă de timp de parohia din Sânicolaul Mic. Cel puțin până în anul 1925. Ca urmare a creșterii treptate a numărului ortodocșilor în Aradul Nou și mai ales în Mureșel, începând mai ales cu 1921, credincioși care „au hotărât să se organizeze bisericește” în anul 1925, Ministerul Cultelor recunoaște Parohia ortodoxă română Aradul Nou, ca parohie independentă. Consiliul eparhial Arad numește, prin decizia cu numărul 1482/1926, ca administrator parohial pe profesorul preot dr. Nicolae Popovici, de la Institutul Teologic din Arad. Consiliul parohial începe demersurile pentru înălțarea unei biserici. După dobândirea locului, în proximitatea celui pe care se află biserica catolică, încep și lucrările de construcție, în anul 1928. Terenul a fost donat bisericii de către Novac Ioan, proprietarul unui restaurant în Aradul Nou și a autobuselor din comună. Novac făcuse avere în America și când soția lui a rămas însărcinată s-a întors în Aradul Nou unde și-a început afacerea. Evident nici un șvab n-ar fi vândut teren pentru construirea unei biserici ortodoxe atât de aproape de cea catolică, astfel că Novac a cumpărat terenul cu pretextul că vrea să-și facă un nou restaurant. Apoi l-a donat. Într-un an de zile biserica este funcțională. A fost sfințită de către episcopul Andrei Mager. În semn de prețuire Novac și soția lui Elisabeta au avut ani de zile primele strane în biserică iar

primul lor copil, o fetiță, a fost botezată chiar în altarul noii biserici²¹⁷. Lucrările au continuat însă până prin anii 1938-39. Biserica cu hramul Sfântul Mare Mucenic Gheorghe a fost sfințită și în 2 septembrie 1961 de episcopul Aradului, Nicolae Corneanu, ulterior Mitropolit al Banatului.

a. Cimitirul

Astăzi se situează într-o zonă centrală (sub)cartierului. Însă până spre sfârșitul secolului XIX. era într-o margine a acestuia, respectiv cam la mijlocul distanței dintre Mureșel și Mureșelul de jos (Kis Zsigmondháza sau Alsó Zsigmondháza). Din acest punct de vedere el dă și măsura ritmului de dezvoltare a așezării. Astăzi cimitirul multiconfesional este administrat de societatea de Gospodărie comunală din subordinea Primăriei. Are o suprafață de peste 3.000 mp, circa 300 de locuri de veci și este complet ocupat. Cea mai veche piatră de mormânt identificată de mine este din anul 1872.

---

²¹⁷ Povestește stră-nepoata lui Novac, d-na Monica Bondar.

VII. Învățământul – școala din Mureșel

Situată pe strada Spartacus nr.1 din Mureșel, școala figurează în Cartea funciară nr. 208 Mureșel din anul 1897, ca aparținând de comuna Murășel. Școala primară cu clasele I-IV (foto) a fost dată în folosință în 1937 de către Primăria comunei, care a investit 200.000 lei și a funcționat până în anul 2006 cu trei săli de clasă. Probabil vechea școală a fost demolată și reconstruită cea nouă din temelii. Acum este închiriată de fundația „Arsenie Boca” pentru un program „școală după școală”. În anul școlar 2001-2002 la școala primară din Mureșel au predat ore învățătoarea Băniștean Florina (clasa I-a), institutor Iancic Gabriela (clasa a II-a), învățătoare Șoltes Maria Codruța (clasa a III-a), institutor Ungureanu Mitroi Corina (clasa a IV-a).

Într-un fel având în vedere că Mureșel a apărut ca așezare încheagată după circa 80 de ani de la întemeierea Aradului Nou și diferența mare între capacitatea economică și numărul populației din comuna inițial integral germană, sistemul de învățământ din mai mica comuna Mureșel nu a fost decât un sistem complementar celui din Aradul Nou.

Oferta de școli bine dotate a acestuia²¹⁸ era atât de mare încât, având în vedere și faptul că cele două așezări, Muresel și Aradul Nou, erau practic o așezare, nici nu ar fi avut rost ca pentru relativ puțin numeroasa populație școlară a comunei aceasta să investească în școli.

---

²¹⁸ Încă în 1725, în matricolele bisericii apare Nick Anton, "Magister ludi" (învățător) în Aradul Nou, plătit de comună. Între 1778-1779 la școală de pe str. Bisericii erau înscriși 466 de elevi. În interbelic, cursurile pentru băieți se țineau în trei clădiri: erau două clase în "Prinzschule", numită și "Școala Florian" (construită în 1853) aflată pe strada Principală; două clase în "Krauseschule" pe strada Principală colț cu Aleea Tăbăcarilor (Timișorii colț cu Iosif Lengyel); elevii din celelalte două clase mergeau la "Schorkschule" care se afla pe Langengasse colț cu Aleea Cazărmii (Zimbrului colț cu A.M.Guttenbrunn). Orele de curs pentru fete se țineau în cele două corpuri ale mănăstirii (Klosterschule) de pe cal. Timișorii. În Aradul Nou a existat și o școală particulară. Școala elementară „Freund Adolf” (1881-1896) a fost fondată în anul 1881, „Gewerbeschule” – școala de meserii de la sf sec.XIX, apoi școala pedagogică germană din 1848. Plus avem și o grădiniță din 1899, a călugărițelor din Ordinul "Notre Dame" etc. Asta ca să nu uităm de oferta școlară de mai târziu a Aradului.

VIII. Economia

a. Observații generale

Agricultura foarte dezvoltată, prin grădinăritul intensiv și creșterea animalelor de rasă, sunt caracteristicile principale ale vieții economice a Mureșelului. Nu trebuie omise însă nici mica industrie, meșteșugurile sau comerțul. Marea industrie nu a avut și nici nu are nici un obiectiv în comună. Mureșelul ca și Aradul Nou era cunoscut în tot Banatul pentru grădinăritul practicat aici, îndeletnicire cu care se ocupau în principal femeile.

Pe la 1900, un număr de 2.680 persoane, reprezentând un procent de 43,6% din totalul populației, se ocupa cu agricultura și grădinăritul. Comercianții reprezentau 21,5% iar restul de 27,7% erau meșteșugarii și alții. În agricultură au fost folosite mașinile agricole chiar înaintea primului război mondial. În Mureșel erau ceva vie (170.000 butuci) la hotarul comunei, în suprafață de 26 jug. și 1.333 stp. deținute de 96 de proprietari. Majoritatea erau însă din Aradul Nou, doar patru din Mureșel și trei din Sânicolaul Mic. Producția, evident, era doar pentru consum propriu.

b. Comerțul cu cereale

O sursă importantă sursă de venit pentru țărani șvabi era câștigul obținut din vânzarea roadelor câmpului, dintre care grâul se afla pe primul loc. În anul 1843 grâul din Banat “se caută cel mai mult și se plătește cel mai scump”. Din 1859 renumita “făină de lux” sau “făină de foc” din Banat și Mureșel- Aradul Nou era exportată, pe apă, cu șlepurile la Szeged, apoi Győr și Mosonmagyaróvár, și foarte probabil la Viena. Atât în Mureșel cât și în Maroschmühlen-ul morarilor din Aradul Nou erau în funcțiune câteva zeci de mori. Volumul producției de grâu în cercul Aradul Nou era considerabil însă doar seniorii moșiei aveau o producție consistentă destinată și exportului.

Odată cu dezvoltarea transporturilor pe Mureș comerțul a primit și el un impuls. Pe la sfârșitul secolului XVIII-lea alături de Lipova, Aradul Nou devenise un

centru comercial important pentru comerțul cu lemn de construcție sau foc provenit din Transilvania și transportat cu plutele pe Mureș.

Plutele acostau puțin mai jos de locul unde se află astăzi Port Artur unde malul era mai înalt și apa permitea acostarea. Plutele veneau de regulă toamna și stăteau până ce lemnul plutei era cumpărat fie de localnicii și comercianții din Mureșel și Aradul Nou fie de negustorii arădeni ce aveau depozite pe partea dreaptă a actualei căi a Romanilor. La mijlocul secolului 19, odată cu creșterea bunăstării a crescut și numărul celor care se ocupau cu comerțul.

c. Știința grădinăritului intensiv

Suprafața mică a majorității proprietăților agricole și apropierea de orașul Arad, o piața cu o mare capacitate de absorbție, este motivul pentru care grădinăritul intensiv era atât de apreciat și extins în Aradul Nou și Mureșel. Legumicultura intensivă, consemnată în 1871 de Szentkláray a fost nu numai un motiv de fală pentru nemțoaice ci și un mijloc de trai pentru multe familii din Aradul Nou. Erau familii care numai cu asta se ocupau. În anul 1941 grădinile comerciale, care se întindeau în „ocoalele” agricole din Aradul Nou aveau o suprafață de 1.812 ha ²¹⁹.

---

²¹⁹ Alexandru Mihalca, Aspecte din istoria agrară a județului Arad, II, Arad, 2001,

Mențiuni referitoare la grădinăritul din Mureșel și Aradul Nou există și în “jurnalul de luptă” din iunie 1848 – iulie 1849 al garnizoanei din cetate, a cărei piață a fost aprovizionată cu legume, fructe și alte produse, în perioada asediului, de țăranii și țărancele din Mureșel, Aradul Nou, Sânicolaul Mic.

În Banat, legumicultura era practică la modul intensiv, în două localități, majoritar germane: Lovrin și Aradul Nou. Cu mici deosebiri însă. Dacă aici, întreaga producție de legume a

Inapoi spre casă după o zi lungă la Piața Mare comunei era absorbită integral de piața vecinului din nord, Aradul, Lovrinul a ajuns să exporte aproape integral produsele sale.

La dezvoltarea legumiculturii au contribuit solul bun pentru producția de legume și clima favorabilă. Creșterea rapidă a temperaturilor în aprilie și mai precum și sistemul de irigații folosit au fost de asemenea importante. Nu trebuie neglijată nici priceperea și hărnicia șvabilor, care trebuiau să scoată cât mai mult câștig, din suprafețele de teren mici pe care le dețineau.

Să nu uităm că, în timp ce majoritatea bărbaților lucrau în industria arădeană în meșteșuguri sau în construcții, ocupația majorității femeilor din Mureșel/Aradul Nou era de a vinde legumele produse și proaspăt recoltate, pe piețele arădene.

În grădinile de legume din spatele casei, mai mari decât o grădină obișnuită, nemțoaicele au continuat să cultive legume de sezon (ceapă, salată, ridichi, spanac, măcriș, sparanghel, tarhon, varză creță, etc.). Răsadurile erau semănate în partea a doua a lunii ianuarie iar când plantele erau suficient de dezvoltate, le mutau în solarii. Șvăboaicele se sculau încă de la ora patru dimineața pentru a prinde un loc cât mai bun în piață. Ce nu puteau vinde până la terminarea pieții era oferit cu prețuri reduse comercianților. Legumele erau transportate cu bărcile, ori compul de la Port Arthur, apoi femeile, îmbrăcate în negru (adică portul popular bătrânesc) duceau

cele 25-30 kg de produse într-un coș așezat pe o periniță (foto), pe creștetul capului, ori trăgeau cărucioarele lor încărcate, până la piața Peștelui (Piața Veche acum Heim Domokos), apoi la piața Libertății (A. Iancu) și în cele din urmă în piața Catedralei (piața Mare). Uneori mai foloseau și podul cetății, spre oraș, până când a fost contruit și cel din Mureșel.

În anii 1910-1913, între Mureșel și Arad s-a construit podul „Graf Károly” („Traian” – tablierele au fost fabricate la Reșița, în cadrul Fabricii de Poduri “Kaiserliche und Königliche Privilegierte Österreichische Staats-Eisenbahn-Gesellschaft – St.E.G., între anii 1910-1912), numai că la traversare trebuia plătită vama.

La câțiva ani după primul război mondial a apărut „tramvaiul cu cai”, ce avea o stație la capătul podului dinspre Arad și care ducea vânzătoarele la piețele arădene, iar pe la 1930 mașinile au preluat transportul. De exemplu, Ștefan Novac avea, la un moment dat, șapte autobuse cu care erau transportați oamenii și produsele acestora. Totuși multe șvăboiace își duceau marfa la piața Mare ori până în piața Mică, împingând peste pod cărucioarele lor.

Șvăboiace la Piața Mică

Mulți din cei care trăiau din legumicultură aveau câte două grădini și își vindeau marfa la Reșița, Cluj, Brașov, unde legumele se făceau mult mai târziu. Nemțoaicele își luau gazde și stăteau acolo cu săptămânile. Periodic de acasă li se trimiteau cu trenul coșuri cu legume. Priceperea acestor femei în cultivarea legumelor timpurii a făcut ca, la înființarea serelor din Arad, ele să fie primele angajate.

În anul anul 1941 societatea „Banater Agraria”, cu sediul în Timișoara, a construit în Aradul Nou un centru de preluare, uscare și prelucrare a legumelor, ceea ce oferea și agricultorilor din Mureșel posibilitatea de a valorifica pe loc o mare parte din producție.

În februarie 1942 într-o comunicare²²⁰ ținută cu ocazia Conferinței Societății Naționale de Agricultură, prof. Ernest Grințescu, ultimul președinte al Societății Române a Horticultorilor (fondată în 1913), reia un articol scris de el pt. ziarul “Universul”²²¹, articol apărut în pagina agricolă din 22 iunie 1940. Textul – comunicarea, se referă la tipul de agricultură practicat în zonă.

Anul 1942 era chiar acel an în care Mureșelul a fost absorbit de Aradul Nou. Oricum șvabii din Mureșel practicau același tip de agricultură ca cei de peste canalul Țiganca. Pe de altă parte bucureștenii nu se încurcau în astfel de amănunte de “finețe” precum distincția dintre Mureșel și Aradul Nou. Iată însă despre ce este vorba: “Rolul horticulturii in epoca actuală – de prof. Ernest Grințescu. Un exemplu, de ceea ce poate realiza grădinăritul interior, l-am văzut în comuna Aradul Nou, de lângă Arad, unde femeile cultivă 10 până la 20 de arii cu legume, trimitând produsele lor cu calea ferată la marile centre de desfacere Sibiu, Cluj (altă dată) și alte orașe din Transilvania²²². Femeile au la îndemână apa, pe care o scot cu pompa centrifugă și fac câte trei culturi succesive pe același pământ. Iată ce am scris în Universul asupra acestor întreprinderi. În Aradul Nou, unde se practică sistemul grădinăritului intensiv, este o populație de șvabi iar cultura se face numai de femei, bărbații pregătind doar gunoiul și instalațiile. Femeia e aceea care lucrează: samănă, răsădește, sapă, udă, culege și expediază; bărbatul vede de câmp și de agricultura

---

²²⁰ Gheorghe Glăman, (2013) Monografia Societății Române a Horticultorilor 1913-2013 Editura Agricolă, București, p. 350-351

²²¹ Era singurul ziar de mare tiraj din epocă ce susținea și o pagina agricolă, ba chiar lansase și o Bibliotecă agricolă.

²²² Tocmai Aradul, piața tradițională a celor din Mureșel și Aradul Nou, a fost uitat.

zisă mai extensivă. Pentru astfel de întreprinderi și pentru o familie redusă cum e obiceiul șvabilor, nu e nevoie de suprafețe întinse, ci fiecare gospodărie horticola are cel mult 2.000 mp. Pe această suprafață se găsesc răsadnițele cu gunoiul de cal, pompa centrifugă purtată cu electricitate și grădina propriu-zisă, care are trei culturi într-un an: salata sau spanac, gullii și pătlăgelele roșii. Aceste doua din urmă se cultivă în același timp, iar după recoltarea guliilor rămân pătlăgelele roșii, care produc până toamna târziu.

Udatul se execută foarte ușor, cu apă trasă din puțul propriu, mânată de o pompă centrifugă și condusă pe tuburi de fontă așezate la suprafață, pe poteca principală și prevăzută din loc în loc cu guri la care se adaptează un tub de cauciuc suficient de lung, ca să ude toată suprafața, prin aruncarea apei sub formă de ploaie. Procedul acesta face ca apa din puț să se încălzească într-o măsură oare care și să se aerisească. Țevile se golesc iarna și se vopsesc în fiecare an cu văpsea roșie, ca să nu ruginesc.

Valorificarea se face în comun, expediindu-se zarzavatul cu trenul în coșuri simple, cu destinația Sibiu sau Cluj, care sunt centre mari se desfacere.

Cheltuielile ce necesită astfel de exploatare se reduc la amortizarea puțului și a pompei centrifuge cu țevile necesare, la plata curentului electric și la procurarea coșurilor de răchită. Întâmplător se adaugă și stropitul pătlăgelelor roșii cu zeamă

bordeleză, cum și sămânța, în caz că nu s-a produs în gospodărie. Venitul ce se abține într-o exploatație horticolă de acest gen, este de circa 25.000 lei anual, ceea ce înseamnă peste 100.000 la hectar. Aceasta bine înțeles în 1939.

Latura economică se leagă de problemele generale: întrebuințarea mâinei de lucru într-o epocă a anului, când ea este prisoselnică agriculturii, cum este iarna, când se poate face căratul gunoiului de grajd, ce e o condiție a horticulturii, cât și defundatul, care e altă condiție a ei, apoi se leagă de întrebuințarea brațelor slabe: femeii și copiii cari în agricultură, cu munca ei mai aspră, nu pot fi folosite totdeauna. Aceasta a făcut ca în regiunile cu populație mai deasă, cum e în jurul orașelor mari, să se dezvolte fermele, care au un pronunțat caracter horticol.

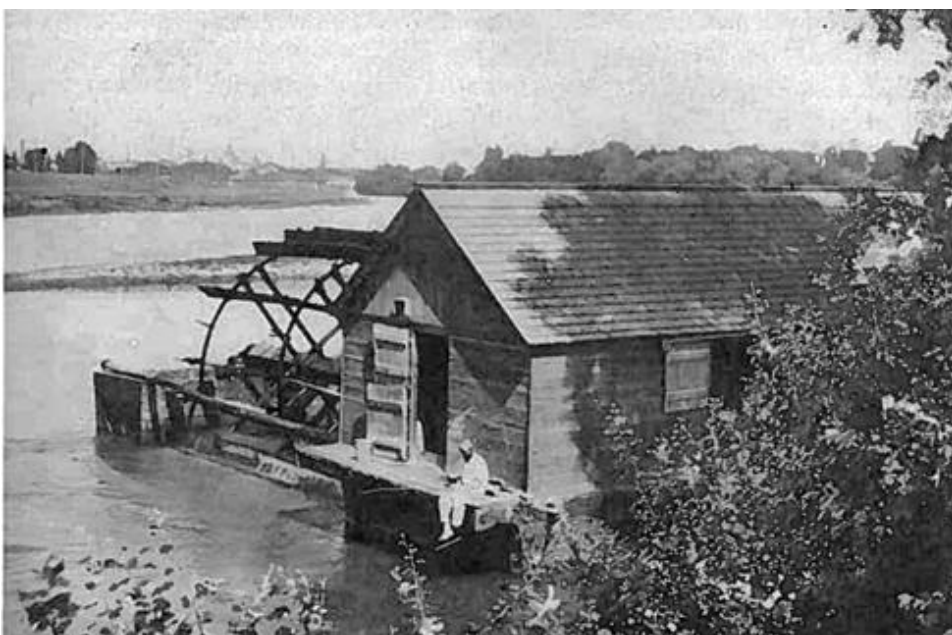

Pe strada spre piața Mare după o zi bogată

d. Morile și industria morăritului din Mureșul

Cum era de așteptat pentru o regiune producătoare de cereale, și pentru o zonă unde Mureșul era folosit pentru propulsarea morilor pe apă, morăritul a jucat un rol important în Banat. În multe localități existau încă din secolul al XVIII-lea mori acționate de cai, mori de apă (foto) sau uneori mori de vânt, iar în a doua jumătate a

secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au apărut mici mori cu aburi. Acestea însă nu produceau suficient pentru export, ci mai degrabă pentru consumul personal al locuitorilor, care își măcinau acolo grâul, tărațele fiind folosite ca hrană pentru animale. La sfârșitul secolului XIX-lea, în Mureșel erau 36 mori, concentrate în aval de comună²²³, cam de trei ori mai multe decât cele ale morarilor din Maroschmühlen – Aradul Nou.

Moară din Mureșel

Morile plutitoare cu zbaturi erau construite astfel încât să capteze energia Mureșului, râu cu debit mare, dar variabil și fără cădere. Ansamblul construit al morii se compunea din casa morii și “tavig”, corpul secundar, ambele concepute ca două vase plutitoare, reunite prin fusul pe care era fixată roata cu palete. O amenajare a cursului apei, cu piloții puternic înfipti în pământ și legături de fascine, dirija torentul spre această roată cu palete. Morile erau deplasate și ancorate, în timpul funcționării, în locurile unde torentul era puternic, și retrase, în timpul iernii, în locuri ferite de ghețuri. Cu vremea aceste mori au fost perfecționate, fiind dotate cu un mecanism special de ridicare și coborâre a roții în timpul funcționării, fapt care a mărit puterea de tracțiune.

---

²²³ ***, Aradul permanentă în istoria patriei, Arad, 1978, p.218.

Dacă morarii orașului Arad s-au organizat, în decembrie 1770, într-o breaslă, cei din Aradul Nou aparțineau din 1825 asociației morarilor din Vinga, “Molae banaticae”. 18 ani mai târziu, în 1843, breasla morarilor din Murășel²²⁴ s-a unit cu cea din Aradul Nou. Despre sărbătorile breslei morarilor relatează în descrierea sa din 1859 notarul comunei, Joseph Kakujay: “De evidențiat între obiceiuri ar fi doar obiceiul breslei morarilor, care se oficiază drept mare sărbătoare de ziua sfântului Ioan de Nepomuk (16 mai – n.n.), când sub acompaniamentul muzical al fanfarei coboară cu o barca cinci stele pe Mureș; însă la acest obicei se renunță treptat.”

Moara lui Ketsch din Mureșel și noul, în 1910, podul Traian în fundal – foto Puiu Emilian Valea

În anul 1873 când, printr-un ordin regal, au fost dizolvate toate breslele din Ungaria, a fost absorbită și această breaslă precum și cele ale altor meșteșugari într-o asociație. La 5 iunie 1876 s-a înființat “Asociația morarilor” din Aradul Nou, care era reprezentată încă de morile de apă, chiar dacă din 1868 era atestată o primă moară cu aburi din Aradul vechi, aparținându-i lui L. A. Traytler. În anul 1935 s-a renunțat la ultima moară pe apă din zona Mureșel. După 1940 mai rămăseseră doar mori cu aburi, cea a lui Paul Wagner în Aradul Nou, iar în Mureșel cea a familiilor Getsch și Grimm.

---

²²⁴ Szádeczky Lajos (1913), Iparfejlődés és a czégek története Magyarországon, Budapest, vol.2, p.324

Reforma agrară din anul 1921

În comparație cu reformele agrare de la mijlocul secolului XIX, cea din 30 iulie 1921 (M.Of. 93/1921) a reprezentat o acțiune de vânzare a majorității pământului marii proprietăți către țărani fără pământ sau cu pământ puțin. Reforma a diminuat substanțial marea proprietate funciară de peste 100 de ha, 200 jugăre la șes în regiunile cu cereri de împrumutări mari, 300 jugăre la șes în regiunile cu cereri de împrumutări mijlocie sau 500 jugăre cad. la șes în regiunile cu cereri de împrumutări satisfăcute. Țărănimea, mica proprietate (până la 10 hectare) și producția ei agricolă au devenit predominante în suprafața și agricultura țării, cu toate că mulți țărani au rămas și după 1921 fără pământ. Pozitiv și inedit pentru reforma din 1921 este formarea izlazurilor comunale.

Prefacerea marii proprietăți funciare în mica proprietate țărănească, pe lângă efectele sociale decurgând din împrumutărirea celei mai mari părți a țărănimii, în plan economic a redus marea exploatație, cu avantajele sale, la una mică cu inventar rudimentar și randamente scăzute²²⁵. Dintr-o țară a cărei agricultură era dominată la începutul secolului de mari latifundii, România s-a transformat, în urma redistribuirilor masive a moșiilor, într-un stat cu economie agrară predominant țărănească, fără a dispune, însă, de un sector avansat de proprietate și gospodărie mijlocie modernă.

Urmarea a fost scăderea producțiilor medii la hectar și a cantităților de cereale exportate. Neînsoțită de o infuzie de capital, de tehnologie și educație antreprenorială, împrumutărirea nu a dus la crearea celui de-al doilea obiectiv al ei: exploatațiile agricole. Dacă aceasta a fost situația în majoritatea țării, la Aradul Nou exploatațiile agricole privat familiale, deși mici, chiar funcționau. Din datele Institutul Central de Statistică al României pentru perioada interbelică reiese, totuși, că în unele județe din România ca Timiș-Torontal, Arad, de exemplu, în unii ani producțiile medii la hectar la principalele culturi sau la laptele de vacă au fost egale sau chiar mai mari, comparativ cu cele din Franța, Italia și alte țări vest-europene.

Până în anul 1922, când Legea reformei agrare a fost aplicată și în comuna Mureșel, trei erau marii proprietari care au făcut obiectul exproprierilor, după cum

---

²²⁵ Scurtu I. (2001), *România între anii 1918-1940*, ed. Univ. București, 9.1.2 Reforma agrară și evoluția agriculturii.

rezultă dintr-un „tablou al situației moșiilor din județul Arad dinainte și de după expropriere” al Consilieratului agricol al județului Arad (vechea denumire a Serviciului agricol).

Unul dintre aceștia era chiar orașul Arad care avea în proprietate terenuri arabile în suprafață de 88 jugăre și 278 stânjeni pătrați și un teren intravilan de 8 jugăre și 288 stp. Prin decizia nr. 211/16.08.1922 a Comisiei județului Arad terenul arabil a fost expropiat. A doua moșie expropriată a fost cea deținută de Alexandru Goldschmidt care avea 64 jugăre și 1.573 stp. terenuri arabile, pășuni, neproductiv și un teren intravilan. Prin decizia Comisiei jud. Arad pentru aplicarea legii reformei (305/18.11.1922) a fost expropiată suprafața de 57 jug. și 694 stp.

Ultima moșie a fost cea a soției contelui Adalbert Lenny care avea în comună un total de 1.223 jugăre și 1.160 stp. terenuri din care arabil erau în suprafață de 1.200 jug. și 1.508 stp. Comisia județeană, prin hotărârea 307/1922, a decis exproprierea terenului arabil.²²⁶

---

²²⁶ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.55/1924, Servciul agricol al jud. Arad 6/1920, 21/1921, 55/1924

Țintă: colectivizarea agriculturii

Spre deosebire de reforma din 1921, proprietarii au fost deposedați în 1945 și de utilajele și mașinile lor agricole. Programele Partidului Comunist din România preconizau înființarea unor Stații de mașini agricole, de unde țăranii urmau să închirieze la "prețuri cinstite" utilajele necesare unei agriculturi performante. Utilajele fuseseră însă expropriate, astfel că unii foști proprietari de mașini agricole au ajuns în situația să-și închirieze propriile lor bunuri. Pe lângă mașini au fost luate și animalele de tracțiune, proporțional cu întinderea lotului expropriat. Toate aceste bunuri au trecut fără despăgubire în proprietatea statului. Acesta le redistribuia celor împroprietăriți.

Guvernul Groza a prezentat reforma agrară din 1945 drept cea mai însemnată lege pentru țăranii de când exista statul modern român. Însă prevederile sale au fărâmițat și mai mult loturile cultivabile. Dar, ca și în Rusia anilor '20, România trecea printr-o fază temporară de împroprietărire. Ținta vizată era planul de colectivizare a agriculturii. (În martie 1948, reforma agrară era declarată ca încheiată deși la sfârșitul anilor '50 încă se mai distribuiau titluri de proprietate în unele județe, chiar dacă colectivizarea era în plină desfășurare).

Brigada agricolă a CAP-ului gata de muncă

În septembrie 1951, Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român hotărăște înființarea de întovărășiri agricole, un fel de asociații agricole de azi, ca formă intermediară, tranzitorie între proprietatea privată și cea colectivită. De fapt, prin întovărășire se urmărea „obișnuirea” țăranului cu formele colectivistice sau asociative ale exploatării agricole. Țăranul a rămas, formal, proprietar, dar exploatația agricolă propriu-zisă a luat aspect colectiv.

a. Colectări forțate în 1948

Între primăvara anului 1945 și primăvara anului 1949 singura schimbare majoră în politica agrară a PMR a constituit-o introducerea cotelor, care au reprezentat un adevărat coșmar pentru țăranimea din România.

Ele au pregătit terenul pentru instalarea structurilor agriculturii socialiste, prin ruina deliberată a gospodăriilor țăărănești înstărite, ce rezistau colectivizării și prin întărirea controlului politic asupra populației rurale. Acest sistem de exploatare sistematică, întrucât de multe ori cotele obligatorii erau mai mari decât recolta efectiv obținută, a vlăguit gospodăriile țăărănești înstărite, adevărate motoare ale economiei rurale, conducând astfel la ruina comunităților țăărănești, în ansamblul lor.

În toate planurile de muncă și dările de seamă ale organizației de plasă PMR Aradul Nou ca și a organizației de bază a Aradului Nou, din perioada anului 1948, se găsesc referiri privitoare la “situația colectărilor” la nemulțumirile provocate de acestea în rândul țăranilor din comună și din plasă. Numai că, sistemul colectărilor forțate a pfațat și însoțit un alt proces, de care țăranii se temeau chiar mult: colectivizarea agriculturii.

b. Un „reazim” solid

La începutul anului 1948, în Plasa Aradul Nou s-au înființat trei ferme R.E.A.Z.I.M. (Regia Exploatării Agricole, Zootehnice, Industriale și de Mașini Agricole), la Guttenbrunn, Glogovăț și Aradul Nou.

REAZIM erau structuri menite să accelereze "transformarea socialistă a agriculturii", care au preluat exploatăriile agricole expropriate în 1945 și fermele

model, constituite prin efectul legii exproprierii cu întreg inventarul viu, clădiri, instalațiile agricole etc.²²⁷ Practic ele erau precursori ale întreprinderilor agricole de stat și ale SMT-urilor. (Stațiuni de mașini și tractoare).

c. SMT și GAS

Înființarea primelor structuri de stat ale agriculturii a fost mai rapidă. SMT (Stațiune de mașini și tractoare) a fost înființată în 1948. A început cu 79 angajați, dar anul următor avea nevoie de cel puțin 114. Din raportul organizației de bază PMR (secretar Purice Ștefan, 11 membri) din 31 iunie 1950, rezultă că Stațiunea de mașini presta munci pentru 50 de întovărășiri agricole, care aveau 2.363 hectare și această suprafață îi asigura volumul necesar de lucrări în proporție de 82 la sută în perioada campaniilor agricole.²²⁸

GAS (Gospodăria agricolă de Stat, "Gostat") Aradul Nou a fost înființată în 1949. În anul 1950 secretarul organizației de bază PMR (care avea 9 membri) din GAS era Terebeștean Ignatie.²²⁹

d. Expropriați în masă

În anul 1950 în documentele administrației, la Aradul Nou, apăreau 1.868 de gospodării, din care 82 erau ale unor țărani săraci, 439 ale unor mijlocași și 1.347, adică covârșitoarea majoritate, ale unor țărani expropriați, conform unei sinteze a Comitetului județean Arad PMR (prim secretar Șuta Vasile, secretar Dozsa Ladislau) anexată la dosarul de constituire al Gospodăriei colective (Comitetul de plasă PMR Aradul Nou 143/1950). Deja în acel an, în Aradul Nou funcționau întovărășiri agricole.

Cum exista și o Stațiune de Mașini și în plus se dusesse suficientă muncă de convingere, „terenul” pentru înființarea CAP-ului era pregătit.

---

²²⁷ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.

²²⁸ Idem

²²⁹ Idem

e. Gospodăria agricolă colectivă „Elena Pavel”²³⁰

După doi ani de muncă de convingere „de la om la om”, comitetul de inițiativă al PMP din Aradul Nou pentru organizarea unei cooperative de producție, înființat la 21 ian.1948, și-a văzut visul cu ochii. În Gospodăria Agricolă Colectivă s-au înscris 47 de familii, din care nouă erau salariați în întreprinderi arădene. Pe categorii sociale trei erau țărani săraci, 43 mijlocași, unul nu avea pământ.

Ca naționalitate 30 erau români, unul maghiar, ceilalți 16 germani. Mai departe, 30 erau familii de coloniști și restul (17) băștinași din Aradul Nou sau Mureșel. Din totalul membrilor de partid (PMR) din comună (35) doar 8 aveau și pământ iar dintre aceștia 6 s-au înscris în G.A.C, dar mai erau și 20 de membri ai Frontului Plugarilor.

Totalul suprafeței aduse în gospodărie era de 243,21 ha. teren arabil. Comasarea terenului, terminată într-o zi de luni, 31 iulie 1950, s-a făcut în două trupuri: Colonia veche și Mureșel. De pe acest teren s-au dislocat 175 de țărani care aveau o suprafață de teren de 243,21 hectare. Inventarul inițial al colectivștilor era de 23 cai, 22 căruțe, 19 grape, 3 semănătoare, 15 prășitoare, 5 batoze de porumb și 2 selectoare. Capitalul lichid în valoare de 66.500 lei urma să vină de la bugetul Ministerului Agriculturii. Președintele GAC-ului era Benea Mihai, organizator de partid Bozgan Dumitru.

Sediul GAC a fost stabilit în casa lui Klug Nicolae, gospodar șvab expropriat în 1945, care avea casa pe str. Alexandru Sahia (fost Ledergasse, acum strada Iosif Lengyel) nr.30-32. Imobilul era de fapt o adevărată gospodărie construită de Hess Martin, socrul lui Klug.

Județeană de partid a propus ca data inaugurării gospodăriei, patronate de întreprinderea „Victoria” din Arad, să fie 6 august 1950. Așadar, în colectiv au intrat inițial „43 de țărani, adică 2,30% din totalul gospodăriilor. Cei 47 membri GAC aveau 149 membri de familie, din care 100 puteau lucra. Terenul adus în GAC reprezenta 8,30% din suprafața arabilă și 11% din suprafața totală a comunei.”²³¹

---

²³⁰ Elena Pavel – erou al mișcării comuniste

²³¹ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Fondul C.J. PMR Arad 1948 – Raport din ian.1948 al Organizației de plasă PMR Aradul Nou

f. I.A.S. Aradul Nou

Cât despre Intreprinderea Agricolă de Stat (I.A.S.) Aradul Nou aceasta a fost înființată la 1 ianuarie 1972, prin dezarondare de la I.A.S. Mureș-Arad, Șagu, Ceala și Scânteia.

IX. Meșteșuguri, comerț

a. Breslele

Ca prime forme de organizare a meșterilor, breslele au operat și în Mureșel. Prima consemnată, o breaslă mixtă, precum majoritatea celor din comitatul Arad, a fost cea din 1821 care cuprindea meșteșugurile de: dogar, rotar, fierar, plăcintar, săpunar, pielar, croitor, brutar, morar și cizmar²³². Tot o breaslă mixtă fusese înființată cu doi ani înainte, 1819, în Aradul Nou

Fiecare meșter avea una ori mai multe calfe. Numărul calfelor era în permanență mișcare datorită pribegiei obligatorii. Meșterii, în general, nu angajau decât 1-2 calfe, doar în construcții în timpul muncilor de campanie fiind angajați de unii antreprenori și mai mulți.²³³ De regulă mare parte dintre meșterii de la țară nu se rupeau total de activitățile agricole.²³⁴

Despre viața breslelor din zonă avem descrierea notarului Kakuyai din 1859: "Obiceiurile meșteșugarilor se orientează după ocupațiile lor, conform cărora sunt afiliați la diverse bresle. Ei sunt solidari, sunt povățuitori pentru calfele aflate în curs de formare profesională. În prezent își susțin ședințele de breaslă odată la fiecare trei luni, în prezența comisarilor politici de breaslă delegați din partea autorităților, unde se admit ucenicii, unde îi absolvă, unde își încredințează calfele cu însărcinări și unde le atribuie comenzi, unde își examinează aspiranții prin lucrări de licență (lucrare de maistru) și pe care apoi îi primesc drept membrii în mijlocul lor. În fiecare cvartal comandă oficierea unei slujbe, unde două calfe sunt delegate să țină priveghi la drapelul breslei lor, cu felinare de vânt; la sărbătorile mari ies în pelerinaj cu drapelul breslei, pentru a face turul de onoare (înconjurul bisericii).

De sărbătoarea de Joia Verde (Gründonnerstag – Joia Mare – n.n.) aceștia se adună la Șeful breslelor, acolo unde se desfășoară ședințele trimestriale ale breslelor, la care se prezintă și meșterii titulari.

---

²³² Kovách Géza (1998), A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése 1716-1848 – Dél-Alföldi évszázadok 11., Szeged, p. 264

²³³ Idem p.356

²³⁴ Héjja Julianna Erika, Erdész Ádám (2015) – Kovách Géza: Válogatott tanulmányok , A MEZŐVÁROSI KÉZMŰVESSÉG ELTERJEDÉSE A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN, Arad, p. 221.

Cu această ocazie se organizează un formidabil ospăț, la care se mănâncă bine și se bea bine, la care se dezbat soluții pentru necazurile care se așteaptă pe viitor, spre sfârșit însă, pentru a amplifica jubilara, se intonează vechi cântece germane, din vremea peregrinării de calfă, cântate de către meșteri mai bătrâni, care să le aducă aminte de tinerețile lor, iară cei tineri interpretează cântările de genuri mai noi, ca mai apoi să pornească veseli și îndestulați spre casele lor.”

b. Comerțul

Primele informații exacte despre prezența negustorilor și a comercianților: Odată cu dezvoltarea transporturilor pe Mureș comerțul a primit și el un impuls. Pe la sfârșitul secolului XVIII-lea, alături de Lipova și Aradul Nou, Mureșul devenise un centru comercial important pentru comerțul cu lemn de construcție sau foc provenit din Transilvania și transportat cu plutele pe Mureș.

La destinație în așteptarea mușterilor.

Plutele acostau puțin mai jos de locul unde se află astăzi Port Artur, unde malul era mai înalt și apa permitea acostarea. Plutașii veneau de regulă toamna și stăteau până ce lemnul plutelor era cumpărat fie de localnicii și comercianții din Mureșul și Aradul Nou, fie de negustorii arădeni ce aveau depozite pe partea

dreaptă a actualei căi a Romanilor. La mijlocul secolului XIX, odată cu creșterea bunăstării a crescut și numărul celor care se ocupau cu comerțul.

Restaurante, grădini de vară

Cu o viață socială bogată oamenii din Mureșel știau să se bucure și de plăcerile ei.

a. Hanul lui Csalogovits

Spre capătul de vest a așezării Mureșel era amenajat un ștrand, la circa 200 de metri în aval de podul Traian. În zona unde astăzi se află Port Arthur era locul unde se trecea Mureșul. Trecerea peste râu se făcea cu bacul ori cu barca, astfel că cei care lucrau în Arad ajungeau mult mai repede în oraș decât peste podul cetății. În plus, centrul orașului era mult mai spre sudul așezării decât astăzi. Și încă un avantaj – nu se plătea vamă.

Bacul era proprietatea familiei Kirsch care încasa taxele și-l opera. Filip “bácsi” îi trecea pe toți Mureșul. El locuia pe o străduță după hanul lui Csalogovits, dar în locul unde trăgea bacul la țarm avea un adăpost. În anii 1910-1911 s-a construit podul din Aradul Nou, astfel că bacul era folosit mai puțin, însă ștrandul, care era frecventat de locuitorii ambelor comunități, Mureșel și Aradul Nou, a mai rămas o vreme.

În partea de sud a digului se întindeau pajiști și terenuri agricole, pe cele două părți ale digului erau plantați copaci și arbuști, deasupra era un drum îngust pietonal. La capătul acestui drum, cam în zona unde se află Port Artur, dar pe dig, era hanul lui Csalogovits. János Csalogovits și soția lui născută Stosz Róza au cumpărat locul în anul 1898, cu 700 forinți, de la moșierii comunei Bíró Albert și Emerich. În 1901 au luat și un credit de 824 coroane și 32 fileri de la Fabrica de bere a baronului Zselinski și și-au construit hanul. Evident berea o lua tot de la baron. Acesta avea o grădină de vară în care se afla un imens tei secular. Era atât de mare încât tunarii din cetate îl foloseau ca punct de reper. Grădina era podită cu lemn care ulterior a fost înlocuit cu ciment. Sub copac erau așezate multe mese.

În zilele de vară cântau acolo țigani din Ratzfertai și mușterii venea de peste tot, chiar și mulți arădeni care treceau pentru asta Mureșul cu bacul lui Filip "bácsi" ori cu barca. Deși localul a fost vândut în 1920, el a rămas cunoscut tot ca "hanul lui Csalogovits". Prin 1930 ajunsese în proprietate lui Pickler, dar afacerea nu mai mergea astfel că acesta l-a abandonat și a preluat un restaurant aflat lângă frizeria de pe calea Banatului (azi Lidl). În anii '70 imobilul a fost moștenit de Dăianu Maria. Acum pe locul vechiului han/restaurant se ridică o vilă.

Bacul lui Kirsch

Comerțul era o tradiție în familia Csalogovits. Era una dintre cele mai vechi din Aradul Nou, deși numele pare de origine aromână. Spre exemplu surorile Csalogovits aveau o băcănie înființată în 24 sept. 1925 pe calea Banatului (Timișoarei) nr.163. Ghizela era văduvă după soțul ei Arthur Rozenczweig în 1931, când firma a fost înscrisă în Registrul Comerțului. Așa încât magazinul de „comerț de comerț cu mixte și băuturi spirtoase” a fost înscris pe numele ei și al surorii sale Rozalia. În 1940 cele două surori au plecat în Germania.

b. Port Arthur

Povestea localului nu este limpede. După regretatul profesor Tiberiu Țiganu un mic local cu acest nume (care trimitea la războiul ruso-japonez din 1904-1905), ar fi existat încă în 1904. Era al unui evreu și era situat în aval de locul unde urma să fie construit podul Traian. Finalizat și predat municipalității în 11 noiembrie 1910 podul ar fi pus capăt afacerii. Datorită vamei percepute la trecere, fluxul de călători ce opreau acolo a scăzut. În schimb a crescut interesul pentru bacul lui Kirsch.

În zona în care acesta trăgea la mal exista un mic birt cu numele „Port Arthur”²³⁵. Când a apărut acesta exact nu se știe dar este cert că în 1920 localul exista deja și ar fi fost proprietatea lui Varga Iosif din Mureșel. Unii susțin ca era deja acolo cu mult înainte. În anii '30 localul era în proprietatea lui Novac, cel cu autobusele. Prin anii 1950-'60 veneau la birt să cânte, pe un podium din lemn, țiganii din „ratzvertai”-ul de peste Mureș.

Mai jos de el era un atelier de împletit nuiiele. Explicabil pentru că în zonă comuna avea o plantație de răchită. Acum „Port Arthur” este „sufletul” comunității proprietarilor de bărci și bărci cu motor din Arad. Prin 1965 erau nu mai puțin de 140 de bărci, acum mai puțin de 15. Oamenii chiar și-au făcut o asociație nautică care funcționa pe lângă Fabrica de zahăr. În 1968 președintele asociației era Carol Gherman. În anii '70-'80 bufetul funcționa în gestiunea restaurantului Caraiman, fostul han “Zur Traube” (La ciorchine)²³⁶ din Aradul Nou, și avea chiar și o popicărie.²³⁷ Localul este acum proprietatea lui Dan Dănuț „Sima”, fost junior la UTA, pescar pasionat și îndrăgostit de Mureș care i-a dat o nouă viață. Câțiva ani la rând acolo s-a organizat festivalul „Rock pe Mureș”. Port Arthur este și punctul de plecare de mai bine de cinci ani în expedițiile nautice internaționale cuprinse în programul „Protecție, educație, ecologizare, sport, turism” pe valea inferioară a Mureșului, pe traseul Arad-Szeged, de 289 km. În preajma lui au apărut multe cabane și căsuțe de vacanță.

---

²³⁵ În prima bătălie a războiului ruso-japonez din 1904-1905, la Port Arthur (peninsula Liaotung – Mancuriua) a fost distrusă flota imperială rusească iar baza navală a fost cucerită în ianuarie 1905 după un sângeros asediu.

²³⁶ Din 1907 până în 1944 hanul a fost arendat de către baroana Nopcsa lui: Josef (Karl) Weil (1910-1919); M. Vida (1919-1924); Ladislau Lutzai (1924-1930); Jakob Hartmann (1930-1944).

²³⁷ Colectiv, (2016) Port Arthur, povestiri și legende, Ed.Mirador, Arad.

La Port Arthur, de 1 Mai 1941 – familia Călin

XI. Asociații locale

Coeziunea populației din Mureșel, pe lângă aspectul ei etnic, a fost dată în mare măsură și de formele de asociere ce au funcționat în comună. Trebuie menționat faptul că multe dintre acestea aveau ca membri și locuitori din Aradul Nou întrucât cele două așezări au dezvoltat o viață comunitară întrepătrunsă. Așadar în multe forme de asociere fie ele de natură religioasă, laică, culturală, profesională, de binefacere ori sport, șamd. din Aradul Nou vom găsi și locuitori din Mureșel. Și reciproca este adevărată, deși comuna mai mică avea mai puține tipuri de asociații. Ele însă au contribuit la realizarea unei emulații de care puține localități au avut parte. Evident evenimentele organizate de acestea erau ocazii împărtășite în comun de toți locuitorii.

a. “Titanus” Asociație sportivă din Aradul Nou-Mureșel

Despre clubul sportiv „Titanus” din Aradul Nou – Mureșel se știe că s-a înființat în anul 1928. Cei care au strâns în jurul lor iubitorii de sport înființând asociația au fost frații Bomansz Gaspar și Titus, amândoi maeștri pantofari în Aradul Nou. Primul președinte ar fi fost Bomansz Gaspar. Bomansz era și membru al asociației sportive „Wacker”. Fratele lui, Titus, era membru al „Asociației muncitorilor pentru educație fizică Arad” (AMEFA)²³⁸. În anul 1932 președintele clubului era Zimmermann Francisc, director de bancă, președinte executiv era dr. Dengl Ioan, medic, iar secretar general Kovács Ladislau din Mureșel.

Bomansz Gaspar, președintele clubului Titanus

Bomansz Titus, membru fondator Titanus

---

²³⁸ Sport - album 1932-33, apărut la Arad, 1932, p.52

Clubul avea 150-160 de membri. Președintele clubului, Zimmermann, chiar se pricepea la fotbal. Născut în 1897, el a jucat la echipa T.A.C. din Timișoara și în 1924 era în naționala care a participat la Olimpiada din Paris.²³⁹ Ca jucător în echipa națională a susținut meciuri la Belgrad, Bratislava, Viena și în Olanda. În anul 1943, președinte al asociației „Titanus” ajunge dr. Josef Hohn. Clubul apare în registrul asociațiilor al Tribunalului Arad din 3 iunie 1948 ca asociație care are scopul de a cultiva sporturile „de tot soiul: gimnastica athletică, ușoară și grea, foot ball, tenis, înotatul, vâslit, scrimă, excursiuni ș.a.” cu mențiunea că „se exclude din casele clubului orice discuțiuni politice”. Probabil este vorba de o reînregistrare. Consiliul de conducere era format din:

- Președinți: dr. Neff Matei din Aradul nou și Aurel Arkosi din Mureșel
- Vicepreședinți: Iosef Hohn din Aradul Nou și Iosef Menrath din Mureșel
- Secretar: Ludvig Kovács din Mureșel,
- Director sportiv: Vichentie Ugrin din Aradul Nou.

Terenul de sport, cu unul de fotbal și altul de handbal, era la limita dintre Aradul Nou și Mureșel, undeva aproape de intersecția străzilor Posada (Milchhalle-Lăptăriei) și Ioan Păun Pincio²⁴⁰ și se întindea până la canalul Țiganca. Lângă canal se aflau vestiarele. Administratorul terenului era Kazamier. Chiar lângă teren se întindeau grădinile lui Marschalko, unul dintre cei mai mari florari din Aradul Nou. Din 1921, terenul ce aparținea seniorilor din Aradul Nou, era disponibil și pentru elevii gimnaziști, iar prin anii 30 acolo aveau loc și serbările de „Ziua recoltei.”

În perioada anterioară celui de-al doilea război, din echipa Titanus făceau parte: Hum portar, Silier și Kevereșan fundași, frații Soprony Gheorgy și Jani mijlocași, Babo Gyula centru înaintaș, Kirsch Jurki extremă stânga, Szunder fundaș. Silier, unul dintre cei mai buni jucători ai „Titanus”, s-a transferat la formația Ferdinand (Oțelul Roșu).

Stoss Francisc (foto), tipograf de meserie, un alt membru al echipei înainte de a ajunge la „Titanus” a jucat fotbal, ca junior, la AMEFA - Arad, apoi la „Wacher” în echipa întâi și la „Rapid” Timișoara. În 1930 era membru al „Titanus” dar avea și o rubrică de sport în „Arader Zeritung”.²⁴¹

---

²³⁹ Idem, p. 388.

²⁴⁰ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale

241 Sport-album, p.361

În anii 30 echipa juca în meciurile clasa a II-a ale districtului Arad. În anul 1931 ajunsese pe locul secund în clasament. Fiind fotbaliști amatori, jucătorii echipei trebuiau să-și câștige pâinea muncind. Mulți dintre ei lucrau la “stabilimentul horticol Alois Weil” din Mureșel. Războiul a pus capăt existenței clubului sportiv. Mulți dintre fotbaliștii clubului au jucat în meciul vieții lor pe front și au pierdut.

Echipa de fotbal Titanus în 1932- colecția dl.Puiu Emilian Valea

b. Asociațiunea pentru baie din Aradul Nou – Mureșel

Un număr de 32 membri fondatori din Aradul Nou și Mureșel au înființat, la 2 iulie 1933, cu „scopul de a promova educația fizică / înotul și a sănătății membrilor componenți prin baie și ștrand”, „Asociațiunea pentru baie din Aradul Nou – Mureșel”. Patrimoniul asociației, între ai cărei membri fondatori era și primarul comunei Mureșel, Buschi Ioan, era format dintr-o casă „cu 5 cabine pentru desbrăcare la baie, aflătoare în Mureșel, cu tot cu mobilier, requizite pentru învățat înotarea, locul pentru ridicarea/clădirea cabinelor din Mureșel, depuneri la „Casa de păstrare din Aradul Nou” în sumă de 3.862 lei și 252 lei numerar”.

Președintele asociației era un funcționar de bancă din Aradul Nou, Ferdinand Schmarda (locuia pe calea Banatului/Timișorii nr.24) iar vicepreședinte dr. Iosif Hohn senior, pensionar de stat (cal. Banatului nr.208).²⁴² Ștrandul și cabinele se aflau cam la 200 metri în aval de podul Traian. Administrator era Josef Beljung (Seppi bácsi) din Mureșel. Cei care frecventau ștrandul puteau degusta în fiecare zi marfa lui „Virșli” Toni. El locuia pe actuala I.P.Pincio și aducea, încă fierbinți, produsele ce i-au dat porecla.

Asociații sociale: “Providența (*Fürsorge*) Mureșel”

„Providența (Gondviselés / Fürsorge) – societate de ajutor pentru înmormântare – comuna Mureșel, județul Arad”, a fost înființată la 1 iunie 1924. Societatea își propunea să acorde „ajutor celor rămași în familie în cazul decesului membrilor”. Președintele ei era pantofarul romano-catolic Iosif Schaberger, vicepreședinte morarul Nicolae Ketsch și casier crâșmarul Antoniu Kunszt. Cotizația anuală era de 10 lei și în plus fiecare membru trebuia să încheie o poliță de asigurare pe viață în valoare de 4.000 lei la Societatea de asigurări generale „Agronomul”.

În anul 1926 și în 1927 societatea avea un număr de 201 membri înscriși. Anul următor consiliul de administrație decide schimbarea sediului social din Mureșel

---

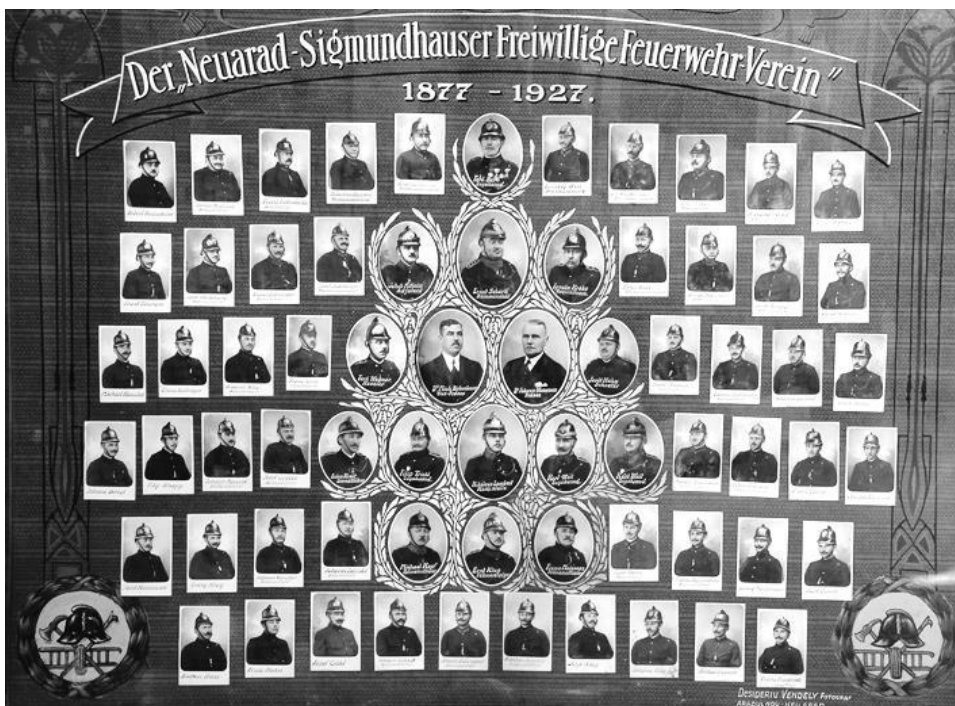
³¹³ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Tribunalul Arad, secția I, inv 12/1933

în Arad și extinderea obiectului de activitate (acordă și ajutoare de căsătorie). Numele este modificat în „Societatea de înmormântare și asistență”.²⁴³

Asociații civice

Asociația pompierilor voluntari din Aradul Nou- Mureșel

Asociația comună (la început) a pompierilor voluntari din Aradul Nou și Mureșel a fost înființată la 10 iunie 1877. Notarul Emmerich (Imre) von Biró²⁴⁴ a contribuit în mod esențial la înființarea acestei instituții.

Formația de pompieri din Aradul Nou și Mureșel la aniversarea a 50 ani

²⁴³ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Tribunalul Arad, secția III. 29/192

²⁴⁴ Imre era chiar unul dintre fiii lui Biró Pál, cel care cumpărase de la Lovász Zsigmond Eötvenesi, fratele întemeietorului Zsigmond, Mureșelul. (Zsigmondháza)

De la început au aderat 221 de bărbați la Asociație, Emmerich von Biró (Imre Biró) fiind evident, numit președinte, iar farmacistul Cesar Ternaigo comandant.

Alți comandanți ai formației de pompieri au fost: tâmplarul Matthias Martini

Ernest Schorck

(1902-1925), comerciantul Ernest Schorck (1925-1937), contabilul șef al băncii Nikolaus Lambert (1937-1942), contabilul șef de bancă Julius Prinz (1942-1977), croitorul (Schneider) Franz Sauer (1977-1991 ?).

În anul 1902 formația număra 237 de membri, după 25 ani erau 537 și în anul 1937 chiar 783.

Cesar Ternaigo

b. Formația civilă comună de pompieri 1890

În anul 1890, cu ocazia sfințirii drapelului, formația voluntară a de pompieri din comuna Aradul Nou, comitatul Timiș și cea din Mureșel au bătut o medalie (păstrată în Muzeul Móra Ferenc din Szeged)²⁴⁵.

Pe aversul ei scrie: „Temes megye Új-Arad. 1890. szeptember 7-én" iar pe revers "az Egyesült Új-Arad-Zs. Önk. Tűzoltó Egylet zászlófelavatási ünnepélyének emlékéül" (cu ocazia sfințirii drapelului formațiilor voluntare comune de pompieri din Aradul Nou – Zsigmondháza).

²⁴⁵ Tűzoltó Múzeum évkönyve 4.2003, (Budapest, 2003), II. Rész, Tanulmányok Minárovics János: Tűzoltó érdeméért adományozott érmek, p.143

Pompierii din Aradul Nou – Mureșel, 1877-1902, la aniversarea a 25 ani

c. Corpul pompierilor voluntari din Murășel

Corpul pompierilor voluntari din Murășel, desprins din formația comună cu Aradul Nou, s-a înscris în registrul asociațiilor recunoscute ca persoane juridice al Tribunalului Arad, la 30 octombrie 1930. Președintele lor era Lazăr Stoici, vicepreședinte Aurel Arkosy (consilier comunal) comandant Ioan Buschi (din 1933 și primar). Scopul asociației era "stingerea focului și ajutor sistematic în caz de incendiu ori alt pericol în Mureșel sau împrejurimi".

În februarie 1933, consiliul comunal a pus la dispoziția Companiei de pompieri voluntari o cameră, ocupată de arhiva notarului, care a fost mutată în podul Primăriei vechi. În plus pompierii urmau să primească din bugetul comunei suma de 2.000 lei, pentru a cumpăra diverse materiale și dotări necesare activității lor.²⁴⁶

Ceea ce caracterizează activitatea pompierilor din Aradul Nou – Mureșel este faptul că au fost premiați la multe concursuri în Banat, iar în nenumărate situații au intervenit cu succes în salvarea vieților, reușind să învingă atât focul, cât și apa (în timpul inundațiilor din 1879, 1887, 1913, 1932 etc.).

---

²⁴⁶ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Registrul pentru pentru asociațiile recunoscute persoane juridice, 1930, Tribunalul Arad 44/1919 – 1940.

XIII. Unele personalități ale comunei

Poetul

Nikolaus Schmidt (25 sept. 1874 Mureșel – 21 sept. 1930 Budapesta), pseudonime: George Hakenschmid, Klaus Hammerschmidt. Între 1896 și 1901 pleacă într-o lungă pribegie prin Germania, Anglia și Franța. Lucrează într-un atelier de mobilă de lux la Berlin, timp în care-și face “ucenicia culturală” citind pe rupe, vizitând muzee, participând la manifestări culturale, prelegeri. Și-a format, ca autodidact, o cultură remarcabilă și ajutat de o memorie de excepție putea cita ore întregi din clasicii literaturii. În 1902 se întoarce la Arad și ajunge contabil.

Bustul poetului

Din 1905 până în 1909 conduce hanul “La mielul negru”, devenit loc de întâlnire pentru oamenii de cultură arădeni, dar înregistrează pagube financiare. Câțiva ani are o prăvălie dar apoi, în 1914, ajunge redactor la “Budapester Tageblatt”, colaborând și la diverse publicații germane și maghiare. Unii găsesc în opera lui asemănări cu cea a lui Madách Imre (Tragedia omului) alții regăsesc idei din “Faust” al lui Goethe. A scris: “Țăranii bravi – comedie sătească în trei acte” (Berlin, 1910); “Conflagrație mondială și patria – poezii patriotice”, în volumul Furtună și ucenicie – Budapesta, 1915; “Sanatas – comedia ideilor” – Budapesta, 1922 etc.²⁴⁷

Moștenirea literară a lui Nikolaus Schmidt a fost pusă în valoare abia după 1969, prin editarea câtorva lucrări de sinteză privind viața și opera sa. În 1974, la împlinirea centenarului nașterii sale, în fața Grupului Școlar Forestier din Aradul – Nou (Castelul Nopcea) a fost dezvelit bustul scriitorului, realizat în piatră artificială de arădeanul Valeriu Brudașcu.

---

²⁴⁷ Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950, Ed. der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, p.289-290 și Greffner O. – Date cu privire la perioada de formare a scriitorului german din Arad, Nikolaus Schmidt, în „Ziridava” XIII/1981, p.285

Vâslașul

Vereș Carol (ns.1927 în Mureșel) a fost poate cel mai titrat sportiv al cartierului. A debutat la clubul arădean AMEFA apoi a ajuns multiplu campion național la canotaj cu diferite echipaje. Transferat la clubul Steua București a ajuns component al lotului național și olimpic al României, medaliat la multe regate naționale. În 1958, la campionatele europene de la Gled (Olanda) a fost medaliat cu argint și bronz, iar la campionatul mondial Lucerna din 1961 a luat o medalie de argint. A mai participat și la Jocurile olimpice din Roma (1960) și Tokyo (1964).

O lungă perioadă a fost antrenorul CS Steaua București și al lotului național și olimpic de canotaj. A fost maestru emerit al sportului și antrenor emerit.

Fotbalistul

Koloman Braun (Bogdan) "Csibi" (1905-1983), fotbalist și antrenor²⁴⁸, nu s-a născut în Mureșel ci în Arad, însă în Mureșel și-a petrecut mare parte din viață și tot aici își petrece veșnicia. În 1928 a jucat pentru echipa Mureșelului și Aradului Nou, „Titanus”. Cea mai mare perioadă a carierei sale a jucat pe postul de mijlocaș la echipa-fanion a Aradului din perioada interbelică, AMEFA. La 27 de ani, în 1932, a plecat în Franța (Racing Club Calais). De acolo, a mers în Anglia, țara care inventase fotbalul, unde a absolvit cursul de antrenori de la Folckstone, iar în 1940 pe cel de la O.N.E.F. Activitatea de antrenor a început-o încă din 1928. În 1945-46 a fost tehnician al Rapid-ului, apoi a fost primul antrenor din istoria Stelei (1947-1948) și al lui Dinamo (1948-1949). A fost selecționat la Campionatul Mondial din 1938, deoarece era unul din cei mai talentați mijlocași ai vremii, dar nu a fost folosit deloc la Turneul Final. A antrenat în trei etape UTA Arad (1952-54, 1960-62, 1963-65), echipă cu care a reușit să câștige Liga I. (1954) și Cupa României (1953). A mai antrenat și Politehnica Timișoara, dar ultima echipă antrenată de el a fost UTA, în anul 1965 el retrăgându-se definitiv din antrenorat. A mai ocupat funcții în Federația Română de Fotbal.

foto colecția Puiu Emilian Valea

---

²⁴⁸ Tiberiu Țiganu, Dénes Piros, Radu Romanescu (2015), Braun Csibi și Aradul, Ed. Gutenberg Univers, Arad p.10 și următoarele

Un secol și ... ceva

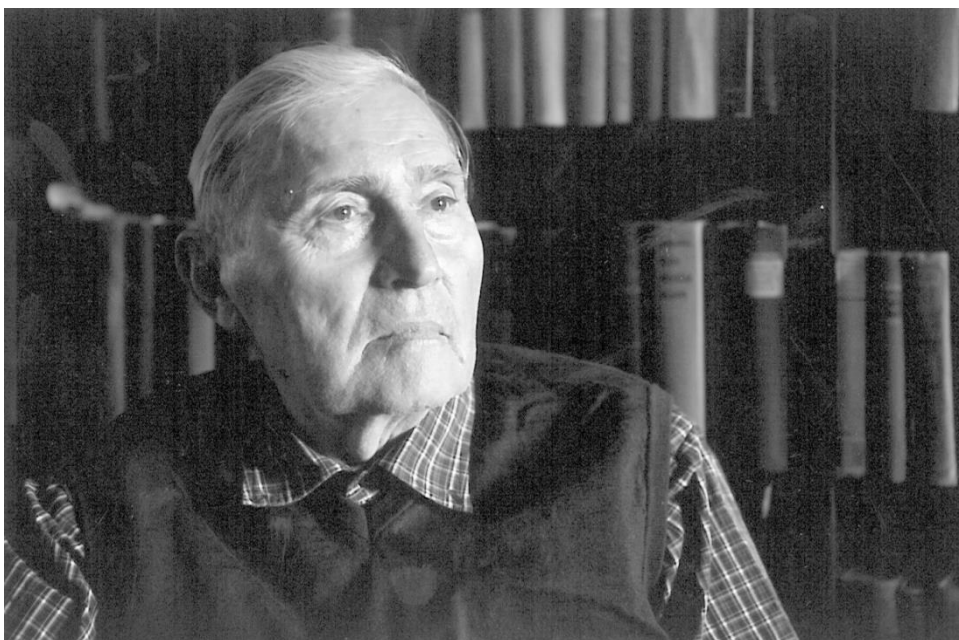
Spuneam că documentele, actele oficiale, statisticile, hărțile și chiar fotografiile nu pot da decât niște repere privind istoria unei comunități, niște frânturi de viață. Adevărata poveste a comunității se află în istorisirile oamenilor care au format comunitatea, în istoria bucuriilor, necazurilor, viselor, întâmplărilor, pe scurt în memoria lor. Amintirile lor împărtășite sunt cheia înțelegerii, cât de cât adevărate, a spiritului, a identității unice a unei așezări. Povestea vieții lor nu face altceva decât să pună substanță umană pe scheletul reconstruit din frânturile de care vorbeam. Iată de ce, după ce probabil v-ați făcut o idee despre evoluția Mureșelului, este momentul să-i dăm și puțină viață. De câteva ori în acest text am mai menționat un nume. Cel al lui Alois Weil. Până acum a fost vorba de Weil, tatăl. Laolaltă cu povestea fiului său, cu același nume, istoria familiei Weil acoperă aproape un secol și ceva din istoria comunei lui Sigmund, Mureșel. Și credeți-mă, deosebită viață a lui Weil din Mureșel, relatată de el însuși, ne dezvăluie o lume pe care ar fi păcat să nu o cunoaștem. Singura mea intervenție în această istorisire se rezumă la intertitlurile care punctează etape și, sper eu, ușurează lectura.

*****

Uneori e greu și să-ți trăiești viața. Să ți-o retrăiești poate fi chiar și mai mai dificil. Reînviate, amintirile sunt și mai tulburătoare. Atât cele frumoase cât și cele mai puțin. Firul narativ se destramă, se reînnoadă, se bifurcă. Fețele celor ce ți-au fost dragi se amestecă. E dificil să-ți strunești povestea. Mai ales că aceasta acoperă mai bine de un secol de existență a comunei Mureșel, pe vremuri dar și acum situată între vechiul și noul Arad, Mureșel.

Este așezarea asupra căreia familia Weil și-a lăsat o permanentă amprentă. Este un noroc extraordinar să ai acces la istoria vie, cea trăită de oameni și nu doar la acea parte a ei înghețată în documente oficiale ori imagini care redau doar parfumul epocii.

Alois Weil are însă o memorie uluitoare. La cei 90 de ani ai săi are o minte tăioasă ca briciul. Mă privește cu ochii lui albaștri și începe:

Ucenic și mitralior

Bunicul din partea tatălui se numea Karl Weil. S-a născut în Aradul Nou. Era lăcătuș, fierar și avea un atelier în casa unde locuiau, lângă Fabrica de bere a

baronesei Nopcea, la numărul 28. El a murit în 1927, așa că nu l-am cunoscut. Pe bunica o chema Margareta. Rămăsese văduvă de tânără și era la a doua căsnicie cu bunicul Karl. Ea era din Guttenbrunn. În partea din față a casei era restaurantul de care se ocupa bunica. Clienții care doreau să mănânce bine veneau chiar și din Arad la Margit néni, cum îi spunea lumea. În fiecare zi de marți tăiau un porc și miercuri mezelurile erau deja de vânzare. Bunica Margareta era sufletul familiei. Cum bunicul s-a dus destul de repede, ea a rămas să se lupte singură cu viața.

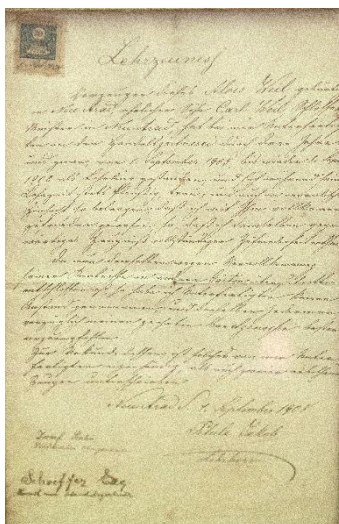

Petrecere in restaurantul bunicii Margit Weil

Bunicii au avut șapte copii, dar numai cinci dintre ei au supraviețuit, trei băieți și două fete. Primul a fost Karl, născut în 1891, apoi tatăl meu Alois în 1893 și după doi ani Heinrich. În anul 1897 s-a născut mătușa Emilia și în 1899 Margareta.

Bunica Margit Weil, mătușa Emilia W. și Margit W., bunicul Carol Weil și cei trei băieți Alois, Karl și Heinrich în curtea restaurantului

Diploma de caldă Alois Weil,
1 sept.1908. Meșter: Jakob
Petule, Neu Arad.

Lângă casa bunicii, domnul Iacob Petule avea o grădină mare. Venise de prin Boemia și luase în căsătorie o șvăboaică din Aradul Nou, Scheirich. Era grădinar la castelul din Neudorf al contelui Zselénszky. Petule era un om care se respecta pe sine. De multe ori era la Margit néni să ia masa ori să bea ceva. Alois, tatăl meu, îl ajuta deseori la muncile din grădină. Astfel că atunci când împlinise vreo zece, unsprezece ani a și ajuns în cele din urmă ucenic la Petule. Apoi, după trei ani, la 1 septembrie 1908 a căpătat Lehrzeugnis, certificatul oficial de caldă (foto).

Cu el în buzunar a plecat în Austria și a ajuns să lucreze în cimitirul din Graz, să câștige experiență. S-a legat mult de acele locuri. Era chiar să rămână acolo de tot. A plecat însă și mai departe ajungând în Germania până la Altona-Hamburg. Acolo a învățat de exemplu „legea” lui Binevicz cu privire la semințele de cyclamen – acestea trebuie lăsate să se maturizeze un an și jumătate înainte de a fi plantate pentru o bună germinare. Însă lumea s-a tulburat, se apropia războiul. Austriecii au început să mobilizeze tinerii buni de armată din tot Imperiul. Așa că a fost urcat într-un tren ce venea din Hamburg și trecea prin Viena-Budapesta având stația terminus la capătul Imperiului, la Brașov și a ajuns la Arad. În acel tren s-a întâlnit cu niște grădinari din Codlea cu care a și ținut ulterior legătura. S-a dovedit de folos pentru ca ei l-au ajutat în 1945 când s-a aplicat prima expropriere. Ca mitralior, Alois, tatăl meu, a participat la câteva lupte pe front la Lemberg (Lvov) în Galiția (Ucraina), dar a scăpat de măcelul de la Isonzo, Italia unde regimentul 33 din Arad a fost aproape decimat. Așa că în 1917 era acasă, în Cetate. Doctorul Ackerman, Alois și Heinrich Weil, plutonieri majori în IR 33 Cetate

medicul militar stabilise că avea ceva probleme la inimă și nu mai era apt combatant. Astfel că a rămas să lucreze în grădina regimentului din Cetate până în 1921.

Era anul reformei agrare. Averele baronesei a fost expropriată. Tata și unchiul Karol au primit și ei locuri de casă pe locul unde s-a ridicat „Colonia” din Aradul Nou. Acum acolo este str. Câmpia Turzii. Culmea este că baroneasa însăși a fost împroprietărită cu un loc de casă pe fostul ei teren. Tata a refuzat să primească lotul de teren. Pur și simplu îi era rușine de baronesă. Cu doar un an înainte baroneasa îi făcuse pașaport, cont în bancă, și-i trimisese la Praga să aducă niște utilaje pentru fabrica de bere, lucru pe care el îl făcuse bucuros.

După un timp însă tata a închiriat terenul de la fratele lui și a înființat acolo prima grădină de conifere argintii. Oamenii începeau să aprecieze acest tip de produs pe lângă case ori prin grădinile lor. Conifere diverse au fost plantate în fața casei noastre (câteva exemplare mai sunt și astăzi) într-un fel de grădină demonstrativă. În paranteză fie spus, după război a venit la noi grădinarul șef al Aradului – un oarecare Călin – și i-a spus tatălui: „Weil bácsi, fă bine și donează grădina de brazi, că altfel ți-o luăm.” Așa s-au dus și o mare parte din cărțile lui de horticultură. Cu titlul de împrumut desigur, pentru că, susținea Călin, vrem să construim și noi niște sere în Grădiniștea orașului. Acestea funcționau pe atunci lângă fabrica „Iosif Ranghet” (Strungul).

Știu că tata îl cumoștea și pe Rep Hun, grădinarul casei regale, cel care a amenajat parcul Cișmigiu. Când regele Mihai a plecat în exil din țară nu putea să fie însoțit decât de puține de persoane. Oricum printre ele se afla și Rep Hun. Ori câteva cărți de specialitate de la el erau în biblioteca tatălui meu. Nu știu cum au ajuns acolo, dar în seara când trenul regal a trecut prin Arad, în ianuarie 1948, tata a lipsit de acasă. Ceea ce a mai rămas din bibliotecă a luat un alt grădinar șef al orașului, unul Ianoși, tehnician horticol.

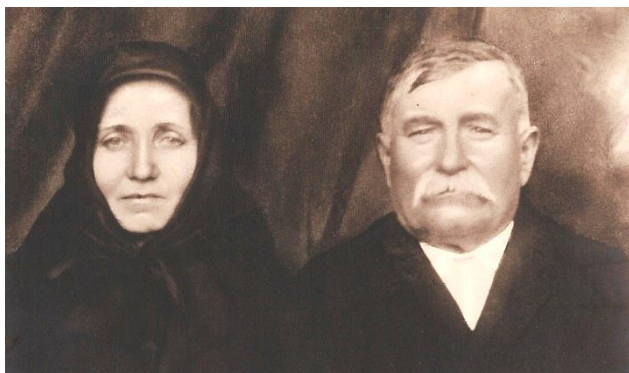
Stabilimentul horticol

În acel an, 1921, bunica Margareta i-a cumpărat lui tata, de la Czobor Otto, un teren în Mureșel de 7.133 metri pătrați (foto). Se întinde de pe strada gen. Alexandru Vlad (Gladiolelor) nr.18 până pe strada Regele Carol Întâi (Merfy, apoi Tabacovici), unde este intrarea pentru mașini. Chiar cu o zi înainte de a împlini 28 de

ani, în 6 iunie 1921, tata a primit autorizația de funcționare a grădinăriei, “stabilimentul horticol Weil Alois” cum se numea atunci. Tatăl meu a fost chiar un grădinar priceput și a avut succes. Dar și muncea mult. Pe documentele firmei sale avea imprimat, în filigram, o strofă din poezia lui von Schiller “Das Lied von der Glocke²⁴⁹”: De pe fruntea fierbinte / Să curgă trebuie sudoarea / Laudă meșterului opera să-i fie / De sus însă binecuvântarea vine. Asta am învățat și eu de la el – muncă multă, lucru bine făcut ...

Tata vindea marfa făcută în grădina din Mureșel în toată țara. Îmi aduc aminte că avea închiriate 6 hectare, mai jos de aici, pe care cultiva pepeni galbeni de Turkestan. Își construise un sistem de irigație, lumea îi spunea bulgăresc. Dintr-un puț de mare capacitate scotea apa care ajungea prin canale la rădăcina plantelor. Apa era dirijată în acele canale printr-un sistem de porți. În Mureșel și Aradul Nou toată lumea folosea pentru extragerea apei pompele centrifuge tip „Vogel” cu trei etaje produse de Drommer, cred că era din Sânicolaul Mic, dar nu-s sigur, sau de Iosif Deutsch. Cel din urmă lucra la atelierul bunicului pe str. Karl Marx (Timișorii) nr.28 și era prieten cu unchiul meu Carol. Fiul lui, cu care am fost coleg la liceu, a ajuns tenor, cântăreț de operă la Iași. Cât de bune erau aceste pompe se vede din faptul că și acum mai am în grădină două care funcționează încă.

O parte din pepeni îi vindea Peter bácsi, un bulgar pe numele lui Petar Petrov, la Arad. La Timișoara colabora cu Wilhelm Muhle care avea o prăvălie. Din Tribswetter (Tomnatic), sat de coloniști de prin Alsacia-Lorena, cumpăra puieti de pomi fructiferi de la

unul Karl Vitier, francez de origine, pentru pepiniera din Mureșel. Francezul i-a trimis odată o căruță de pomi bătrâni. Evident tata s-a dus până la Tribswetter să reclame. Replica lui Vitier l-a lăsat fără cuvinte. „Știu, știu, dar eu am scăpat de marfă.” Nu știu dacă firma lui a

---

²⁴⁹ Fridrich von Schiller – Cântec despre clopot, poezie canonică a literaturii germane, scrisă în 1799. Original – strofa muncii: Von der Stirne heiß / Rinnen muß der Schweiß, / Soll das Werk den Meister loben! / Doch der Segen kommt von oben.

mai supraviețuit apoi. Tata avea, desigur, și câteva sere. Florile, și cultiva multe, le vindea pe piața Aradului, la florării, ori chiar le expedia prin țară, pe unde avea comenzi, cu CFR-ul.

În 1926 tatăl meu s-a căsătorit cu mama, născută Anna Becker. Becker-ii erau o familie numeroasă (erau nu mai puțin de 14 copii) și înstărită din Sânpetru German. Știu că aveau măcelărie și abator, o lăptărie unde produceau și brânză, unt și înghețată și singura ghețarie din zonă unde depozitau, peste vară, sloiuri de gheață aduse iarna din Mureș. Unul dintre Beckeri, Josef, era măcelar cunoscut în Aradul Nou, unde (astăzi Ana Ipătescu colț cu Timișoarei-nn.) avea o prăvălie foarte căutată. De altfel părinții mei s-au cunoscut chiar la nunta mătușii Margareta cu Matei Becker. Mama avea o voce minunată. Împreună cu una din surorile ei, mătușa Tereze făceau chiar duet în biserica din Sânpetru German. Mătușa Tereze și soțul ei Josef Fohr, director la școala din Sânpetru German, i-au făcut cadou de nuntă mamei o reproducere a picturii lui Ștefan Jäger "Colonizarea șvabilor în Banat", pe care o am și acum expusă pe peretele camerei mele.

Copilăria

Tata și mama au închiriat casa lui Reiter Franz, un meșter zidar șhiop, care se afla peste drum de grădinărie, adică pe strada Regele Carol (azi Tabacovici). Până în 1932, la marea inundație, acolo a fost casa noastră părintească. După ce ne-au scos pompierii din Aradul Nou, cu barca, din casă am locuit câțiva ani pe Rosaligasse (Ana Ipătescu) strada unde-și avea unchiul Becker macelăria, tot într-o casă închiriată. Noua lor casă, chiar la capătul grădinăriei spre Mureș, a fost terminată în 1937.

În 1927 a venit pe lume primul lor copil, o fetiță, Anna, care a murit la câteva zile după naștere. Apoi am venit eu, în 1928. Am același nume ca și tatăl meu. De fapt amândoi ne-am

Părinții mei Alois și Ana Weil

născut în aceeași lună, iunie, la câteva zile diferență, el în 7, eu în 9, dar desigur în alți ani. Am mai avut un frate, Heinrich, născut după doi ani, dar nici el nu a supraviețuit. Anna și Heinrich sunt înmormântați în cimitirul din Mureșel. Așa că am rămas eu să duc mai departe numele familiei Weil.

Părinții munceau amândoi: tata, la grădină, de dimineața până seara, mama se ocupa de casă, de gospodărie, dar și de grădină. O mai ajuta la treburi Sucs néni, o femeie din Aradul Nou. Era nevasta lui Ilieș bácsi, Suciuc pe numele de familie, care lucra la Primăria din Zsigmondháza. Locuiau lângă casa noastră. El era vornic și bătea toba la colțurile străzilor, cu ultimele știri pentru comunitate. Vorbea desigur română, germană și maghiară, ca de altfel cei mai mulți locuitori din comună.

Ca și copil mă jucam mai toată ziua. Eram prieten cu calfele de la grădinărie. De-a lungul anilor pe la stabilimentul horticol Weil au învățat

Alois Weil-Medalia de aur pentru cyclamen. Expo de horticultură Timișoara 15/17 oct. 1926

Weil Alois, un domn în devenire, 1939

meserie și au ajuns calfe nu mai puțin de 14 grădinari. Chiar și vizitiul baroanei Mathilde Nopcsa, Antal bácsi, lucra la noi cu excepția zilelor de sâmbătă și duminică, când era la dispoziția baroanei.

Îmi aduc aminte ca mulți dintre jucătorii de la echipa de fotbal „Titanus” din anii '30, lucrau la tata. El le dădea voie să plece de la lucru ori de câte ori aveau antrenament. Unul dintre ei Szilier Hanes, a ajuns chiar jucător profesionist la echipa „Ferdinand” din Oțelul Roșu, după ce „Titanus” a dispărut. Părinții lui Szilier lucrau tot la noi. Hanes bácsi, un bărbat de vreo 40 de kg, dar cu o mustață imensă, lua dimineața sapa în mână și o lăsa seara.

Soprony Gyuri, mijlocaș dreapta (half) cu numărul 6, a fost calfă principală la tata iar fratele lui Jany lucra tot la grădinăria Weil. (Pentru că tot am ajuns la echipa Titanus, mândria comunei, să-i pomenesc și pe ceilalți jucători de care-mi mai aduc aminte – portarul era un roșcat, Rai pe nume, centru atacant erau Babo și Kirsch. Babo Gyula locuia lângă cimitir. Era căsătorit cu fata proprietarului morii de pe Mureș, Ketsch. Cu sora ei Barbara am ajuns în Rusia. Băiatul lor, Lacs, a jucat și el fotbal la UTA juniori. Cel din urmă, Kirsch Georg, era băiatul lui Filip bácsi de la compul de pe Mureș. Chevereșan a fost și el fundaș). Grădina noastră a pus multor oameni din Mureșel o pâine pe masă.

Mureșelul

Mureșul era evident o atracție pentru orice copil din ... Mureșel. Îl cunoșteam fiecare palmă de loc. Ștrandul era cam în dreptul casei noastre dar în fiecare an se muta câte puțin, după cum mai ducea sau aducea Mureșul nisip. Și uneori nu doar nisip ci și cadavre. Ca să nu-i ia apa copii se scaldau în "kerület". Era o zonă împrejmuită de niște grinzi din lemn de 6 metri ce formau un careu care plutea pe Mureș, într-o zonă în care fundul apei era plat. Totul era ancorat bine de mal.

Atunci când podul a fost aruncat în aer, în timpul războiului, chiar în acea zonă a fost construit podul provizoriu din lemn peste Mureș. De ștrand avea grijă Szepi Beliung bácsi. Era angajat al "Casei meseriașilor" din Aradul Nou. El făcea și ordine în cabinele folosite de cei din Aradul Nou, când veneau la ștrand. Pe acolo apărea, din când în când, Virșliș Toni. Acesta era un bărbat rotund, corpulent, purta ochelari de vedere groși și pe burtă, agățat de o curea petrecută după gât, un căzanel din tablă cu apă fierbinte în care ținea virșli. Se aproviziona zilnic de la măcelăria unchiului meu Becker. Locuia în prima casă pe stânga cum intri pe strada I.P.Pincio. Omul era atât de cunoscut încât lumea botezase chiar strada unde stătea "Virșliș Toni utca".

La capătul ei, spre canalul Țiganca, a locuit inițial familia Palasty. Bătrânul Palasty era zidar de meserie. Fiul lui a ajuns unul dintre cei mai buni florari din Mureșel. Pe aceeași stradă locuia și Zoldi (Toni) Kolman. Pe sens invers, pe partea dinspre Mureș, la colțul cu actuala Tabacovici, locuia Csibi bacs, adică Braun

Calman, fotbalist și apoi antrenor de renume. Cu fiul lui, tot Calman, am fost coleg la gimnaziul german. El era înșă cu un an mai mic. A ajuns inginer chimist.

Lângă casa noastră, pe cealaltă stradă (Maria Cunțan – n.n.) era fabrica de mobilă a lui Alexandru Andre. Fata lui s-a căsătorit cu un dirijor rezervă de la Filarmonică. Tot acolo locuia Gyarmati, un dresor de câini a cărui soție era artistă la Teatru sau familia Moga Aurel. Soția lui era judecătoare și aveau o fată cam de vârsta mea. Pe Diaconul Coresi locuia cel ce avea să ajungă colonel de aviație la escadrița de MÍG-uri de la Bacău-Irițiu ca și Malek Adolf filatelist pasionat, capelmeister la fanfara Fabricii de textile Neuman și care, în pauza partidelor UTA, susținea scurte concerte pe teren.

În comună erau și câteva prăvălii – pe Tabacovici, la capătul spre centru, era prăvălia lui Nadasy, după strada D.Coresi spre Mureș era băcănia lui Zimmer Simion, lângă moara lui Grimm Francisc, în centru, era băcănia lui Michelbach George, de fel din Guttenbrunn. Morarul Grimm era neam cu celălalt mare morar, Paul Wagner. A avut doi băieți, loji care era prieten cu unchiul meu Karl Weil și unul, Dundi i se spunea, care a ajuns prin Australia. Mi-aduc aminte că eram tare mândru că avem unul dintre cele două telefoane din întreaga comună, unul era al colonelului Sandor de Vist²⁵⁰, pensionar, fost ofițer în armata austriacă, nu știu cum de s-a stabilit în comună și celălalt era al nostru. Amândouă răspundeau la un singur număr – 1604. Când suna, niciodată nu știai cine este căutat, colonelul ori tata.

În fine, când am mai crescut, am fost trimis la kindergarten la mănăstirea din Aradul Nou. Era o femeie infirmă care mă ducea dimineața acolo. Bondiș Maria se numea și locuia la a doua casă de a primarului Dan Mihai. Primarul, care avea cai și căruță, era căruțaș de fapt. Cel de dinaintea lui, Buși, a fost ceasornicar. Primarul căra lemne și orice altceva la cine avea nevoie. Bani îi lua doar după livrarea mărfii. Tanti Maria avea un nepot, Leo, care am aflat că a ajuns să lupte în Legiunea străină franceză după care a ajuns în Australia. Așa că tanti Maria ne lua pe mine, pe Leo și pe încă un băiețel și ne ducea dimineața la grădiniță. Pe drum treceam prin fața restaurantului bunicii unde toți trei primeam de fiecare dată câte ceva. La grădiniță rămâneam până pe la ora unu. Mâncam acolo, ne jucam sub supravegherea maicilor, noi le spuneam schwester. Îmi aduc aminte că lângă mine, pe scăunel,

---

²⁵⁰ Sandor de Vist – primar al comunei Mureșel în 1936. În același an Buschi Ioan era sub-primar, notar: Kradigathy Stanomir, subnotar: Hărțău Pascu

stătea Fuchs Lenți. Eram prieteni, deși era mai mare cu un an decât mine. Tot cu mine a fost și deportat la muncă în Rusia, mai târziu.

Școala primară, în limba germană, am făcut-o în Arad. Școala funcționa acolo unde astăzi este Spitalul de copii din Piața Mihai Viteazul. În clasa întâi am avut-o ca învățătoare pe Maria Juracek. O femeie bună. De fapt amânase să rămână în pensie la rugămintea mamei colegului meu Pal Zoltan, care era organistă la Biserica Roșie și prietenă cu învățătoarea. În clasa a doua și a treia l-am avut ca învățător pe Bartel Michael. El nu era prea îndrăgit de elevi și nici de mine. A trebuit totuși să fac și niște ore private cu el. În clasa a patra l-am avut pe Heim Joseph, directorul școlii, un om sever. Școala germană se mutase în clădirea școlii de băieți pe str. Iosif Vulcan (acum Lucian Blaga).

Feri báró și Blumensalon Weil

La Arad mă duceam cu Péntzes Feri. Era cu trei ani mai mare ca mine. Țin minte că tata îmi cumpărase o bicicletă Baroni, argintie, cu roți de cauciuc. Eram mândru de ea. Puțini copii din Mureșel avea pe vremea aceea bicicletă. A trebuit să renunț la ea în timpul războiului când s-au rechiziționat între altele și aparatele de radio și bicicletele. După ce terminam orele trebuia să merg la mama la florărie. Era în palatul Neuman, la parter, spre bulevard, acolo unde astăzi s-a deschis McDonald's.

Florăria are o istorie interesantă. Tatăl meu cultiva și flori, cum am spus. Le livra și unei florării din Arad dar, la un moment dat, au intervenit niște întârzieri la plata facturilor și atunci el s-a decis să-și deschidă singur o afacere. Se vorbea că baronul Francisc

Neuman, ar vrea să scoată la închiriere niște spații rezultate din împărțirea restaurantului ce funcționa la parterul palatului. Tata a început să caute pe cineva

care să-l introducă la baron, deși mulți i-au spus că doar n-o să ajute un evreu pe un neamț. În fine a ajuns la secretarul personal al baronului loșcuța, care i-a aranjat o audiență.

Feri báró l-a întrebat ce vrea să facă cu spațiul. Egy virágüzlet (o florărie), i-a răspuns el. És zajt csinálnak? (Și faceți zgomot), l-a întrebat baronul. Bine dar, noi vindem flori, a spus nedumerit tata. Ulterior el a aflat că baronul avusese discuții similare cu alți doi potențiali chiriași, un bijutier, Feiner Isidor și un altul, Lanyi, care vindea proteze ortopedice. De fapt baronul care locuia la etajul întâi al palatului, spre bulevard, ajunsese să fie extrem de deranjat de zgomotul produs în restaurantul de la parter. De aici decizia lui de ai restrânge spațiul și prudența față de noii solicitanți.

Cât despre dezinteresul lui pentru chiria ce urma să o primească s-a dovedit în cele din urmă că prețul buchetelor de flori pe care le comanda de la Blumensalonul Weil acoperea de multe ori valoarea chiriei pe care tata o avea de plătit. De câte ori baronul era invitat la o masă (primea multe invitații de acest gen) și evident că nu le putea onora simultan, el trimitea declinarea ofertei însoțită de un buchet de flori, gazdei. Practic Alois, tata, se ocupa de aprovizionarea florăriei cu flori și mama, ajutată de o florăreasă școlită la Budapesta, conducea afacerea. Când florăria s-a închis, femeia s-a reîntors la Budapesta. Ulterior ne-am revăzut. Revin.

O coroană pentru Vasile Goldiș

Cum spuneam, după școală, obligatoriu, mergeam la mama la florărie să-i spun ce am făcut la școală. Mi-aduc aminte o altă întâmplare. În februarie 1934 a murit Vasile Goldiș și chiar prefectul Aradului a venit la "Blumensalon Weil" să comande o coroană de flori deosebită pentru înmormântare. Una pe măsura evenimentului. A doua zi coroana, uriașă, era gata. Cum eram și eu pe acolo am văzut că în fața florăriei a oprit o mașină din care a coborât un ofițer. Cred că era și prefectul cu el. Pe mâini purta mănuși albe și ducea o cutie. A intrat în florărie, a întrebat de coroană, a salutat militarăște și a scos din cutie o eșarfă tricoloră pe care a legat-o de coroană. După care a salutat din nou, a pus cutia sub braț, a făcut stânga-mprejur și a ieșit. Am aflat apoi că era aghiotantul personal al regelui Carol al doilea. Cum coroana era gata au trebuit să o scoată pe ușă. Doar că, fiind imensă, aceasta nu încăpea în niciun fel. Nici pe lat, nici pe lung, nici în dungă, nicicum.

Atunci le-am dat eu o idee: de ce nu încearcă prin vitrină. Îmi adusesem aminte că în fiecare săptămâna vitrina se deschidea pentru a fi spălată. A fost soluția salvatoare. Au golit vitrina, au deschis fereastra și au scos coroana.

Spuneam mai înainte de primarul nostru căruțaș din Mureșel care transporta orice pentru oricine. Ei bine, Mihály (Mihai) bacsii avea între altele și o stráf kocsi (căruță platformă). Președintele AMEFA, Szabo Albert, care avea un magazin de porțelanuri și sticlărie tocmai pe Corso (b-dul Revoluției) își sărbătorea ziua de naștere. În fața florăriei noastre oprește stráf kocsi-a primarului nostru. Circulația pe bulevard este aproape blocată. Omul coboară și începe să care florile comandate de prietenii lui Szabo pentru sărbătorit pe platforma căruței unde erau deja depozitate sticle cu băuturi și altele. De altfel și baronul Neuman îl solicita când avea nevoie de câte ceva. Am spus-o deja. Era un om serios, de încredere.

În timpul războiului florăria a început să meargă prost. Cine mai voia să cumpere flori? Tata a vrut să o închidă dar rușii nu i-au dat voie. Nu trebuia să existe nici o suspiciune că trupele salvatoare închid afaceri pe teritoriile eliberate. Au închis-o mai târziu.

O altă întâmplare legată de florărie. Pe unul dintre pereți tata expusese, cum era obligatoriu, tabloul regelui Mihai și al reginei mamă Elena. După război portretele au dispărut. Mulți ani mai târziu, eram acasă. Deodată se aude zgomot de sticlă spartă. Intru în cameră și văd pe jos una din diplomele tatălui, de la una din multele expoziții horticole la care participase. Căzuse de pe perete. Diplomele erau înrămate. Am ridicat-o și atunci am observat lipit pe dosul ei portretul regelui. În dosul alteia am găsit portretul reginei mamă. Erau cele din florărie. M-au trecut fiorii. Alții ajunseseră la Canal pentru și mai puțin.

Semne prevestitoare

Ca o paranteză: un comandament rusesc funcționa tot pe bulevard, cam la 50 metri de florărie, după fosta clădire ocupată pe vremuri de CEC, acum e o bancă, în ceea ce fusese restaurantul Madár (urma apoi magazinul de pantofi Apponyi și prăvălia de covoare Domani, apoi Banca Națională). Un ofițer rus evreu, care vorbea și nemțește, mai venea pe la florărie să cumpere flori și să converseze cu mama. El i-a spus că toți germanii urmau să contribuie, cu forța, la reconstrucția Rusiei după

încheierea războiului. Ordin de sus. Pe atunci nimeni nu bănuia încă ce avea să se întâmple cu adevărat. Mai erau câțiva ani și aveam să constat pe pielea mea că omul nu vorbea prostii. Tot la florărie (în palatul Neuman avea și siguranța statului câteva birouri) l-am cunoscut și pe comisarul de poliție care urma să ne viziteze într-o zi, după câțiva ani, însoțit de trei soldați cu puști Manlicher pe umăr, să mă ducă de acasă spre marea călătorie spre est. Închid paranteza.

„Banatia Schule”

După școala arădeană am ajuns, în 1939, la Timișoara, la celebra școală confesională „Banatia Schule”. Stăteam desigur la internat. Erau două tipuri de elevi interniști la seminar: “convicti”, cei care-și plăteau cazarea și elevii „emericanum” adică cei ce urmau să devină preoți. Iar părinții celor 80 de “convicti” dădeau suficienți bani și produse să ajungă nu doar pentru cei 30 de „emericanum”, ci pentru toată școala.

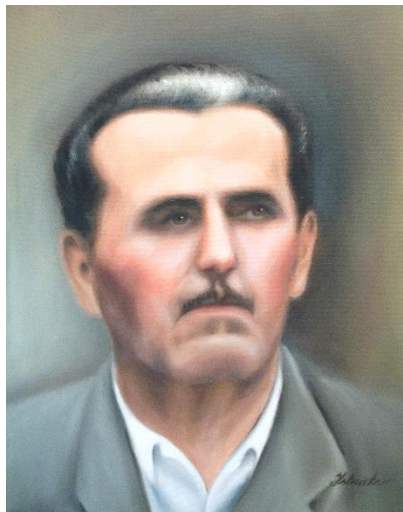

Aproape toată familia (Weil, Becker, Mecher) la sărbătorirea verișorului, Weil Carol (Karcsi), Weil Alois, Becker Katerina ns. Mecher, Beker Iosif măcelarul, Weil Karl (tatăl lui Corci) Birchenhauer Emilia ns. Weil, fiica ei Magdalena (decedată lagăr Rusia), verișoara Hedwig Weil (trăiește în Germania), Weil Alois tatăl, sărbătoritul Corci, bunica Weil Margit, mama Weil Ana ns. Becker, Margareta Birchenhauer, Weil Helene (Iluş) ns. Mecher, mama lui Karcsi și soția lui Karl

Orice țăran șvab cu stare din Banat își trimitea copiii la Banatia, o chestiune ce ținea de statutul social, de prestigiu. Locurile pentru emercianum erau limitate. Pentru a le ocupa, elevii aveau nevoie de o recomandare din partea preotului paroh al satului de unde veneau. În acea vreme am fost coleg și cu cel ce avea să ajungă episcop, Sebastian Kräuter din Nițhidorf. El era cu trei ani mai mare, dar cu fratele lui, Mathias, am fost coleg de an. Mathias a ajuns inginer zootehnist. Al treilea frate Kräuter, Franz, a slujit câțiva ani chiar la biserica catolică a Aradului Nou și Mureșelului. Am ajuns acolo, la „Banatia”, pentru că soțul mătușii Terezia, Fohr Joseph, care a fost 44 ani directorul școlii germane din Zădăreni, îl cunoștea bine pe rectorul seminarului teologic Korner, consătean cu el.

Profesorul Schneider

Am reușit să termin anul întâi și doi, doar că a venit războiul. În Timișoara intraseră trupele germane în marș spre Serbia. În 1942 „Banatia” devenise “Prinz Eugen Oberschule”. Eu m-am întors acasă. În Arad se înființase Gimnaziul german

Adam Müller Guttenbrunn pe strada Vicențiu Babeș. Am făcut acolo anul 3 și 4. Directorul gimnaziului era Karl Franz Waldner, cel puțin cu titlul. Profesor de istorie și geografie domnul Waldner își dedica mai tot timpul scrierii unor lucrări științifice, monografice șamd, nu sarcinilor administrative.

Soția lui, doamna Betty, era profesoara noastră de muzică. Cum nu aveam nici un auz muzical deosebit și nici o voce care să nu scape câte un falset, am avut chiar probleme la materia ei. După 23 august Waldnerii s-au refugiat

Profesorul Schneider împreună cu trupele germane din Arad. Adevăratul factotum era secretarul școlii, profesorul Joseph Schneider, un om care mă simpatiza și cu care mai discutam în limba maghiară, ca să nu ne înțeleagă colegii. Ca băiat din Mureșel-Zsigmondháza știam obligatoriu și maghiara. Profesorul Schneider va avea un loc special în capela familiei mele pe lângă locul pe care-l are

deja în sufletul și mintea mea. Este înmormântat la Orțișoara, unde se află și o soră a mamei mele. În fiecare an, de Ziua morților, merg la mormântul lui să pun un buchet de flori. Îl ridic pe cel de anul trecut și-l pun pe cel nou. Câteodată mai vine cu mine și o colegă de la gimnaziu, dna. Kontraș. La chimie l-am avut ca profesor pe Joseph Dick un farmacist cu doctorat, un foarte bun pedagog, ce a ajuns rector al Universității de chimie alimentară din Timișoara.

Ani de război

La noi în casa am fost obligați să cazăm un căpitan de la Aeroportul Arad, unde se afla o escadrilă Luftwaffe de 64 avioane Stuka. Avioanele au aterizat la Arad după ce, în aprilie 1941, au bombardat Belgradul. Chiar la aterizarea escadrilei am văzut când două dintre Stuka și-au agățat aripile și s-au prăbușit ca niște bolovani. Ofițerul cazat la noi, Hauptmann (căpitan) Moebus, era comandantul companiei de mecanici. Era inginer de meserie și înainte de război lucrase la o fabrică din Germania. Odată, într-o duminică, am fost și eu în vizită la Aeroport să văd avioanele. Pe atunci mai aveau ce arăta. M-au lăsat să intru într-un bombardier Heinkel He 111. Mai era și un bimotor Messerschmitt Me 110, vânător de noapte.

Când s-a înființat organizația grupului etnic german (Deutsche Volksgruppe) din Mureșel, automat toți germanii au fost obligați să se înscrie. Tata nu a vrut să plătească Volksbeitrag (contribuția) de rigoare și eu am fost dat afară din școală câteva zile. Asta l-a convins pe tata. S-a dus și a achitat contribuția. Führer-ul organizației era învățătorul Zuber. Locuia lângă profesorul Schneider și d-na profesor universitar doctor Georgine Madesbach von Tiray, pe actuala stradă Gheorghe Sion. Doamna von Tiray, o femeie de vreo 150 de kg, mi-a fost profesoară de germană la gimnaziul Adam Müller Guttenbrunn. Înainte predase la Universitatea din Marbach, Germania.

Findcă a venit vorba de învățători și de școală, pe lângă cea de pe Memorandumului de astăzi, deci din Felső Zsigmondháza (Mureșelul de Sus – n.n.) mai era una și în zona noastră pe str. Diaconul Coresi colț cu Tabacovici (apoi a fost brutărie, alimentară, acum e o clădire abandonată – n.n.). Tot pe acolo, a doua casă, stătea un rotar, unul Kocsis, cel ce făcea cărucioarele cu care nemțoaicele din Mureșel și Aradul Nou își duceau marfa la piață. Toată lumea îl căuta, era coadă la

el. De aceea, uneori, cunoscuții din Aradul Nou veneau la tata să-l roage să intervină la Kocsis să-i ia înainte.

Bumbac de Mureșel

În 4 iulie 1942, într-o duminică, mai mulți germani din Mureșel și Aradul Nou, între care și cele patru calfe care lucrau la tata, s-au încorporat în divizia "Prinz Eugen". Führer-ul Zuber a ținut atunci discursul de despărțire în birtul lui Sommer de pe strada Tabacovici nr.1, care avea o sală festivă, încăpătoare. Niciunul dintre ei nu s-a mai întors. Cine știe pe unde le-au rămas oasele.

Tata a fost rechemat și el în armată. Încercase să evite încorporarea, dar nu a reușit. În 1941 a încheiat un contract în care se obliga să cultive ... bumbac pentru armată. Celuloza conținută din el este folosită la producerea prafului de pușcă. I se promisese că va fi scutit de încorporare. Cred că a fost pentru prima oară în România când s-a încercat așa ceva. Astfel că, pe un teren al nostru aflat în capătul Mureșelului, a plantat 0,6 hectare de bumbac. Învățase totul despre cultura lui din cărți. Culmea, a reușit. Bumbacul s-a făcut frumos. N-a mai apucat însă să-l culeagă că a fost totuși mobilizat, deși nu era combatant, din cauza bolii de inimă. Cum avea însă un scris foarte frumos a fost dus ca furier tocmai în Basarabia, la Lipscani, cu regimentul 93 Cetate. Era plutonier major.

Eu am rămas cu recolta de bumbac pe cap. L-am cules și l-am depozitat în podul casei. Ani de zile a stat acolo. Când, mai târziu, au venit rușii la noi pentru rechiziții, m-au și întrebat ce fac cu atâta bumbac. Aveam 12 ani, terminasem școala. Colegii mei urmau să meargă în clasa a 5-a la Timișoara, la Banatia. Eu nu m-am întors la școală. A trebuit să rămân să lucrez.

Calfele, muncitorii ce lucrau la grădină, plecaseră la război. Tata, tot acolo. M-a chemat mama și mi-a zis: Fă ceva! Mă gândeam, speram, ca anul următor să mă înscriu la Moise Nicoară, să fac liceul. Dar a mai trecut încă unul și apoi a venit episodul Rusia. Dintr-un necaz într-altul.

Hauptfeldwebelul grădinar

Revin. În Aradul Nou, dar și-n Mureșel era cazată pe la oameni o companie de oameni în vârstă, sanitari. Într-o zi eram în grădină. Se apropie un bărbat în uniformă de hauptfeldwebel și mă întreabă dacă nu mă poate ajuta să transplantez cyclamen-ul. O treabă destul de complicate, pe care doar tata o făcea. I-am spus totuși să încerce. Militarul m-a întrebat ce apă folosim la stropit, de unde avem pământul de flori, ce fel de nisip întrebuițăm, dacă ghivecele pentru florile de cyclamen au fost înmuiate 24 de ore înainte. Hauptfeldwebel-ul trebuia să fie grădinar de meserie ca să pun astfel de întrebări. El mi-a și confirmat că este. A rămas la noi să facă muncă voluntară apoape o lună de zile până prin 23 august 1944. În 24 august toți militarii germanii din Aradul Nou și Mureșel au fost arestați de armata română.

Podul aruncat în aer

Apoi au venit ungurii și în cele din urmă și rușii. În 14 septembrie 1944 a fost aruncat în aer podul. S-a rupt în două. Noi ne refugiasem pe partea cealaltă a Mureșului la verișoara mea, în casa lui Stohl Emil, pe str. Spătaru Borcea nr.4. Era cu noi și bunica și alte rude. Casa noastră rămăsese în grija lui Szantó loji, orfan de tată și ucenic pe la tata. Pe la 18:45 s-a auzit explozia. Podul s-a rupt în două. Eu eram pe malul Mureșului, întins pe burtă și priveam. Un soldat ungar rămas pe celălalt mal, probabil șocat de explozie, țipa: Gyertek értem, gyertek értem! ... (Veniți după mine). La șapte fix rușii au ajuns pe mal. S-au auzit rafale de șpaghin (pistol automat cu încărcător în formă de tambur).

Apropo de unguri: lui Zoldi bácsi, care lucra peste Mureș la Fabrica de zahăr, soldații ungurii i-au adus într-un fel noroc. Un general maior, Alaios îl chema, seamănă cu numele meu și de aceea îl țin minte, l-a oprit și l-a trimis să treacă Mureșul cu barca ca să-i aducă niște saci de iută din magazia fabricii. Vroiau să-i umple cu nisip. Zoldi bácsi s-a dus și s-a întors cu mâna goală. La magazine i se ceruseră fie bani, fie un ordin de rechiziție și el nu avea de nici unele. Nici nu a apucat să spună de ce nu a adus sacii că generalul i-a și tras o palmă. După război

poștașul nostru spunea că pensia lui Zoldi bácsi era cât toate pensile pe care le ducea el pe strada General Alexandru Vlad (acum Gladiolelor).

În zilele acelea eu am tot dus oameni cu barca, aveam o molnár csónak (barcă de morar tipică Mureșului) de patru metri, dintr-o parte în alta a Mureșului. După o vreme ne-am reîntors acasă. loji ne-a povestit că după ce ne-am refugiat au venit vecinii noștrii, ba chiar și pantofarul care-i făcuse ani de zile pantofi la comandă tatălui meu și care a ajuns apoi un mare comunist și i-au propus să împartă cu el tot ce mai rămăsese prin casă. Peste trupul meu, le-a răspuns el.

Ca o paranteză, după ce a căpătat atestatul de grădinar, loji s-a apucat și el de flori preluând afacerea lui Pauzar, un grădinar vestit nu doar în Mureșel, dar și-n Arad. Pauzar avea o casă cu etaj pe malul Mureșului. El era dintr-o generație mai veche de grădinari decât a tatălui meu. Pauzar era nu doar un vegetarian convins, ca urmare extrem de slab, dar și un adevărat iubitor de natură. Nevasta lui avea în schimb apoape 200 de kg. Pauzar a plantat peste 100 de nuci (mai sunt doar doi acum) pe malul Mureșului, în zona unde astăzi se află școala de dresaj canin de lângă Port Arthur. În fiecare dimineața își ducea nevasta cu birja în Arad, la florăria pe care o aveau pe strada Lucian Blaga de acum. După inundațiile catastrofale pentru Mureșel din 1932 Pauzar a renunțat la grădinărie. Afacerea lui a preluat-o loji al nostrum, dar n-a rezistat mult că a venit războiul. Nimeni nu mai avea nevoie de flori.

Maiorul Kuznețov

Revenind, după ce ne-am reîntors acasă n-am mai auzit nimic de ruși. Într-o zi însă o companie de artilerie de camp, cu tunurile trase de cai, a apărut pe strada Titan și au luat-o spre Mureș, pe lângă școala lui Czuber și după ce au trecut digul s-au îndreptat spre Port Arthur, unde era locul de trecere cu bărcile și compul. În zona aceea Mureșul e mai lat și are fundul apei plat, fără gropi. Rușii erau extrem de bine informați. Apa nu le-a ajuns cailor nici până la burtă. Au trecut râul, și după ce au ieșit pe la Fabrica de Zahăr, au intrat în Arad.

Comandamentul rusesc era în clădirea în care astăzi se află Muzeul. Pe atunci era o altă instituție. Era comandamentul Frontului 2 Ucrainian al mareșalului Rodion Malinovski, cel ce avea să cucerească Debrețin-ul, Budapesta și Viena. La noi în casă a fost încartiruit un maior rus de stat major, Alexander Kuznețov.

Era însoțit de soția lui Xenia, o ucrainiancă al cărei tată, preot, fusese executat de NKVD. Ca și hauptmann-ul neamț care locuise la noi, rusul mi-a ocupat tot camera mea. Ordonanța, unul Vasili, locuia la demisol. Când maiorul era la birou, în Cetate, unde ajungea mergând pe jos de-a lungul malului, Xenia era cu mama în bucătărie și gătea.

Eu și încă trei băieți din Mureșel, incluși în programul de premilitărie, plus patru rezerviști mai în vârstă patrolam prin comună. Eram înarmați cu ZB-uri cehești, noi pe atunci, aveam cartușe de război, chiar și trasoare și supravegheam zona să nu se întâmple nimic rău.

Alois Weil la 16 ani, înainte de deportarea în Rusia în gradina unchiului Becker măcelarul

Și nu s-a întâmplat chiar dacă am încercat de câteva ori să nimerim turnul fabricii de zahăr de peste Mureș cu trasoare. Era o patrolă de zi, alta de noapte. Schimburile se făceau la noi pentru că, fiind iarnă, în seră unde ne schimbam era totuși cald. Puștile rămâneau la mine în casă. Ghiță Cuzmanov, prietenul meu, era în cealaltă patrolă. După ce am fost ridicat de acasă pentru deportare el a fost cel care a ridicat puștile de la noi. Cuzmanov a ajuns apoi la școala de ofițeri din București și mult mai târziu, vreme de 17 ani, lt-colonel și comandant al Pompierilor din Arad. Eram și eu la București, la RSB, când m-a vizitat să-mi aducă ceva de la tata. Dar despre asta mai târziu.

Ridicat în noaptea de 13/14 ianuarie

În noaptea de 13/14 ianuarie 1945, sâmbăta spre duminică, zvonul că germanii vor fi deportați la muncă în Rusia a devenit realitate. La ușa noastră a bătut un comisar de poliție (îl știam din curtea din spatele Palatului Neuman, unde se afla

florăria mamei) însoțit de trei soldați bătrâni cu puști Manlicher pe umăr. Veniseră să mă ridice. Mama a izbucnit în lacrimi. Soldaților li s-au umezit ochii. Au fost ridicați toți cei născuți începând cu anul 1928 bărbații și anul 1927 femeile. Eu nu împlinisem încă 17 ani.

Am fost dus în sala cinematografului Scala (apoi Select, apoi Bălcescu). Toată sala cinematografului era plină de șvabi. Eu nu eram însă acolo ca spectator la vre-un film. I-am întâlnit pe Kollman Iosef, stătea pe strada I.P. Pincio, pe Feri Menrath, (fratele lui, loji, era prea tânăr pentru a fi deportat), pe Magdalena și Rozalia Fürbacher. Nimeni nu ne păzea la poartă. De aceea, loji Kollman și Feri Menrath, au zis că pleacă până acasă și se reîntorc. Pe la 11 noaptea au revenit. Eu am rămas în sală toată noaptea. Dimineața am fost preluați de ruși și duși cu camioanele la cazarma de lângă gara din Aradul Nou. Acolo au fost aduși și șvabii din Aradul Nou, care au fost ținuți peste noapte în casa baroanei. Am dormit o noapte în grajdul cazarmei de cavalerie. Înăuntru erau niște sobe din cărămidă pe care te puteai întinde. Ceea ce am și făcut.

Unchiul Fohr Joseph era plutonier în armata română și era de serviciu tocmai la Gară. El mi-a adus de acasă haine, mâncare, pături, o găleată și un topor și o sanie. Ulterior sania mi-a prins bine. După aceea am fost băgați în niște vagoane de transport vite, câte 40 într-un vagon, cum s-a nimerit. Una peste alta 1.600 de oameni. Dintre ei 33 erau din Mureșel.

Drumul

Vagoanele erau goale, n-aveau nimic pe jos. Cu toporul meu cineva a făcut o gaură în podeaua vagonului iar femeile au agățat câteva pături în jurul a ceea ce avea să fie toaleta noastră. Întâmplător nu știam pe nimeni din vagonul meu. În 15 ianuarie trenul a pornit. Când m-au luat pe mine, tata era cu regimentul lui la Câmpia Turzii. Mai târziu am aflat că a venit acasă, ajunsese chiar în gară, dar trenul meu tocmai plecase.

La Radna a fost prima oprire. Trenul avea 40 de vagoane marfă. Eu eram în vagonul numărul 20. Am luat o găleată și am coborât să aduc niște apă. Până am ajuns la fântână, până am scos apă trenul s-a pus în mișcare. Am început să fug după el. Când am ajuns în dreptul vagonului meu, ușa era deja închisă. Soldatul din

cabina de pază a ultimului vagon mi-a întins mâna și m-a ridicat sus. În găleată abia mai rămăsese ceva apă. Eram subțire îmbrăcat. Rusul avea manta și șpaghina (pistolul mitralieră cu tambur) pe umăr, și afară erau minus 15 grade. Am tremurat așa până la Savârșin când m-am putut întoarce la locul meu. Apa rămasă în găleată înghețase bocnă.

Ajungem la Brașov. Rușii știau deja că eu sunt neamțul care cară apă. M-au dat jos din tren și m-au trimis să aduc o găleată. Gara era un morman de moloz după bombardamente. Am găsit cu greu o fântână. Când m-am întors trenul deja plecase. Ce să fac? M-am așezat pe șinele de cale ferată și am stat. Mi-era frică să plec, să nu mă caute cineva, să se pună că am fugit. Deodată lângă mine oprește o locomotivă. Mecanicul coboară și mă întreabă ce-i cu mine acolo. I-am spus povestea. Omul mi-a propus să mă ascundă în tenderul locomotivei, în cărbune – “nu te găsește nici dracu” – că tot are un drum de Arad. “E o ocazie unică. În 10 ore ești acasă”, mi-a spus. Nu puteam să accept. Actele îmi rămăseseră în vagon, puteau să mă caute, mai păteau ceva părinții mei ... Așa că i-am scris o scrisoare unchiului Becker în care l-am rugat să-i și dea omului ceva de-ale gurii. În paranteză, când m-am întors din Rusia am aflat că scrisoarea a ajuns acasă. Mecanicul se ținuse de cuvânt. În fine, ce dă Dumnezeu, trenul cu deportați se întoarce în gară. O luase într-o direcție greșită. Așa că mă urc din nou în vagon, tot cu găleata-n mână și plec din nou spre Rusia. Pentru următorii cinci ani.

Călătoria a durat două săptămâni. Într-a 10-a zi ni s-a aruncat pe ușă o oaie jupuită, sărată și afumată. Atât. Mi-aduc aminte că singura mâncare caldă am căpătat-o într-o gară, un polonic de ciorbă caldută și o conservă americană cu praf de ouă în ea.

Batalionul de muncă pentru internați nr.1055

În noaptea de 1/2 februarie ne-au descărcat. Eram 1.600 de oameni. (Atunci mi-a prins bine sania. În ea mi-am pus tot ce aveam și am tras-o după mine. Ceilalți șvabi, bărbați și femei, tineri și fete, își cărau lucrurile care cum puteau. Zăpadă era, ca-n Rusia.) Ajunsesem în lagărul de triere nr.12 din Evdovkievka, Ucraina.

În lagăr era un fel de șef peste femeile deportate, un neamț din Aradul Nou, Gelz Filip. Stătea pe strada Lungă (A.M.Guttenbrunn) și era comunist, în ilegalitate.

El hotăra cine dintre femei la ce fel de muncă merge. Când s-a reîntors acasă a ajuns ministru în guvernul lui Gheorghiu Dej, ministrul cooperativelor. Gelz nici măcar nu vorbea românește prea bine.

În cele din urmă am ajuns în batalionul de muncă pentru internați nr.1055 aflat lângă orașelul Budionovka, Oblast (județul) Stalinski. În principiu fiecare batalion de muncă, compus din aproximativ 1.000 de muncitori, era plasat în preajma unei mine de cărbune. Era un cărbune de calitate superioară, asemenea antracitului, cu mare putere calorică. În zonă erau trei cocserii. Două funcționau tot timpul, una era în remont. Gazele arse luminau cerul la zeci de km distanță. Am fost băgați în niște construcții din cărămidă. Dormeam pe priciuri, pe trei nivele, pe niște saltele umplute cu paie și mâncam la o cantină – varză cu apă și a doua zi apă cu varză. Sare era din belșug. Ofițerii care ne păzeau mâncau în altă parte și altceva. Noaptea, un NKGB-ist se învârtea printre noi. Căuta criminali de război.

Comandantul batalionului era tavișci "leytenant" Alexei Mihailovici Soloviev. Deținea și funcția de secretar al organizației de bază a partidului comunist de la mina nr.9. Soloviev era căsătorit cu văduva unui prefect executat de ruși, o ucrainiancă blondă. Șoferul lui era unul Ernst adus de prin Germania, fost soldat, supraviețuitor al Stalingradului și un mecanic foarte priceput. Din bucăți reușise să facă un Ford de 1,5 tone. Era favorizat de comandant. Poate de aici i s-a și tras. KGB-istul l-a acuzat că este criminal de război. După un timp, în urma unui scandal, Soloviev a fost mutat în Riga, Letonia. Adjunctul lui era locotenentul major Demetriev, de meserie învățător.

Șvabul cu nr. 252

Încă de când am ajuns, mi-am pierdut numele și în schimb am căpătat un număr. Al meu era 252. Numărul 251 era Schnep Iosif, un neamț din Livada. Mi se părea un om cam simplu. Era în permisie, în uniformă, când a fost luat pe sus. Grosz Ioji avea nr.253, era din Beltiug, Sălaj. Numărul 254 era Moor Miska, tot din Beltiug. S-a căsătorit în Arad și e îngropat pe aici, pe undeva. În fine nr. 250 era unul Klein, tot din Livada, soldat, dus în și el în lagăr în uniforma armatei române. Nu singur ci și cu nevasta lui Eva. Klein era șef peste muncitorii cu nr.1-250. Schnep era șef, la început, peste cei cu numerele 251-500. Apoi l-am înlocuit eu. Toate sculele pe care

le-am folosit, statele de plată pe care le semnau, toate se refereau la numărul căpătat de fiecare. Așa ni se și spunea, numărul cutare.

La început m-am lipit de Waas Ladislau. (A ajuns profesor la Grupul școlar forestier din Aradul Nou). Era mai mare decât mine, avea vreo 20 ani și era tâmplar de meserie. Tatăl lui locuia pe strada Diaconul Coresi. Aveau undeva un atelier de tâmplărie. Bătrânul a murit mai târziu la Canal, unde a ajuns în urma unui denunț. Rușii căutau meseriași de tot felul, dulgheri, tâmplari, sudori, mecanici șamd. Eu am spus că știu ceva tâmplărie. Și m-au trimis pe un șantier.

Naklonnaja ugolnoi shakhta nomer 9

A doua zi de Paște a anului 1945, însă, am ajuns în mină. S-a dovedit că de fapt am avut chiar noroc. Îi ziceau “naklonnaja ugolnoi shakhta nomer 9”. Adică mină cu galeriile în pantă. În mină, era evident și apă prin galerii. Rușii ne-au dat cizme de gumă, salopete, cască și săpun. Săpunul nu ne ajungea decât două zile.

Fiecare șantier (shakhter) avea de făcut în 8-9 ore o normă de cinci tone cărbune, adică șase vagonete pe zi. Fiecare vagonet avea 800 de kg. Zabolcik, adică cei care lucram direct în contact cu cărbunele, ughel, eram plătiți cu 40 ruble pe normă. Adică la același nivel cu petroliștii din Siberia. Rușii nu erau mai bine plătiți decât noi. Rămâneam însă doar cu o treime pentru că ni se reținea costul cazării, mâncării și a pazei. De parcă noi ceruserăm să fim acolo. Rușilor care lucrau și ei în mină li se reținea doar 1/3 din leafă. Așa că rămâneau cu mai mult. După 8 ore de lucru în mină făceam încă o oră în plus până ce parcurgeam un km de drum până afară. Se lucra în trei schimburi. Primul era de regulă pentru remont, întreținere și intrau doar mineri profesioniști. Apoi noi, cei duși la muncă.

O echipă era formată din 12-13 sau 9-10 oameni, depinde câți erau buni de muncă în fiecare zi. Scobeam stratul de cărbune, ugăl, cu târnăcoapele și-l aruncam pe o bandă transportoare, răștac. Cărbunele era cuprins între straturi de rocă, ardezie, pe care o aruncam dincolo de bandă. Femeile din echipă, căci unele dintre ele lucrau cu noi în mină, clădeau pietrele în mormane până la tavanul galeriei, ca o susținere suplimentară a acestuia. Erau plătite mai puțin, la kilogram. Se lucra șapte zile din șapte. Mai prindeam o zi liberă când așa se potriveau schimburile.

Deportat din dragoste

În lagărul de muncă l-am întâlnit pe Florin, român get-beget. Se îndrăgostise de o nemțoaică. Manczi o chema. Sună ungurește, dar femeia era nemțoaică. Cei doi erau iubiți. Pe ea au luat-o la muncă în lagăr. Nu știu cum de Florin i-a convins pe ruși, că a reușit să o însoțească. În Dombas însă s-au certat, s-au despărțit și Florin s-a cerut acasă. Rușii nu i-au mai dat voie să plece și a rămas de voie, de nevoie, cinci ani la muncă. Norocul lui că n-a lucrat în mină. După ani ne-am reîntâlnit în Arad. Își deschisese un studio foto pe strada cu cinematograful Studio. El este cel care mi-a făcut fotografiile de nuntă.

În 1947 am avut norocul, pentru că știam deja bine rusa, știam să scriu și să calculez, să lucrez vreo șase luni la magazie.

Șef peste noi ajunsese unul Max Wisolek, un polonez care venise în lagăr în uniformă de ceferist, dar se zvonea că de fapt era vatman. După el însă urmam eu. Max a fost singurul om care nu m-a tutuit niciodată, deși aveam atunci doar 16 ani. Wisolek avea o prietenă Mary, de loc din Beltiug, care era șefă la bucătărie. El avea grijă de fondul nostru și ținea o evidență strictă a banilor împrumutați celor ce aveau nevoie, într-un caiet de care nu se despărțea. Banii fondului proveneau majoritar din leafa celor ce muriseră înainte de a-și ridica salariul pe luna respectivă. Nici nu urcase bine polonezul în camionul ce urma să-l ducă la gară (s-a eliberat cu un an de zile înaintea mea) că KGB-istul m-a bătut pe umăr și mi-a cerut scurt “dayte mne knigu” (dă-mi cartea – n.n.).

Partida de fotbal

Fiecare lagăr avea o echipă de fotbal. Acolo mi-am început eu cariera de portar de fotbal. Mi-aduc aminte că am jucat odată o partidă cu o echipă rusească pe un stadion aproape de Stalino (azi Donetsk – n.n.). Meciul ruși-nemți s-a încheiat cu scorul de 1 la 1. A fost o partidă în toată regula, cu arbitru, spectatori, teren regulamentar. Seara ne dădeau filme rusești, dar și străine. Uneori chiar westernuri. Atunci vedeam și carne ... vacile de pe ecran. Pâinea noastră, pe care o plăteam, se numea buhanka. Avea ceva făină și multă pleavă, ghindă măcinată și altele în ea. O

bucată cântărea 2,5 kg . Fiecare miner avea dreptul la exact 1,2 kg. Așa că din restul de 100 gr rămase de la fiecare miner se adunau până se făcea porția pentru un alt miner.

Ca lucrători aveam dreptul la o carte poștală, pe lună, de la Crucea roșie, dar puțini se înghesuiau să le folosească. Ce să scrii acasă despre viața de acolo? Practic nu aveai ce să scrii. Toți așteptam să se termine odată „cincinalul”. Cum știam rusa, cei ce aveau totuși ceva de scris veneau la mine să completez adresa expeditorului, ce trebuia scrisă în rusă. Eram vreo trei inși autorizați de comandant să facem asta.

În cele din urmă, întâi septembrie 1949 a fost declarată ultima zi de lucru. Dar mai trebuia să rămânem acolo încă trei săptămâni, în care trebuia să ne refacem. Rușii țineau să arătăm cu toții de parcă am fi petrecut 5 ani la Hollywood, nu în mină. Trebuia să ne cumpărăm haine noi, (eu țin minte că mi-am cumpărat o pereche de pantofi galbeni Bata, cehești, pe care-i am și acum în pivnița casei) și un cufăr sau o valiză și să mâncăm bine.

Pe atunci eram în lagărul de muncă numărul 14, aflat cam la 7 km de cel vechi. Mina avea lift, spre deosebire de cea în care lucrasem anterior. Comandantul lagărului era un evreu, lurovițchi, locotenent major, un tip scund, cu burtă. Omul era și un pic „jjidan” pentru că în fiecare săptămână cumpăra un porc pe care-l vindea la bucată nemților aflați în lagăr. Fiecare plătea ce lua la salariu, dacă nu avea atunci ruble-n buzunar. Soțul verișoarei Hedvig, Eugen Bartel, era un fel de șef civil acolo.

Ultima zi de lucru în mină

În fine, era ultima zi de lucru și eu eram în mină, schimbul doi și mă pregăteam să plec. Brigadierul Anton, fost coleg de școală în Timișoara, ieșise deja. Când s-a apropiat de mine lt.col Nicipruc. Omul a fost partizan și era contuzionat în urma unei explozii. Nu era normal la cap, lucru știut de mulți. Nicipruc era un fel de șef pe acolo. S-a legat de mine că nu am îndepărtat piatra din frontul de lucru. Avea dreptate, dar m-am înfuriat. Mi-am făcut treaba, dar apoi l-am și lovit cu un par peste spate și am ieși din mină. Două săptămâni am așteptat cu sufletul la gură să mă reclame, dar am scăpat.

În 15 spre 16 septembrie ne-au dus pe toți cei din lagăr la gară. Un tren tot cu vagoane pentru vite, dar cui îi mai păsa? Peste trei zile eram la Salva Vișeu. Duminica ne-au cazat în clădirea tribunalului din Sighetul Marmației. Eu am dormit pe scările tribunalului. Acolo am completat un formular, un colonel ne-a semnat și eliberat adeverința de repatriere (foto) și mi-a restituit buletinul. Nu mai eram 252, ci redevenisem Alois Weil, un tânăr acum, de 21 ani. Din Sighet ne-au dus cu camionul, peste muntele Gutâi, la Baia Mare, de unde am luat trenul spre Arad

Am ajuns acasă, în gară, în 23 octombrie 1949. Era ora 14.00 pe ceasul gării. Peronul și gara era plină de lume ce aștepta să-i primească pe cei reveniți. Atunci mi-am dat seama câți am plecat și câți ne-am mai întors.

La muncă obligatorie pentru reconstrucția Țării sovietelor au fost și alții din familia mea, ca să-i menționez doar pe verii și verișoarele primare: Weil Hedvig, născută 1927, Birkenheuer Magdalena ns.1921 – a murit în Rusia într-un lagăr de triaj – tatăl ei a fost dr. Birkenheuer, Birkenheuer Margareta ns. 1923, Becker Magdalena (Medi) ns. 1924 – a stat cu 2 ani mai puțin la muncă întrucât se îmbolnăvisese. (Din 6 în 6 luni rușii îi trimiteau acasă, cu trenul, pe cei bolnavi, accidentați, gravide și care nu mai puteau munci). Mai apoi Becker Mathias, (a murit în drum spre Rusia după ce i-au amputat un picior. Avea locul lângă ușa vagonului care nu se închidea bine și frigul i-a înghețat piciorul), Becker Helene ns. 1921 și Becker Ida ns.1922.

După cinci ani....

Eu eram schimbat. Când m-au luat eram un băiat de 16 ani. Când m-am întors, eram un tânăr de 21. Experiența minelor Donbas-ului mă schimbasesc complet. loji Szántó a fost cel care m-a recunoscut primul. Eu îl văzusem deja cu nasul lui mare. Apoi au venit lângă mine mama și tata.

Am rămas timp de șase luni acasă. Trebuia să mă dezmeticesc după hiatusul de cinci ani. Oricum actele îmi erau expirate. M-am dus la vila Doina unde-și avea sediul poliția din Mureșel. Nu-mi dădeau buletin pentru că n-aveam livret și n-aveam livret pentru că nu avem buletin. O încurcătură care s-a întins șase luni de zile.

Cum am avut însă norocul să mă întorc viu și nevătămat din Rusia, mi-am spus că voi avea noroc și altfel. Astfel că am mers la agenția de loto din Aradul Nou, ținută de domnul și doamna Morocz, și am jucat trei numere 3,12 și 26. Era ziua de naștere a unei persoane dragi. Norocul mi s-a confirmat, pentru că am câștigat 750 lei. O groază de bani în 1949.

Într-o marți, după întoarcere din Rusia, am redescoperit și echipa de fotbal UTA. Împreună cu vărul meu am participat la partida memorială (un jucător la gazda lor, Ion Stibinger, murise cu două zile înainte) UTA – CFR Timișoara încheiată cu 3 la 1 pentru noi, dacă-mi aduc bine aminte. Vecinul meu Braun bácsi era antrenorul echipei. Un alt vecin din Mureșel, Malek, cunoscut filatelist, fusese kapellmeister la orchestra baronului Neuman și înaintea fiecărui meci al UTA cât și-n pauza partidelor jucate acasă distra lumea interpretând, cu formația condusă de el, diverse melodii.

Dar primisem și un ordin de recrutare. Cei de la armată nu știau ce să facă cu mine. Tata, care-i cunoștea pe toți, a vorbit cu plutonierul Iancu din Cetate și vecin cu noi. Acesta a luat legătura cu un alt plutonier, unul Nistor, de facto comandant la Cercul Militar, atunci pe strada Episcopiei. Cu ceva bani și un coș mare cu legume, că doar eram grădinari, Nistor a rezolvat hârtiile. Sub mâna tatălui meu ajunsesem calfă de grădinar și aveam legitimația de horticultor nr. 76/1949, probabil ultima eliberată la Arad, semnată de președintele Societății Naționale a Horticultorilor din România, filiala Arad, adică de tatăl meu și de secretarul acesteia Nihely Vidor, mare cultivator de lalele și gladiole.

Alois Weil junior. Legitimația de calfă de grădinar nr. 76/1949

Fotbal în trupele securității

Așa m-am trezit, după multe ore de drum cu trenul, proaspăt recrut la centrul de instrucție nr. 4 din Dorohoi. Trupe de securitate, cei cu uniforme albastre. Era data de 2 mai 1950. Brigada noastră era la Buzău. Eu am fost repartizat la plutonul

de aruncătoarele de mine de 120 mm. Comandantul companiei era lt. Albulescu, cel de batalion, un ungar, Puskás. La apel locotenentul nostru m-a întrebat cum mă cheamă. I-am spus. După ce m-a tot căutat în listă m-a găsit pe la coadă. Ce nume ai, soldat, de se scrie cu M întors pe dos, m-a întrebat el. Apoi au vrut să știe ce meserii avem. Eram de toate, țărani, șoferi, dulgheri, zidari. I-au împărțit pe grupuri, până am rămas doar doi, un ungar secui și cu mine. Tu ce meseria ai? I-au întrebat pe secui. Nu știa o boabă română. Mit mond, mit mond? – mi-a dat el un cot. I-am tradus. Era chelner. Și tu?, mi-a venit rândul mie. Horticultor, am răspuns. Ce-o fi și asta? Unde lucrezi? În grădină. Cu pământul? Da. Și cât pământ ai? a urmat. Jumătate de hectar. Aha, s-au dumirit. Țăran sărac, a venit concluzia. Treci acolo, la țărani. Chelnerul a ajuns la bucătărie.

Eram a doua zi în centrul de instrucție, când ne-au dus pe toți să ne vaccineze și la tuns. Zero evident. Abia ieșisem de la frizer, când căpitanul Vlase (era căsătorit cu o unguroaică), care avea funcția de locțiitor politic, ne-a adunat în careu. Vlase se ocupa de echipa de fotbal a batalionului. Era de altfel și fotbalist, inter-stânga. Ce se întâmplase? Mai bine de jumătate din echipa de fotbal fusese lăsată la vatră și nu peste mult timp omul avea de susținut o partidă de fotbal. Și nu avea pe cine pune în teren. Așa că ne-a întrebat, eram aproape o mie de soldați acolo. Cine a jucat fotbal înainte? Câțiva dintre soldați au ridicat mâna. Cine a jucat atacant? Mai puține mâini sus. Cine a fost fundaș? Doar două, trei mâini. Șamd, până a pus întrebarea – Cine a fost portar? Nici o mână sus. Repetă întrebarea. Același răspuns mut. Mi-a trecut prin cap atunci, de ce nu eu. Și am ridicat timid brațul. Băi, ai fost sau nu portar? a strigat el. Am ridicat brațul hotărât. I-am spus de partida de fotbal din lagărul rusesc, de scor. N-a zis nimic, dar a comentat “Dumnezeii tăi. Cine te-a pus să te tunzi zero?” Apoi m-a dus la magazie și m-a îmbrăcat din cap până-n picioare în uniforma trupelor de securitate. Pe cap mi-am pus un chipiu să nu mi se vadă chelia. Echipa astfel încropită a fost dusă spre stadion, pe jos pe strada principală a Dorohoiului.

Toate prăvăliile de pe strada mare erau fie a lui Ionescu Abraham, fie a lui Petrescu Isac șamd și toți evreii vorbeau germana după cum am aflat mai târziu, la cumpărături. A fost un meci ușor, fără faze deosebite la poarta mea. Nu am luat nici un gol. Adversarii au fost mai slabi decât noi. Vlase, care jucase și el, a fost mulțumit. Armata va fi interesantă pentru mine, m-am gândit.

La nici o luna de la prima partidă am fost împrumutat la o echipă de milițieni ce avea de jucat un meci la Săveni, lângă granița cu Rusia. Abia au găsit o uniformă de milițian care să mi se potrivească cât de cât. Mânecele abia îmi ajungeau până la cot. Era o uniformă de caporal și eu nu eram nici măcar soldat instruit. Mingea folosită la meci era o vechitură și arăta ca o minge de rugby. La o degajare spre poarta apărată de mine a lovit pământul și datorită formei ciudate a ricoșat, astfel că, în loc să o prind la piept, a sărit peste mine și s-a dus direct în plasă.

Căpitanul aflase că eram bun și la suliță, aruncare de greutate, triplu-salt, săritură în lungime. I-am spus de Banatia și de profesorii mei de sport, Hockel, campion național la suliță, de Wiesenmayer din Sântana, multiplu campion la alergări. Am fost numit rapid magazioner la magazia de rechizite sportive. Mâncarea era bună, ordinul 50 ne obliga să mâncăm cel puțin un ou pe zi, pe lângă alte suplimente, făceam antrenamente, ce mai era de dorit?

Stagiul la “Dinamo 6”, București

Nu peste mult, ordin telegrafic de la comandamentul trupelor de securitate din București. Toți portarii jucători de fotbal să fie trimiși la București. Securitatea voia să facă echipa „Dinamo 6”, doar a lor. Așa de grăbiți au fost să execute ordinul, că m-au expedit la gară cu birja colonelului. Trebuia să ajung în stația Tunari din Floreasca, nu departe de stadionul Dinamo și să mă prezint la colonelul Olteanu, care era ofițerul cu sportul. Am ajuns la sediu. Pe hol erau așezate fotolii plușate. Eu eram rupt de oboseală. De la plecarea din unitate stătusem doar în picioare. Trenul era supra-aglomerat. M-am așezat și am ațipit instantaneu. Am simțit o bătaie pe umăr. Soldat, nu ai voie să dormi aici. Era un ofițer în trecere. Am ațipit la loc.

Când am fost trezit a doua oară, am văzut doar auriu în fața ochilor. Aur la epoleți aur, la chipiu, aur peste tot. Îl aveam în fața ochilor pe, aveam să aflu, generalul maior Burcă, loțiitorul șefului trupelor de securitate, fost comandant în divizia Tudor Vladimirescu. Alături, colonelul pe care-l căutam, Olteanu.

Prezintă-te! mi-a ordonat generalul. Am dat să încep, când m-a întrerupt. Nu aici, în birou. Am intrat toți trei. Eu, în poziție de drepti în fața biroului. Generalul s-a ridicat în picioare și a repetat ordinul: Prezintă-te! Și eu am început. În final am pocnit din călcâie. Preșul pe care stăteam a alunecat brusc și am zburat în aer. Apoi

jos. Luat prin surprindere am tras o înjurătură în limba rusă. Învățasem o mare varietate în lagăr. Fața generalului s-a luminat. Știi rusește?, m-a întrebat. Și am continuat conversația în rusă. Colonelul Olteanu m-a plăcut, mai ales că i-am dat o sugestie apreciată și de el și de general. Din vorbă-n vorbă am aflat vă trebuiau făcute niște pancarde pentru 23 August și aveau nevoie de cineva care să traducă textele primite din Rusia în română. Ori eu chiar asta făcusem în timpul deportării în Rusia, cu numai cinci ani înainte, doar că tradusesem lozincile din rusă în germană. Le-am spus că pot face eu traducerea și am adăugat că acolo folosisem cu succes pentru scrierea lor pasta de dinți. Știam din lagăr că odată întinsă pe pânză nu se mai șterge.

În fine, așa a început stagiul meu în București la echipa sportivă a securității Dinamo 6. Cum aveam ordin de serviciu în buzunar, puteam ieși din cazarmă, când voiam eu. Eram cazați la RSB (Regimentul de Securitate București) pe str. Beldiman nr.2, o clădire cu 4 etaje. Și ieșeam în fiecare zi să cunosc Bucureștiul. Evident am trecut și pe la bulgarii de pe Lipscani să cumpăr semințe pentru tata. În acea perioadă, prietenul meu și colegul meu de patrulă din Mureșel, Ghiță Cuzmanov, atunci la școala de ofițeri din București, a trecut pe la mine să-mi aducă niște bani de buzunar de la tata.

Totul a fost bine până ce un caporal secui, Bisok îl chema, fotbalist bun dealtfel, mi-a cerut împrumut ordinul de serviciu să iasă și el puțin. Cum nu era decât o hârtie i l-am dat. Secuiul a și ieșit de câteva ori. Așa că încrezător, când mi l-a mai cerut i l-am dat fără discuții. Doar eram camarazi sportivi. Numai că și eu ieșisem de atâtea ori din unitate încât soldații de la poartă ajunseseră deja să mă recunoască. Așa că l-au reținut pe secui. Ofițerul de serviciu m-a anchetat. A aflat nu numai că ajunsesem la București soldat neinstruit dar nici măcar nu depusesem încă jurământul. Așa că, foaie de drum și marș înapoi la Dorohoi cu primul tren.

Înapoi la Dorohoi și ... înapoi la București

Dar nici la Dorohoi n-am apucat să fac instrucție. A trebuit să izbucnească scandalul dintre Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, care era pe deasupra și Ministru de Interne, deci șeful nostru, al trupelor de securitate și Gheorghe Gheorghiu Dej, că imediat după ce cei trei au fost epurați au fost curățate

și trupele de securitate de nemți, sârbi, turci, etc. Nu de unguri însă. Așa ca noi, cei în cauză am fost luați din nou la întrebări – Ce știți să faceți? Eu nu eram doar portar de fotbal neamț ci și grădinar. Astfel că am fost urcat iarăși în tren și expediat înapoi la București, la divizia de Lucrări speciale. Eram 200 de soldați la speciale. Sediul ei era pe strada Maior Ene, la 50 de pași de blocul ARO.

Abia ce ajunseseam acolo că am aflat că la Servicii speciale căutau și oameni de birou, nu doar meseriași. S-au oferit câțiva, printre care și eu, și ne-au pus să ne scriem autobiografia. Cum unul dintre noi fusese învățător, celălalt normator și eu făcusem școală germană, după doar câteva cuvinte scrise și-au dat seamă că suntem oamenii de care au nevoie. Un timp. Șeful șantierului era un austriac, inginerul Beer Iacob. Al nostru era Beni Isac, un evreu din Fălticeni, de meserie comerciant de blănuri și avea atunci funcția de contabil șef de șantier la Servicii speciale. Era căsătorit cu madam Blanche, care nu vorbea decât franceză și locuiau în București pe strada Dionisie Lupu nr.49, aproape de comandamentul batalionului.

Apoi am ajuns să lucrez pe la parcul castelului de vară al Regelui Ferdinand (din Copăceni, pe șoseaua București-Giurgiu), la serele de acolo. Alți colegi lucrau pe la casele șefilor de partid, Dej, Luca, Pauker. Căpitanul Cozma era șeful Serviciilor speciale. Socrul lui era arădean. Cât am lucrat pentru el de nouă ori am fost acasă. În fiecare sâmbăta îmi completa un ordin de serviciu și mă trimitea la Arad. Nu de pomană, ci trebuia să trec și pe la unchiul Becker, măcelarul. Dovada că am fost la el trebuia să o duc înapoi la București. I-am și spus că am fost de atâtea ori acasă că o să înceapă să vorbească lumea. Atunci a trimis și pe alții, tot la Arad și tot la unchiul Becker. Dar, întotdeauna a plătit ce a primit.

Mi-aduc aminte că odată m-a trimis să-i iau bilete la un meci de fotbal și am stat în tribună lângă el. Ne înțelegeam bine. Peste ani m-am reîntâlnit cu Cozma pe scările ambasadei Austriei. Eu urcam, aveam nevoie de o viză de tranzit pentru Olanda, el cobora. Tu ești din Arad. Mi-a zis. Te cheamă ... După ce a ieșit din armată omul a făcut o facultate de inginerie și se specializase în irigații. Și tot după mulți ani am revăzut locurile unde făcusem "armata" la serviciile speciale ale securității. Ana, soția mea, pleca la Montreal să-și viziteze unchiul, Gaug Nikolaus, cel ce voise să o înfieze odată. Dar despre asta voi vorbi mai târziu, să nu anticipez. În fine, ambasada Marii Britanii, de unde trebuia să primească viza, era tot în zona ARO, Dionisie Lupu, Maior Ene.

Din nou acasă și ...

Una peste alta a trecut și armata. În vara lui 1950 am fost declarat prisos de contingent și trimis acasă. Am avut noroc. Eram prima generație de recruți care făcea armată doar 2 ani. Cei dinainte prinseseră trei. Nu am apucat să mă instruiesc, n-am depus nici un jurământ, dar am jucat fotbal și am grădinărit. Plus cunoșteam deja Bucureștiul ca Mureșelul.

În 5 mai 1952 eram din nou în gara Aradului. De data asta nu mă mai aștepta nimeni. A doua zi deja lucram în grădină. Când iar mi s-a deschis o ușă. Obișnuiam ca la doua zile să merg la frizeria din centru. Era situată între prăvălia lui Kompas și atelierul de reparat biciclete al lui Krebs Ferdinand, un barbat ce purta mândru barba și al cărui client, de altminteri, eram. Aveam pe atunci o bicicletă Möve de vreo 720 lei. Bani mulți pe atunci. Frizeria era a lui Breznay. Avea patru scaune și era locul unde bărbații mai schimbau o vorbă în liniște. Cu el mai lucrau și Birkenheuer (el avusese o frizerie pe Corso în Arad și era extrem de căutat. Numele lui însă nu are nici o legătura cu cel al unchiului meu, dr. Birkenheuer) și Gall Miklos, ucenicul lui. Intru așadar, scaunele erau toate ocupate și clienții aveau spumă de bărbierit pe față. Nu aveam cum să recunosc pe cineva. Deodată aud o voce ce mi se părea cunoscută: Ce faci, Alois ? Nu mi-am dat seama cine vorbește. Pe măsură ce spuma dispărea am recunoscut chipul. Herr professor Schneider, cel cu care mă împrietenisem, pot să spun, la gimnaziul german A.M.Guttenbrunn de pe str. Vicențiu Babeș. De ce nu vii la mine la școală? Vino la noi la școală și vedem ce-i de făcut, a continuat. Eu încă nu aflasem, dar, cu două săptămâni înainte, în Aradul Nou, își începuse cursurile secția serală a Liceului german. Deci, din nou la școală. La școala medie mixtă nr. 6 germană. Dar era o problemă. Ca să urmez cursurile la seral trebuia să fiu încadrat undeva. Și eu nu eram. Aveam nevoie de o dovadă. Am făcut rost nu de una, ci de două. Una de la Fructexport și cealaltă de la ISAVPS (Agrosem).

... din nou la școală

Cursurile începeau la 17 și rămâneam la școală până la nouă seara. Clasa se afla în fosta mănăstire. Eram 19 elevi în anul întâi. Limba de predare era, evident,

germana. Coleg de bancă îl aveam pe Philipp Otto. Lucra ca tehnician pe la o pivniță de vinuri. E undeva prin München acum. Filip avea trei frați și o soră și provenea dintr-o familie de învățători din Cruceni. Tatăl lui, locotenent în armata română, căzuse pe front, una dintre primele victime, pe la Odessa. Herbert ajunsese profesor de științe naturale. Al treilea, Horst, cel mai mic dintre frați, a ajuns ucenic la tata.

Limba română o studiam cu d-na Blănaru. Ea știa perfect nemțește, dar nu scotea o vorbă în germană. Îi plăcea de mine pentru că încercam să mă exprim cât mai literar. Germana o preda d-na Böhm Maria ns. Albert. Era din Zădăreni. Böhm, era un mare proprietar de podgorie în Măderat. Fiul lui a fost dus la muncă în Rusia. Acolo a cunoscut-o pe Maria. Dar și familia mea avea legături cu familia Böhm. Karol, unchiul meu care se ocupa împreună cu bunica de restaurant nu era un afacerist prea bun. Astfel că tatăl meu era cel care nu numai că înjunghia porcul tăiat săptămânal, dar și cel care cumpăra vinul pentru local. De la Böhm, evident.

Matematica o făceam cu prof. Schneider care era și directorul liceului, iar fizica cu prof. Schliacsan Friedrich. El făcea naveta de la Timișoara. Era un violonist înzestrat și cânta la violină sâmbăta seara la concertele Filarmonicii arădene. Cum acestea aveau loc la ora 19, orele de fizică de sâmbătă erau o problemă. Profesorul ne dădea la ultima oră lecțiile pentru sâmbăta și la ore venea profesorul de muzică, Bartel Mihai, să ne supravegheze. Când nu, plecam mai devreme acasă cu toții.

Bartel era fostul meu coleg de la Gimnaziul german, cu un an mai mare ca mine. La chimie aveam, ca profesor, o săsoaică ingineră și soție de inginer. D-na Fabritius lucra la o fabrică și venea de doua ori pe săptămâna la Liceu să ne predea. Era o femeie foarte frumoasă. Paula Dörner, soția lui Egon Dörner de la Muzeu, ne preda istoria iar geografia Marx Franz. Am făcut și limba rusă, era la modă atunci cu prof. Auslender Ilarion. Locuia undeva în apropiere de noi. Fusese prizonier la ruși în primul război mondial. Acolo a învățat limba. În fine, la desen îl aveam pe prof. Dubinski. Locuia peste Mureș în zona acum numită 9 Mai, pe lângă vila Doina, odată fost sediul poliției din Mureșel. La muzică, cum am spus, îl avea pe fostul meu coleg Bartel Mihai.

Exproprierea

Tatăl, Alois Weil, consilier și proprietar de stabiliment horticol

Ne-au luat practic tot. Bunica a murit în 1946, de necaz. Nepoții îi fuseseră duși în Rusia la muncă forțată, comuniștii îi luaseră totul, apoi fusese expropriată. I s-a frânt inima. Atunci și-a adus tata aminte de florarii din Codlea și a luat legătura cu ei. Ei i-au dat numele unui avocat din București care se specializase pe acest gen de probleme. Tata l-a plătit în monede de aur, cocoșei.

Avocatul a deschis o acțiune în instanță și în cele din urmă a reușit să dovedească că terenul nostru, grădina, nu este teren agricol și ceea ce avem noi, stabilimentul horticol, este de fapt industrie mică, exceptată de lege. Astfel am obținut o sentință favorabilă (este expusă pe perete). Au fost vremuri grele pentru germani, povestea tata.

Șef la Gostatul din Aradul Nou ajunsese fostul administrator al moșiei unui grof. Sediul Gostat-ului era pe strada din spatele Crucii Negre. Balla, povestea tata, umbla îmbrăcat ca un "magyar ember", cizme maro până la genunchi, cu pantalonii vârați în ele, o jachetă maro și pălărie. Toate neamurile noastre fuseseră date afară din slujbe, mulți fuseseră expropriați, nu prea era de mâncare, vremuri grele, cu alte cuvinte. Cum sectorul vegetal al Gostatului nu mergea cum trebuie, Balla i-a cerut ajutorul tatei. El i-a făcut răsaduri pentru 100 hectare de legume anual. În schimb cei de acasă, eu eram în Rusia, au avut ce pune pe masă. De aceea îmi spunea tata: Când îl vezi, poți să-i săruți mâna. Balla mai mergea pe la biserică, dar nu intra prin față, ca toată lumea, ci se strecura pe o ușă mai ferită.

Prin 1950 se înființase întreprinderea de comerț exterior Fructexport. Avea sediul din Arad pe str. Cloșca. Directorul, un evreu, Weiss Ludovic, avea 1,5 metri înălțime, purta ochelari și avea tot timpul o țigară aprinsă în gură. Inginer șef era unul Bauscher, refugiat din Basarabia. A ajuns până la 100 de ani. Fratele lui e, sau a fost dacă o fi murit, medic prin Elveția. Fructexport avea o pivniță de vinuri. Se ocupau în special cu soiul cadarcă. Dar voiau să se diversifice. Adică să se extindă și la legume, roșii și castraveți.

Contractul numărul 1

Mureșelul și Aradul Nou erau cele mai la îndemână surse pentru astfel de produse. Doar zeci de ani de zile grădinarii de acolo apovizionaseră nu doar piața Aradului ci și alte piețe din țară cu produse proaspete. Astfel că Weiss a luat legătura cu comerciantul Kompas, unul dintre cei mai bogați oameni din Aradul Nou (a fost și proprietar al hotelului Crucea Albă din Arad, între altele) și cu Messner, tot comerciant (avea o prăvălie de stofe) și i-a rugat să meargă printre șvabi să testeze ideea de a se angaja într-o producție extinsă de roșii pentru Fructexport. (Apropo de Messner, fiica lui Magda locuia în casa noastră părintească, la bunica, și ajunsese contabil șef la Fructexport).

Și au început să bată pe la ușile oamenilor. Șvabii le-au trântit ușile-n nas. Deja șocați de întovărășiri, de colectivizare și loviți de expropieri oamenii au refuzat, unul după altul, să lucreze pentru stat. Cum eșecul inițiativei era aproape sigur, Kompas a trecut pe la tata. De ce nu, a spus Alois Weil. Așa că a semnat contractul nr.1 cu Fructexport în care se angaja să producă 10 tone de roșii la calitatea, culoarea și dimensiunea cerută de întreprindere. Aceasta asigura la rândul ei ambalajul (lădițele) de colectare, materiale fito-sanitare, scânduri pentru răsadnițe, sticlă și bălegarul proaspăt etc. Sămânța pentru răsaduri era fie din soiul "Bonner beste", soi selectat de șvabii din Aradul Nou, fie "Luculus" ori "Rheinland Ruhm". Magazionerul de la punctul de colectare deschis în Aradul Nou, unul Kohn, de loc din Sântana, avea ordin – Dacă vine Weil la tine să-i dai tot ce vrea.

Cu contractul încheiat cu Weil în mână, s-au dus și pe la alții. După o perioadă, în care au cântărit lucrurile, oamenii au spus: Hai să încercăm și noi, dacă Weil poate, putem și noi, și au început să curgă contractele. Palasthy, grădinarul, a ajuns chiar unul dintre marii furnizori ai Fructexport. Peste 1.000 de oameni s-au angajat să producă roșii. Ele ajungeau peste tot în Europa: D.D.R. (Germania democrată – n.n.), Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Polonia și doar ce mai rămânea în țară. La centrul de achiziții de pe str. Lungă (acum A.M. Guttenbrunn), coada celor ce stăteau să predea roșiile strânse (recoltarea se făcea la aceeași dată) se întindea pe zeci de metri.

Doamna Haiduc, cum o chema pe șefa de acolo, când rămânea fără bani scria suma datorată pe un colt de hârtie de ziar. Nimeni nu comenta. Bani erau

plătiți întotdeauna. Ceea ce vreau să spun este că asta era atunci “atmosfera”. După aceea au urmat contactele pentru castraveți. Erau de soiul Bistrița, soi din care am selectat “Mureș” și “Dunărea”.

Noi, cei din Mureșel și Aradul Nou eram oricum cunoscuți pe piață pentru ardeii iuți pe care-i scoteam aici. Cert este că, în scurt timp, comuna s-a schimbat față. A reînviat, practic. Efectele bunăstării au început să se vadă și pe aici. Tot în cea perioadă au venit o data la noi acasă doi domni extrem de politicoși, care s-au recomandat ca venind de la Fabrica de tutun din Arad. Doreau să facă și ei un contract cu noi să le producem răsaduri de tutun, pentru că vroiau să-și extindă producția. Tata s-a aplecat spontan spre urechea mea și mi-a șoptit, în unguerește: Spune-le să închidă ușa pe din-afară, dar repede. Și să nu mai vină. Desigur, eu le-am spus politicoșii că nu suntem interesați. Pe atunci nu era nici o campanie împotriva fumatului. Pur și simplu el nu suporta nici măcar fumul de țigară.

Din septembrie 1953 și până în octombrie anul următor am lucrat pentru Primărie. La capătul străzii Merfy, unde avea o grădinărie pe 9 hectare, am înființat o plantație de pomi fructiferi. Când a fost gata, a început să dispară. Am plecat și eu de acolo.

Scurta studenție

Tânăra pereche, Ana și Alois
la un an după căsătorie.

În 1956 am terminat liceul și am dat bacalaureatul, sau maturitatea cum se numea. Mi-aduc aminte că, la matematică, ni s-a dat o problemă greșită. Nu putea fi rezolvată, cum au constatat și profesorii de la Moise Nicoară. Așa că ni s-a spus – Vom nota doar parcusul logic. Domnul profesor Schneider, directorul școlii și prietenul meu, nu a vrut să-mi dea nota 5, cum era pe atunci. Mi-a dat 4,5. La restul materiilor, română, germană, chimie am luat nota maximă. Numai că, fără 5 (atunci nota maxima – n.n.) pe linie nu mă puteam înscrie direct la facultate.

Eu voiam, tradiție de familie, să urmez Agronomia, la Timișoara. Am dat examen, la fără

frecvență, pentru că aveam 30 de ani deja, și am reușit al patrulea din peste 100 de candidați. Aproape toată conducerea Fructexport de la acea vreme a dat examen de admitere împreună cu mine, dar nu cred că vre-unul a și reușit să termine facultatea.

Numai că pe atunci apăruse un ordin al ministerului la indicația partidului, prin care absolvenții de agronomie urmau să fie repartizați obligatoriu la CAP-urile nou înființate pe atunci. Nu-mi vedeam rostul meu în viață lucrând la un CAP. Așa că am obținut o amânare pentru acel an, apoi încă una pentru următorul și în cele din urmă mi-am ridicat dosarul.

Ana

În 1958 mi-am întemeiat familia. Pe Ana am cunoscut-o la liceu. Ea era elevă la Institutul pedagogic german din Aradul Nou și cu zece ani mai mica decât mine. Institutul pedagogic se înființase în 1950. Ea l-a absolvit în 1955 și era intructoare de pionieri la școala din Glogovăț. Pe numele de fată Gaug, Ana era singură la părinți. Aceștia locuiau în Șagu. Mathias, tatăl ei, era frizer în sat. Mama ei, tot Ana, născută Schag – nume nemțesc specific zonei orașului Ulm – avea o băcănie. Sau cel puțin a avut, pentru că în 1945 a fost deportată și ea la muncă obligatorie în Dombasul ucrainian. În aceeași zonă cu mine și în aceeași perioadă.

După doi ani de la plecarea mamei, Ana a rămas și fără tată. O boală de plămâni i-a fost fatală. Fetița a rămas în grija unor neamuri. Avea 7-8 ani când un frate al tatălui, emigrat în Montreal, Canada, fabricant de mobilă, a vrut să o înfieze și să o ducă în Canada. Au făcut chiar și documentele necesare. “Fără mama nu plec nici unde” a refuzat fetița. A avut noroc că mama ei s-a întors acasă în cele din urmă. Își pierduse băcănia, dar și-a găsit de lucru, trei schimburi, la UTA.

În 19 iulie eram împreună la Sfatul popular pentru căsătoria civilă. Ofițerul stării civile era d-na Golea. Soțul ei era magazinier, avea să fie coleg cu mine, la Agrosem.

Nașii Fohr Josef și Terezia ns. Becker

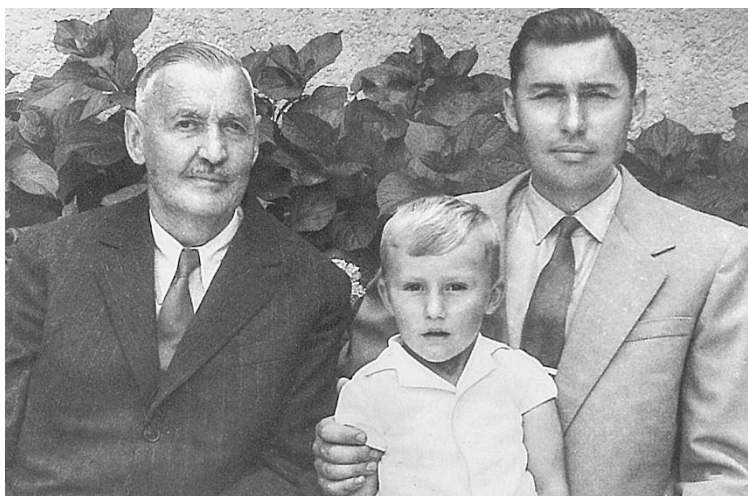
Cum aveam multe Ane în familie, am decis să mergem la biserică în 26 iulie, de Sfânta Ana. În '58 nu erau mai mult de trei taxiuri în tot Aradul. Erau mașini Pobeda. De fapt, după război rușii au demontat o întreagă fabrică de mașini Opel din Germania și au transportat-o la ei. Pobeda (Victoria) era deci de fapt un model mai vechi de Opel. În fine, mirii au fost duși de un taxi condus de Frisch Franz, fost coleg de școală cu mine. Nașii au fost transportați de baronetul Karoly Andrényi, unul dintre fiii celebrului comerciant arădean. Ajunsese șofer de taxi. Cheful de după căsătoria religioasă l-am ținut acasă, la noi. Nu știu când s-a terminat, pentru că noi, eu și Ana, am plecat

Weil Alois și Anna Christine

cu mașina la Timișoara. Aveam bilet de tren pentru acceleratul de Constanța. Acolo am locuit într-o casă particulară. La întoarcere, din București, am cumpărat 20 metri de furtun din cauciuc de care aveam nevoie la grădină. L-am trimis acasă la bagaje. Și astăzi îl mai folosim.

În 5 mai 1959 s-a născut primul nostru copil, o fetiță, Anna Christine. După doi ani, în 9 aprilie 1961 am avut și un băiat, Alois Heinrich.

Trei generații de Weil, bunicul, tatăl și Alois Heinrich.

Un soi de castravete eșuat

Spre toamnă, în 15 octombrie 58, eram deja angajat al unitatea interraională Agrosem Arad, întreprinderea pentru producerea și valorificarea semințelor și materialului săditor. Am fost pe rând agent legumicol, merceolog și tehnician agronom I.

Gaug Ana, soacra, bunicul Weil Alois, Weil Ana ns. Becker, Weil Ana și Alois și copii Alois și Cristina.

Aici să menționez de vizita bulgarului Kolev. Se întâmpla în luna mai 1957. Era anul când Aradul găzduia, la Palatul Cultural, Conferința pe țară a producătorilor de legumicultură forțată, eveniment în care era implicat și tatăl meu. În acel al grădinăria noastră din Mureșel a fost vizitată de mai mulți horticultori din țară: profesorul Manole Bulboacă, specialist în horticultură Maier din Cluj, prof. Ghenovici și alții.

Revin, bulgarul Kolev era profesor de legumicultură și avea foarte multe realizări în ceea ce privește semințele de legume. Cum știam amândoi limba rusă ne-am înțeles bine.

Îl însoțea inginerul Loebel din Oradea, căsătorit cu Savinova, o rusoaică, cum era obiceiul vremii. Soția lui era

specialistă în varză timpurie. Kolev ne-a adus (neoficial) semințe de roșii Aurora, soi care este și astăzi în vogă și hibridul Zarea+Komet. A văzut cultura noastră de castraveți și ne-a cerut în schimb semințe. Eu obținusem prin selecție două soiuri noi de castraveți, Mureșul de 40 cm și Dunărea de 60 cm. Dunărea era puțin curbat pentru că nu poți face un castravete atât de lung altfel, dar Mureșul a fost un succes.

Sămânța pe care i-am dat-o lui Kolev a apărut în Bulgaria ca soiul "Mureș". Am vrut și eu să omologhez sămânța. Jean Kais, director general al producției vegetale în Minister, era de accord. Urma ca o comisie să constate că produsul, castravetele, își păstrează caracteristicile doi ani consecutive, ca să-mi poată elibera

certificatul de autenticitate. Centrul de verificare era la Agrosem Arad. Țăranii făceau vagoane de castraveți, dar comisia de la Arad nu a reușit, sau n-au vrut, să scoată doi castraveți ca să-i poată compara. Așa că omologarea a eșuat. Mai târziu am aflat că un oarecare din Sibiu a scos și el sămânța și voia să o omologheze. A fost scandal. Am mai scos însă, în Mureșel, și o sămânță de conopidă "Codania", soi de mare valoare, foarte productiv. S-a scris și o carte despre ea.

Anghinare pentru tov. prim-secretar P.M.R.

Revenind, directorul Agrosem era Plapșa Aurel, un om întreprinzător, cu multe relații și foarte activ iar inginerul șef era Palade Emil. Sediul firmei a fost inițial pe V. Alecsandri nr.5, apoi s-a mutat pe strada Franz Liszt (apoi Anatole France, azi Vasile Goldiș).

Prin 1963, invitat la o masă deosebită, prim secretarul Partidului Muncitoresc Român, Gheorghe Gheorghiu Dej, a prins gustul unei legume inexistente atunci în țară. Francezii, care o considerau o delicatasă, îi spuneau artichaut. Denumirea latină este cynara scolimus, adică anghinare. Dacă șeful vrea anghinare, noi facem anghinare a spus Ministerul. Dar cine să se ocupe de problemă? Weil din Arad, a răspuns Jan Kais, directorul general al producției vegetale, coleg cu Angelo Miculescu – care se ocupa atunci de Gostat-uri în Minister.

Agrosemul avea un teren pe Aurel Vlaicu unde la numărul 218 fusese fabrica de coniac a lui Goldschmidt. Erau vreo 5,5 hectare de teren, clădiri, dar și o vie pe araci din stejar care a fost rasă. Terenul se întindea până pe Poetului. Așa că am făcut rost de semințe, am plantat și am obținut în 1965 o producție frumoasă de anghinare. Numai că în luna martie primul secretar moare. Ce facem cu toată producția? Nu mai dorea nici dracu artichaut. Constatăm în cele din urmă că Plafarul folosea frunzele pentru un extract bun la ficat. Așa că am plecat până la Timișoara pe calea Girocului nr.93, unde-și aveau sediul. Directorul mai să nu mă pupe. Mă știa pentru că făcuse achiziții de flori de la mine și de la tata. În cele din urmă anghinarea s-a dovedit o afacere bună.

Îmi aduc însă aminte și de una care n-a reușit. Pe la începutul anilor '60 Ministerul m-a delegat să autentific o cultură de salvia splendens Johannisfeuer, o plantă de circa 30 cm, cu o inflorescență roșie mult folosită în grădinile și parcurile

orașelor. Tatăl meu o cultiva și el. Cultura era înființată la serele Ișalnița din Dolj. Aveau acolo vreo 250 hectare se sere. Așa că am luat cursa aeriană, Arad-Craiova-București, un avion Li-2 (Lisunov – n.n.) cu 14 locuri și am coborât la Craiova. Acolo mă aștepta o mașină care m-a dus la Ișalnița. Am fost primit cu masa-ntinsă cum se spune. Apoi m-au dus să văd cultura. Surpriză: oltenii plantaseră câteva hectare de salvie, dar nu soiul cerut, ci un soi autohton, salvia Raketa care crește până la un metru. Nu de asta era nevoie. Le-am spus gazdelor. Ca urmare pur și simplu m-au abandonat acolo în mijlocul complexului de sere. Nici măcar nu știam încotro să o iau. În cele din urmă m-am descurcat și am ajuns cumva la Craiova.

Un nou început pentru lalele

Tot în 1963 s-a început și producția de lalele în Arad. Pe strada Abatorului fostul secretar al Asociației Horticultorilor, filiala Arad, Nihely Vidor, grădinar de generații, avea de dinainte de război o cultură de lalele olandeze pe vreo 1.000 mp. Cultura se îmburuienise și cepele de lalele ajunseseră cât unghia. Așa că le-am scos, le-am plantat din nou pe terenul lui Goldschmidt și-n primăvara următoare au început să iasă. Erau de toate soiurile, de toate culorile. În plus nu au înflorit odată. A fost o muncă imensă, doi ani de zile, până le-am etichetat pe toate și le-am selectat pe culori. Obținusem un milion și ceva de bucăți.

Așa a reînceput, în 1963, producția de lalele în Arad, după război. Pentru că înainte de război Weil, tatăl meu, cultiva în grădina din Mureșel lalele olandeze. Le avea de la firma Timmers & Leyer, o companie de familie din Heenstede, cu o tradiție de zeci de ani în comerțul cu bulbi de lalele și alte flori. În 1932, eu aveam doar patru ani, am câpătat primele timbre olandeze tăiate de pe plicuri. Înainte de 1939 Leyer era cel care venea la Arad. Se ocupa de această parte a Europei din partea companiei. Îi plăcea să vină la noi după bani pentru marfa livrată, iarna, când tăiam porcul. Știu că tata a ajutat firma într-o situație dificilă. Scăderea bruscă a vânzărilor, înainte de izbucnirea războiului, i-a prins pe olandezi cu o mare cantitate de bulbi de lalele și alte flori nevândute. Așa că au apelat la Weil.

Tata era membru fondator al Societății de horticultură din România, prieten cu primul ei președinte, Charles Faraudo. În 1923 Weil Alois a participat la primul Congres al Horticultorilor ținut în București și ajunsese și președintele filialei din Arad

a SHR. Olandezii au trimis în România, pe calea ferată, un vagon de bulbi de flori pe care tata a reușit să le vândă. După război, Timmers a preluat zona Africii de Sud și Europa de Est. Layer, care avea doi băieți stabiliți în Cuba și alți doi stabiliți în America, a preluat zona Americilor.

Olandezii Timmers & Leyer

Olandezii îl mai sunau pe tata dacă îl pot ajuta, dacă are nevoie de ceva, mâncare, medicamente, orice. Desigur nu puteai vorbi atunci la telefon orice. Mi-aduc aminte că la începutul anilor '60 o mașină neagră a oprit într-o zi în fața porții casei. Erau vremurile când ți se stângea inima când o mașină neagră oprea, neanunțat, în fața casei tale. Era un Opel Kapitan cu numere olandeze. Din ea a coborât un bărbat de aproape doi metri înălțime, mi-a întins mâna și a spus scurt: Timmers. Atunci mi-a picat fisa. Era olandezul "nostru" de la Timmers & Leyer. Prin casă mai aveam încă ambalaje din hârtie cerată de la "T&L". Timmers vorbea perfect germana. A doua zi l-am dus la Șimăndan Irimie, fost președinte al Organizației locale al PCR și primar efectiv al municipiului, dar pe atunci director la Agrosem, deci șeful meu, încă. Șimăndan se descurca în franceză. A fost începutul unor relații reciproc avantajoase și pentru statul român și pentru olandezi. Relație care a continuat și cu Serele arădene unde Șimăndan urma să fie numit director.

Timmers a ajuns și pe la București, la invitația primarului general al Bucureștiului, și a participat la constituirea Asociației de prietenie româno-olandeză.

O simfonie pentru lalele

Fiindcă vorbim de lalele, într-un fel Weil a pus baza a ceea ce urma să fie festivalul „Simfonia lalelelor”, un eveniment prin care Piteștiul a devenit cunoscut ca oraș al florilor. În 1972, deja de șase ani nu mai eram angajat al Agrosem, am vândut 3.000 de bulbi de lalele olandeze pentru orașul Pitești. Venise la noi Alexandru Popa, director pe atunci al Administrației serelor și parcurilor din Pitești și căuta de fapt garoafe olandeze. L-am convins că lalelele sunt mai potrivite pentru ce dorea el. Erau niște lalele Darwin hibrid în vreo 27 de soiuri pe cere le și plantasem

în grădina din Mureșel. Și erau tot olandeze. În 1976 am mai vândut alte câteva mii. Apoi ani de-a rândul i-am sprijinit. Ultimele lalele trimise la Pitești, am reținut asta din cauza numelui, au fost soiul „President Kennedy”. Așa am ajuns să fiu invitat de onoare la prima ediție a festivalului în 1978 (acum festivalul cu o dimensiune și internațională a ajuns la ediția 40 – n.n.) și piteștenii doreau chiar să mă facă cetățean de onoare al orașului. Atunci l-am cunoscut și pe Ion Dincă, poreclit mai apoi “te leagă”, pe atunci prim-secretar al Comitetului Județean de Partid din Argeș. Cineva din Primărie dorea să mă prezinte și ministrului adjunct al Agriculturii, șeful Comisiei centrale de floricultură și dendrologie, Ion Ceaușescu, fratele celui alt Ceaușescu.

Un Ceaușescu bun

Părerea mea este că Ion Ceaușescu a făcut mult bine horticulturii și floriculturii din România. El a fost cel care a făcut prima fabrica de folie de plastic (Piatra Neamț) și a insistat pentru construirea a sute de hectare de sere în România. Întâlnirea am ratat-o pentru că la plecarea din Arad am luat din greșeală costumul fiului meu, făcut din același material ca al meu, dar cu mult mai mare. Și nu mă puteam prezenta oricum la întâlnire. În schimb, primarul Piteștiului, Valeriu Nicolescu, era frate cu directorul de la fabrica de automobile Dacia. Așa mi-am putut cumpăra o Dacia, comandă specială. Alexandru Popa m-a recomandat și celor din Târgoviște. Dar “Crizantema de aur”, festivalul toamnei târgoviștenilor, este o altă poveste.

Unde-s flori, acolo-i Albini....

În 1962 începe construirea în Grădiște a primului complex de sere. Șimăndan, director la Agrosem atunci, mă cheamă și-mi spune: Alois, ne mutăm la Sere. Îi spun: Poate vă mutate, tovarășe director. Ce aș fi câștigat ocupându-mă tot de roșii și castraveți, când pasiunea mea erau florile? A reușit să mă facă totuși să-i promit că îl voi ajuta ori de câte ori va avea o problemă. Omul avea totuși o diplomă de inginer agronom, dar e clar că nu asta-i era punctul forte. Oricum avea acolo un

specialist bun, inginerul șef Bengulescu. După câțiva ani, Fructexport a identificat în Vest o oportunitate de afacere aducătoare de valută forte.

O firmă voia să cumpere flori. Cineva chiar glumea – păi are și roșia flori. Problema era că și Oradea avea deja sere. Ministerul Agriculturii nu era convins pentru ce să opteze, pentru Oradea ori pentru Arad. S-au făcut studii. La unele capitole zona Oradei stătea mai bine, la altele Aradul. În cele din urmă s-a optat pentru Arad. Avantajul facilității transportului spre vest a produselor a fost decisiv. Un rol mare în aceasta l-a avut ing. agronom Brânda Gheorghe de la Sfatul Popular Arad, care a înclinat balanța pentru Arad. El a decis unde să se facă cele 50 hectare de sere pentru flori. Dar cine să fie directorul noii ferme cu nr. 8? M-au întrebat pe mine, toți știau că mă ocup cu florile. Le-am spus: “Unde-s flori, acolo-i Albini. Unde-i Albini acolo-s flori”. Un joc de cuvinte. Albini Tudor, al cărui bunic a fost proprietarul minelor de aur din Abrud, fusese cercetător la Rudi (Rudolf) Palocsay (Rudolf Palocsay – biolog, laureat al Premiului de Stat, membru de onoare al Academiei de Științe Agricole și Silvicultură, director al Stațiunii Experimentale Horti-Viticole Cluj – n.n.), considerat un adevărat Miciurin de România. Acolo l-am cunoscut eu, în 1955, la stațiunea de cercetare a clujeanului, unde avea loc întâlnirea anuală a colaboratorilor revistei “Grădina, via și livada”. Tot acolo l-am cunoscut și pe Ștefan Nicolae, acum președintele de onoare al colegiului de redacție al revistei.

Oaspeți în grădinăria Weil, în 1994

Albini fusese repartizat pe undeva prin țară la un CAP. Un simplu telefon la Stefan Nicolae, șef din Minister pe horticultură, a cărui soție, Livia, lucrase într-o vreme cu Albini la stațiunea lui Palocsay din Cluj și în 24 de ore l-au adus pe Albini la Arad unde a și primit o locuință, în Piața Gării. Ferma nr. 8 – flori avea șef.

Am colaborat bine cu el. Ani de zile am livrat serelor arădene semințe de cyclamen aduse din Austria. Câteodată se mai întâmpla să fie probleme la plată, și pe atunci era dificil să faci afaceri cu statul, dar se rezolvau. Mi-aduc aminte că odată ing. Bengulescu a trebuit să-l sune pe I. Ceaușescu pentru o astfel de situație, dar banii mi-au fost aduși chiar acasă, a doua zi. Ani mai târziu însă în afacerea cu trandafiri pentru serele Constanța (director Roșu) n-am mai văzut banii de loc, deși am câștigat și niște procese cu ei. Asta-i viața.

Pe picioare proprii

În martie 1966 am reușit să plec de la Agrosem, rămânând în concediu de boală și apoi în pensie de boală. Nu mai vedeam nici un sens să-mi mai pierd timpul făcând tot felul de lucruri care n-aveu nici o legătură cu pasiunea și vocația mea – florile. Asta știam să fac și asta doream să fac. Aveam Asociația familială, aveam un teren suficient de mare pe care să-l cultiv, aveam destule solicitări pentru flori, nu avea deci nici un rost să risipesc darul pe care-l aveam. Și la urma urmelor Weil redevenise un brand, cel puțin în lumea horticulturii.

Îmi aduc aminte că la sfârșitul anilor '60 eram aproape invitat permanent la "Szegedi ünnepi hetek" ce aveau loc în luna august de Sfântul Ștefan, când maghiarii sărbătoreau Ziua Constituției. Cu acel prilej avea loc o expoziție cinegetică și de grădinărie. De cinci ori am fost acolo fie în calitate de expozant, fie în cea de membru al juriului. Am și acum o colecție de diplome și medalii de la Szeged. Cum știam ungurește, aveam și mașină, eram permanent însoțit de cineva din Arad.

Într-una dintre ocazii eram împreună cu Brânda Gheorghe și Plapșa de la Agrosem. Am câștigat, la trandafiri, locul doi pentru că îmi scăpase un fir de trandafir Baccarat necopilat și doamna din juriu mi-a spus că oricum am deja destule medalii. Era prezent la expoziție și Korom Mihaly, ministrul justiției din Ungaria. Eu traduceam pentru arădeni. Omul a spus în debutul discursului său o chestie memorabilă: „Cel căruia îi plac florile nu poate fi om rău.” Cum organizatorul

expoziției, Fekete, aflase de relația mea cu horticultorii olandezi, m-a rugat să-i conving să ia parte și ei la eveniment. L-am sunat pe Timmers să-mi dea ceva pentru Szeged. Mi-au spus că o să trimită un pachet prin pilotul cursei de Budapesta. Împreună cu fiul lui Fekete am plecat în viteză spre Budapesta, să prindem avionul. Am reușit și am preluat pachetul de la pilot. Erau doar materiale informative, promoționale, pentru lalelele de la T&L, dar chiar și așa olandezii au primit o diplomă de merit. Fekete a fost și pe la Arad, pe la Direcția agricolă să-i felicite pe arădeni pentru modul cum s-au pregătit și să reînnoiasă invitația pentru următoarele ediții ale expoziției.

I-am dus la Szeged și pe timișoreni, care mă rugaseră prin Trap să-i introduc la expoziție. De două ori Trap Paul, de loc din Glogovăț, inginer horticol, director la Grădinăria orașului Timișoara, a avut stand la Szeged. Timișoreni au adus o impresionată expoziție-peisaj pentru care au fost premiați. Trap, fost student al lui Ion Ceușescu, era ținut în brațe de prim-secretarul Comitetului județean de partid Timiș, Mihai Telescu. Ulterior omul și-a făcut rost de o invitație la o expoziție din Copenhaga. A obținut, la intervenția primului secretar, un pașaport și a plecat. Dar nu s-a mai și întors.

Pașaport cu comision

În octombrie 1968 am primit și eu pașaport. Aveam însă și un comision de rezolvat. Trebuia să aduc 10 soiuri de căpșuni din Olanda pentru serele din Codlea. Am plecat la drum eu și un prieten cu Wartburgul meu. Îl cîștigasem la o extragere la sorți cu un carnet de CEC de 5.000 de lei. Timmers ne-a așteptat și ne-a cazat la hotelul Wappen von Hemsteden. Au urmat alte patru deplasări în Olanda. În '69, anul următor, trebuia să aduc sămânță de castraveți cornișon. Pe atunci nu se prea auzise de ei în România. I-am spus lui Timmers ce-mi trebuie. Dar să facă multă sămânță, i-am spus. S-a uitat ciudat la mine. Castraveții cornișon nu au sămânță. Dar am rezolvat problema. În 1970, la a treia deplasare, trebuia să aduc sămânță drajată (procedeu de acoperire a semințelor cu o peliculă, având în componență un liant, substanțe insecto-fungicide, erbicide, biostimulatori, uneori substanțe nutritive și microelemente – n.n.) de sfeclă de zahăr, trei soiuri hibride. Ploșoreanu, directorul Direcției agricole a fost încântat. Toată a fost folosită cu un mare succes

economic în agricultura județului. Eu am și plantat în Mureșel niște sămânță, să demonstrez cât de productive sunt soiurile aduse.

În 1971, m-a însoțit soția. Tocmai cumpărasem a doua Dacie 1300, albă, ce circula atunci în Arad. Abia începuse producția acestui tip de autoturism la Pitești. Cea dintâi, ce ajunsese în Arad, era a unei doamne. Desigur aveam și comisioane neoficiale de rezolvat. Dar măcar ne-am vizitat împreună rudele din Germania.

Crizantema de aur a Anei

Nu știu cum au aflat de noi, ne-o fi recomandat Alexandru Popa din Pitești, cel pe care-l ajutasem cu "Simfonia lalelelor", ori s-au interesat ei, dar cert este că am fost contactați de târgovișteni. Era la începutul anilor '70. Aveau nevoie de crizanteme, dar nu de orice fel, ci de „aur”, galbene. În octombrie aveau festivalul de romanețe "Crizantema de aur", eveniment care mai are loc și acum. Ana, soția mea, și-a luat angajamentul să de ocupe ea de problemă. S-a dus în Ungaria la CAP Sasad, lângă Budapesta, și a adus crizanteme din soiul Mefo, albe și galbene. Sefă acolo era, coincidentă, o nemțoaică pe care o chema Anuska. Soția mea era cum am mai spus Ana, ori când era alintată, Anuska. Mefo Golden avea o inflorescență

Weil Ana la 40 de ani între flori

sferică de un galben auriu. Exact ce le trebuia celor din Târgoviște. Era o noutate pentru România, atunci. Înainte de război se cultivau la noi, de obicei soiul Turner, în cele patru variante mov, galben, alb și bronz.

Ana avea o relație în Ungaria pe trandafiri cu firma Halász, grădinar umblat prin lume, care avea multe noutăți în domeniu. Ana, care se împrietenise cu soția lui, vorbea greu ungurește. Halász, care era

fluent în germană, o lăsa însă să se chinuie în maghiară. Grădinarul avea un rozariu în care era un privilegiu să fii lăsat să intri. Mi-aduc aminte că odată Ana era la ei tocmai când descărcau marfă nouă, de la Strobel. Halász a luat o mână de portaltoi și i-a întins-o: Du-le la prietenul meu, i-a spus. Erau portaltoi Rosa Canina, trandafiri fără spini, extrem de căutați.

Halász și soția lui au fost în vizită la noi iar noi eram „gerne gesehen”(bine veniți – n.n.) la ei. Spuneam de firma Strobel unul dintre marii producători de trandafiri din Europa. Pe continentul nostru există, după părerea mea, două mari centre specializate pe trandafiri – unul se află în partea de nord a Germaniei, în jurul orașului Hamburg, și avea ca lideri firmele Kordes, Tantau (desființată acum după peste 100 ani de activitate; am primit de la ei ultimul lor catalog dinaintea dispariției) și Strobel. Celălalt este în partea de sud a Franței, în zona Lyon, unde activează firma (Francis – n.n.) Meilland.

Povestea rozei

Cred că merită să spun aici povestea unui trandafir creat de Meilland. Veți vedea mai târziu de ce. Prin 1935 Francis Meilland, a treia generație de producători de trandafiri de lângă Lyon, Franța, selectează mai multe varietăți de trandafiri. Una dintre ele părea foarte promițătoare. Patru ani de zile, împreună cu tatăl său el urmărește evoluția noului trandafir. În 1939 izbucnește războiul, așa că Meilland decide să trimită trandafirul fără nume pentru verificare unor prieteni și cultivatori din Italia, Germania și în America, la firma Armstrong. În timpul războiului, Meilland pierde urma trandafirilor trimiși. În fine, războiul se termină și, în 1945, americanii lansează pe piață un splendid trandafir pe care-l numesc Peace (Pace). În aprilie 1945 la Los Angeles delegații a 50 de națiuni se întâlnesc pentru a constitui ceea ce avea să fie ONU și fiecare primește un trandafir Peace. Numai că francezul Francis Meilland, creatorul soiului, își numise între timp trandafirul Madame Antoine Meilland, în memoria mamei sale, moartă de cancer. Prietenii lui italieni l-au numit Gioia, adică bucurie, iar cei din Germania, Gloria Dei, adică Gloria lui Dumnezeu. Astfel că apăruse un trandafir identic cu celelalte, cu patru denumiri și revendicat de patru țări. În cele din urmă lucrurile s-au lămurit elegant și Meilland a fost recunoscut drept creator al celebrului soi M-me Meilland. Numele diverse sau păstrat însă.

Anii 70 au fost niște ani productivi. Lucram în continuare cu Fructexport, vindeam pe piața privată milioane de flori, trandafiri, gladiole, lalele, aveam răsadnițe calde pentru castraveți pe 1.000 mp. Veneau cu camioanele după flori.

Pentru comuna Grădinari de lângă București, localitate ce trăia de pe urma grădinilor, de exemplu am vândut de-a lungul anilor milioane de bucăți de răsaduri de garoafe „Chabaut”, relativ timpurii și cu coada potrivit de lungă, soi ce-și trage numele de la un farmacist francez, horticultor talentat. Garoafele roșii erau l'Étincelante, cele albe Jeanne Dionis, erau roșii Crimson Nero, frez Benigna. Cele galbene, cele mai rare, se numeau Marie Chabaud, după fiica farmacistului.

Cum răsadurile trebuiau trimise din 23 aprilie și până la 1 mai, nu mai puțin de 23 oameni au lucrat la un moment dat până seara, să facă pachetele de 52 răsaduri bucata, cum era comanda. Cumpărătorii erau exigenți. La un sondaj au găsit câteva pachete cu fire lipsă. Nu știam cine greșise. Am constatat că doi dintre oamenii de la împachetat vorbeau tot timpul între ei. Ori nu poți număra și vorbi în același timp. S-a dovedit că cei doi erau analfabeți, nu știau să numere și doar aproximau din ochi mărimea pachetelor. Câștigam cât nu-mi era rușine. Dar era și muncă multă acolo. Cum nu puteam angaja ajutoare, lucram doar cu pensionari. Și toată familia.

În Mureșel, după ce foarte mulți ani nu se întâmplase nimic din punct de vedere al modernizării drumurilor, de 1 mai 1970 este în fine inaugurată strada Merfy, prospăt asfaltată. Lucrare se întinsese pe aproape patru ani. De bucurie i-am făcut cadou d-nei Cucu, care s-a ocupat de lucrare din partea Sfatului popular, un buchet mare de gladiole Oskar.

Un Weil mai puțin

În toamna lui 1979 a murit tata. Încă din 1917, din vremea Primului război mondial, doctorul militar Ackerman, medicul din Cetate și apoi până la moartea lui (a făcut un infarct la Slănic Moldova) medicul nostru de familie, constatase că tata suferea de o afecțiune netratabilă a inimii. Aceeași boală de care suferea și unul dintre frații Turturen care avea o tocilărie în casa Hirschl. (Apropo de asta cinematograful Urania, ce funcționa acolo și unde am văzut primele western-uri, era al vărului meu Bartel care are acum 93 de ani și cu care mai fac acum rebus în ungurește.) În ziua respectivă doctorul Kozak, care-l trata de câțiva ani de zile și pe care tata nu-l văzuse niciodată la față întrucât orbise cu 10 ani înainte, tocmai a sosit cu mașina. Tata a ținut să-și ia rămas bun de la el. Simțea că o să moară. Doctorului i s-au umplut ochi de lacrimi.

S-a dus în cele din urmă înconjurat de toată familia. Se odihnește acum în cimitirul din Aradul Nou, în cripta familiei. Cripta așezată chiar pe aleea principală a cimitirului, are și ea o poveste. Era proprietatea familiei de farmaciști Ternaygo, fost și comandant al pompierilor voluntari din Aradul Nou. Ternaygo se mutase în Budapesta prin 1920. El avea doi copii înmormântați acolo. Tata dorea să cumpere capela. Așa că prin intermediul unui prieten din copilărie, Csenkey Károly, care ajunsese inginer șef la MAV Budapesta, a reușit să ia legătura cu farmacistul. Au purtat o corespondență intensă prin intermediul Csenkey cu Ternaygo și în cele din urma acesta a acceptat să vândă capela cu condiția ca preotul paroh să fie martor că defuncțiilor lui li se acordă cuvenitul respect. În 2008 am renovat și resfințit capela.

Copii au crescut. Grădinița, școala primară, gimnaziul și apoi liceul l-au făcut amândoi, în limba germană, la școala din Aradul Nou.

Capela "Cele șapte patimi ale Maicii Domnului (foto) există din 1856, refăcută de Anton și Magdalena Hess. În 1913 a fost renovată din temelii și resfințită. În 2008 a fost reînnoită și consacrată de familia Alois Weil.

La sfârșitul anilor '70 , începutul anilor '80, am ajuns să cultiv eu lalele pentru olandezi. Statul, Ministerul Agriculturii, era extrem de interesat în dezvoltarea relațiilor cu Olanda așa că am primit însărcinarea să plantez arpagic de lalele aduse din Olanda pentru multiplicare. Mai aveam grădina de pe strada CD Loga. Toată perioada, de la plantare la recoltarea bulbilor de lalele, a fost urmărită de specialiști de la stațiunea de cercetare din Aradul Nou, director ing. Haralambie Popescu. La încheierea contractului, după autentificare, am trimis două transporturi de bulbi mărimea 8 și 9 de Tulipa Gesneriana, soiul Parade (Darwin hibrid), în Olanda.

Rusia, cel mai bun pașaport pentru RFG

Anii 80 au fost anii cînd mulți șvabi au fost vînduți pe mărci și au emigrat în Germania. Pentru mulți deportarea la muncă în Rusia s-a dovedit a fi cel mai bun "pașaport" pentru Germania. O mai bună recomandare că sunt germani nu se putea. În Mureșel mulți șvabi nu știau o boabă germană deși erau nemți. Două mătuși și un unchi, familia Kohlman, care au fost duși la muncă forțată în Rusia nu erau vorbitori de germană. Știau doar maghiara și româna. Din Rusia s-au întors însă cu ceva rusă. Ei bine, ei aveau o soră, Lidia, care în 1945 nu avea vârsta minimă pentru a fi luată la muncă. Nefiind deportată fiul ei, care acum lucrează la mine, a avut probleme în a dovedi că este de origine germană, deși asta e realitatea. Plus că în formularele cerute atunci pentru emigrare a declarat că a făcut școala maghiară, motiv de eliminare. Sora și fratele lui au plecat însă, pentru că eu am susținut argumentat că dacă fratele și sora mamei au fost deportați la muncă, împreună cu mine în Rusia e limpede că și sora lor, ce rămăsese acasă pentru că era prea tânără, e tot de origine germană.

Cei care, fie au avut bani, fie rudele din străinătate le-au plătit „taxa”, au plecat lăsând totul în urmă. Toate rudele mele au emigrat. Eu am decis să rămân. Mă leagă prea multe de acest loc. Am rămas însă aproape singur. Ana, soția mea a murit în întâi martie 1985. După câteva luni, în 1 septembrie, s-a dus și mama ei, soacra mea Ana Gaug. Christa nu s-a căsătorit. A rămas cu mine.

Bastonul stră-stră-bunicului

Ce a însemnat revoluția din decembrie '89 pentru mine? Apoape nimic. A, ba da. Tocmai când se întâmplau evenimentele din Timișoara cu pastorul Tőkés, cum am aflat ulterior, eu sufeream primul accident. Am căzut în curtea casei cu un câțel în brațe din cauza celuilalt câine care, gelos, încerca să-l prindă. Rezultatul: fractură la încheietura mâinii și la bazin. Au urmat apoi șase săptămâni cu membrele în ghips și dureri permanente de atunci. Atunci mi-a prins bine bastonul stră-stră-bunicului meu.

2010 - Alois Weil în fața serei de flori

Obiectul acesta are o poveste interesantă. Era în luna iulie, anul 1754, în perioada numită Theresianische Ansiedlung (Colonizarea tereziană – n.n.), al doilea val al colonizării șvabilor bănățeni. Ulmer Schachtel (cutiile din Ulm, barje dreptunghiulare) încercate – cursa test a fost până la Regensburg – și apoi fabricate în serie, din ordinul împărătesei Maria Theresia, se dovediseră ambarcațiuni fluviale de încredere pentru șvabii plecați pe Dunăre spre Banat. Printre ei și tânărul Becker Nikolaus, care plecase din regiunea Pădurii Negre. În luna iulie 1754 Nikolaus, ajuns în Banat, se căsătorește în biserica din Deutschsanktpeter (Sânpetru German) cu o

tână. În dreptul numelui său, preotul consemnează în registrul de căsătorii, botezuri și decese: colonist. Ei bine, acest Becker este stră-stră-stră-bunicul meu pe linie maternă. Una peste alta, la împărțirea averii fratelui mamei mele, Becker Mathias, mie mi-a rămas un obiect pe care nimeni nu l-a vrut – bastonul din bambus al lui Nikolaus. După aceea unchiul mătușii mele, Fohr Josef, mi-a spus că dacă totuși bastonul ar fi rămas altcuiva din familie, el l-ar fi cerut pentru mine. Așa se face că eu am devenit un fel de păstrător al memoriei și tradiției familiei mele.

Therapie durch Arbeit

După ceva timp a urmat o problemă mai gravă de sănătate care presupunea o intervenție chirurgicală. O familie din Aradul Nou, prieteni din armată, m-a recomandat doctorului Benami Kapzan de la Clinica din Landshut, fosta capitală a Bavariei. Fiul meu m-a dus cu mașina în Germania unde am fost operat cu succes.

La plecare dr. Kapzan mi-a spus: Herr Weil ești un om vindecat. Können sie arbeiten? (Puteți să lucrați) Încearcă și vino la control peste șase luni. Asta am și făcut. După șase luni m-am reîntors și doctorul m-a întrebat ce am făcut. I-am spus că am altoit 10.000 de trandafiri. După alte șase luni, la următorul control, i-am spus că am altoit 20.000 de trandafiri. Replica lui a fost: Și atunci, ce mai cauți pe la mine? Asta m-a dat ideea: “Therapie durch Arbeit” (terapie prin muncă) în loc de terapie exclusiv prin medicamente. Am și înregistrat-o la OSIM. Apoi am propus ideea asociației “FBCI Banatia” a Forumului Democrat al Germanilor din Banat care au agreat-o. În consecință pe terenul de lângă casa noastră va fi construit un Sanatoriu pentru persoane în vârstă care vor și pot să muncească pentru a-și păstra sănătatea. Investiția, care presupune construirea unui sanatoriu cu 20 de locuri, după toate regulile care reglementează astfel de așezăminte, va fi finanțată de mine și de fundație. Totul trebuie să fie gata până în 7 iunie 2021 când se vor împlini 100 de ani de la înființarea “stabilimentului horticol Weil Alois”, grădinăria tatălui meu. Alături, va fi amplasat un bust al dr. Kapzan cu care împărtășesc credința că munca poate însemna calea spre vindecare.

Și dacă tot vorbim de viitor trebuie să amintesc și de proiectul, drag mie, al contruirii unei spațiu dedicat celor ce au însemnat ceva pentru comunitate, mă refer la Mureșel, pentru germanii de aici, pentru mine și familia mea.

Acolo își va avea locul un trunchi de nuc în care vor fi încrustate numele celor 33 de cetățeni de origine germană²⁵¹ din Mureșul deportați în 13 ianuarie 1945 în Rusia, (lista va începe cu d-na Schweitzer Cecilia care are acum 93 de ani și apoi va continua, în ordine alfabetică, încheindu-se, inevitabil, cu numele meu), sculele de grădinărit cu care, în 1921, a început activitatea tatăl meu, o colecție de cărți scrise de dr. Otto Greffner și Adam Müller Guttenbrunn, cele 72 de volume ale lui Karl May, pentru că eu cred că nu se poate închipui educația germană a unui tânăr fără opera acestuia, Herr Professor Schneider va avea și el un colț acolo pentru că și-a dedicat viața educației tinerilor germani și români și desigur vor fi tablouri de familie și amintiri personale. Acolo vreau să plantez

trei soiuri de trandafiri. Unul va fi Gloria Dei, galben deschis cu margini roz, celălalt Black Magic de la Tantau, bordó închis aproape negru și în fine, favoritul tatălui meu, Pascali, alb, de la belgienii din Lens. Va fi un spațiu de meditație deschis tuturor.

Cei deportați în URSS la muncă forțată de reconstrucție, între 13 ian. 1945 – 23 oct. 1949, pe ruta Arad-Iași-Stalino, 2.500 km. “Glück auf Deo Est Nobiscum!”

Cecilia Schweizer	Hoffmann Eva	Lutsch Gizella
Barthelme Luiza	Horvath Terezia	Lutsch Magda
Beljung Anna	Kaufmann Josef	Mark Ludwig
Eisele Elisabeth	Ketsch Barbara	Mark Johann
Fockerer Maria	Kollmann Helene	Menrath Franz
Frank Franz	Kollmann Josef	Schlef Katharina
Furbacher Johann	Kollmann Magda	Schuster Josef
Furbacher Josef	Kotschner Elisabeth	Vandum Irene
Gaug Anna	Kolschner Helene	Waas Ladislaus
Gegner Magdalena	Kron Anna	Weil Alois
Heckmann Elisabeth	Lilin Franz	
Heim Franz	Lilin Michael	

²⁵¹ Pe trei blăni din stejar lustruit au fost incizate numele celor 33 de germani din Mureșul care au fost deportați la muncă forțată, în perioada 13 ian. 1945 – 23 oct.1949, în Donețk (Stalino) Ucraina.

XIV. Istoria continuă

Odată cu alipirea comunei Mureșel la Arad Aradul Nou și apoi transformarea Aradului Nou într-un cartier și decizia asupra administrării sale s-a mutat tot mai departe. Aradul Nou și apoi Aradul au fost cei care decideau care-i erau prioritățile, ce trebuia făcut, unde și când. Părțile, respectiv cartierele, nu puteau influența decisiv nici dezvoltarea întregului, nici propria lor situație.

Este corect să menționăm și faptul că, fiind o comună săracă în resurse, oricum Mureșelul singur nici nu puteau să facă prea multe. În 1947 argumentul pentru alipirea comunei Aradul Nou – Mureșel era că unirea este „atât din punct de vedere economic cât și edilitar, de salubritate, canalizare, etc. în favorul populațiunii din comuna Aradul Nou.” Evident, în cei 70 de ani trecuți parte din aceste promisiuni s-au împlinit.

Mureșelul ca și Aradul Nou nu mai sunt comunitățile care au fost. Procesul de transformare s-a desfășurat treptat, pe măsură ce marile fenomene istorice, schimbarea regimului, stalinismul românesc și sovietizarea țării, naționalizarea și exproprierea, deportările și lagărele de muncă, industrializarea, cooperativizarea, urbanizarea și construirea societății socialiste și-au lăsat amprenta asupra spațiului său. În primul rând o componentă etnica care-i dădea specificitatea sa a dispărut. Doar câteva familii din Mureșel își mai revendică acum originea germană.

Doar târziu, la mijlocul anilor 1950, partidul și-a reevaluat poziția față de germani considerându-i o “minoritate națională” care poate fi angrenată în procesul de construire a “societății socialiste”. Răul era însă deja făcut. “Heimat”-ul (patria / căminul) pentru care munciseră și suferiseră generațiile anterioare le devenise străin. În schimb “Vaterland” (patria / țara de origine) se configura într-o soluție.

Ca o consecință a războiului, multe familii de etnici germani din Mureșel au fost despărțite, o parte ajungând în Germania iar alta rămânând în România. Tratamentele discriminatorii la care au fost supuși germanii până la mijlocul anilor 1950, mai apoi presiunea de asimilare și dificultățile vieții de zi cu zi, toate accentuate de declinul economic al României socialiste, au sporit dorința lor de a-și părăsi căminul.

Ambiția lui Nicolae Ceaușescu de a plăti datoria externă înainte de termen, a transformat reunificarea familiilor într-un adevărat negoț cu oameni. Între 1968 și 1989 circa 200.000 de germani au fost practic vânduți, la bucată, ca orice fel de

marfă, de comuniștii români și cumpărați de capitaliștii din RFG. Și procesul de emigrare a continuat și după 1989. O dată cu el a “emigrat” și o parte din istoria acestei comune, o bucată din istoria noastră, asupra căroro șvabii și-au lăsat o amprentă subtilă.

Cu toate acestea din punct de vedere urbanistic, edilitar, imaginea acestei părți a cartierului Aradul Nou nu s-a schimbat în datele sale esențiale. Zona și-a păstrat aspectul rezidențial, însă infrastructura sa a fost realizată integral. Practic toate strazile din cartier au fost asfaltate.

Boom-ul imobiliar din anii 2007-2008 a fost marcat și în cartierul nostru de construirea în regie proprie a zeci de imobile. A apărut chiar și un nou sub-cartier rezidențial la capătul străzii Milan Tabacovici, fostă Merfy ori Carol I, pe parcele de teren cu care au fost împroprietăriți veteranii de război.

După recuperarea din recesiunea economică a anilor 2008-09, în zona imobiliară au apărut și alte investiții. Pe fostul teren al municipiului (37.579 mp) situat în aceeași zonă unde funcționau serele Gospodăriei comunale apare, începând cu 2015, cel mai nou cartier rezidențial al orașului, “Tabacovici Residence”. Zona are 56 loturi de câte 400-500 mp cu toate utilitățile, care sunt vândute pentru construirea de locuințe familiale.

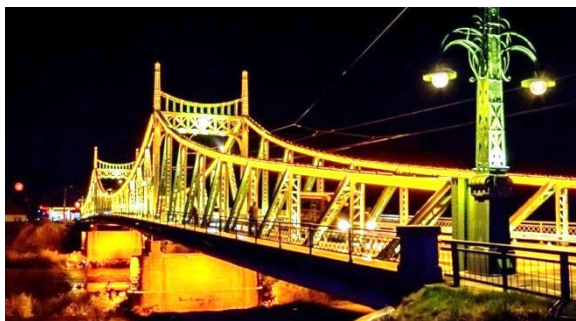
Un singur pilon are industria hotelieră în fosta comună. Hotelul “XeMar”, din vechiul Mureșel, (Timișorii colț cu Memorandului) a fost inaugurat în 1 octombrie 2006. Are 36 locuri de cazare, o sală pentru evenimente de 120 locuri și un restaurant de 80 locuri. În apropiere, pe calea Timișorii nr.13, funcționează pensiunea „XE-MAR” construită înaintea hotelului, însă cel din urmă este deja în Aradul Nou, adică dincolo de Țiganca. Ca și supermarket-ul “Lidl” care este chiar dincolo de canal.

Structura spațiilor destinate comerțului este redusă la ... o singură unitate: carmangeria și magazinul mixt de pe str. Tabacovici, vizavi de care funcționează “Casa dulce”, un laborator de patiserie. Pe strada Memorandului, pe lângă o spălătorie auto se află doar un magazin de piese auto. Dacă mai menționez și că în vechea Casă a vămii funcționează un bar am epuizat toate micile afaceri din Mureșel.

Podul grof Károly (Traian) în construcție.

După 100 de ani de la inaugurarea sa, la 25 iunie 2010 Podul Traian a fost închis complet circulației rutiere, pietonale și tramvaielor, deoarece prezenta degradări importante provocate de coroziune și oboseala materialului. Ieșise din garanție. Cu fonduri europene de circa 1,8 mil. euro podul a fost supus unor ample lucrări de reabilitare. Acestea au fost finalizate în 23 decembrie 2011, când s-a reluat circulația autovehiculelor. La 24 martie 2012 s-a reluat și circulația tramvaielor. După 4 ani, în seara de 9 mai 2016, a fost inaugurat și sistemul de iluminat arhitectural al frumosului monument de inginerie.

Podul Traian – Strălucire nocturnă

Bibliografie

***, Documente privind istoria României, C. Transilvania, veac XI-XIII, vol. I, 1951, București

***, Aradul – permanentă în istoria patriei, 1978, Arad

***, Antologie – 1855 Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums by Austro-Hungarian Monarchy. K.u.K. Kriegsministerium, Wien, Aus der k.k. Hof- und Staats-Druckerei

***, Austro-Hungarian Army – Regimental Commanders 1879,

www.austro-hungarian-army.co.uk/regcomm79.htm

și

http://www.mlorenz.at/Bewaffnete_Macht/01_Infanterie/01_Infanterie_01.htm

1907 Order of Battle of the Austro-Hungarian Empire

http://s1.zetaboards.com/World_Empires/search/2/?c=3&mid=1690373&month=8&year=2012

A Magyar Korona országainak helységnévtára – Az 1890-iki népszámlálás főbb eredményei vármegyék és községek szerinti. Magyarország 3. Arad vármegye, 1892, Budapest

A Pallas Nagy Lexikona , 1896 Nemes ág – Pillér, vol. 13, Budapest.

A Pallas nagy lexikona [Magyar Elektronikus Könyvtár – MEK-00060]

Almanahulu cu adrese din municipiul și județul Arad, 1936, Concordia, Muzeul Arad

Aloysium Reesch de Lewald – Universalis schematissimus ecclesiasticus venerabilis cleri romano et greco-catholici Secularis et Regularis, vol.3, 1842/3, Budae

Antologie – 1855 Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums by Austro-Hungarian Monarchy, K.u.K. Kriegsministerium, Wien, Aus der k.k. Hof- und Staats-Druckerei

Anuarul Socec, ediția 1914-25, Biblioteca Congresului SUA

Austro-Hungarian Army – Regimental Commanders, 1879, www.austro-hungarian

http://www.mlorenz.at/Bewaffnete_Macht/01_Infanterie/01_Infanterie_01.htm

Barițiu G. – Părți alese din istoria Transilvaniei, pe doue sute de ani din urmă, 1895, Sibiu

Băițoiu, Anca Doina – Societăți comerciale din Alimentația publică din Arad în perioada interbelică – comunicare, Arad, 2010.

Békésmegyei közlöny, 1880 (anul 7) ianuarie-iunie, nr. 1-124 din 1880-03-10 / Nr. 48

Berkeszi Istvan, Temesvar szabad király város. Kis monografiája, 1900, Temesvár

Böjthe Ödön, Húnyadmegye Sztrigymelléki részének és nemes családainak története, tekintettel a birtokviszonyokra, 1891, Budapest

Borovszky Samu, MAGYARORSZÁG MONOGRAFIÁJA, MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI – Temes vármegye

Ciuhandu, Gheorghe, Românii din Câmpia Aradului de acuma două veacuri, 1940, Arad

Colectiv Arad, Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist, 2016, Ed. Presa universitară clujeană, Cluj Napoca. vol. 1

Colectiv, Port Arthur, povestiri și legende, Ed. Mirador, 2016, Arad

Czégek kézikönyve Aradi törvényszék – Circumscripția judecătorească Arad, (1887), Budapest

David B. Weishampel & Oliver Kerscher (2012): Franz Baron Nopcsa, Historical Biology; An International Journal of Paleobiology, DOI: 10.1080 / 08912963.2012.68974

David Dreyer, Emigration from Banat in the National Archives Ship Records, 2013, San Mateo (Cal)

David Dreyer's Ship List 1896 – 1930,
(http://www.villagerecords.org/ShipList/ShipData_list.php)

Demșan Florin și Iacobini Mircea – Calamitățile naturale și lucrările de amenajare a râurilor din județul Arad, în „Ziridava” XIX-XX/1996

Digitalis Tankönyvtár – História 2003.

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale Arad, Camera de agricultură 1925-1948, inv. 23-26/1947

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Prefectura Arad 1934-39, inv. 408/1935

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Actele subprefectului 57/1921

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, dos. Prefectura Arad 397/1933

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Prefectura Arad 397/1933

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Prefectura Arad, acte adm. 137/1939-40

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Prefectura jud. Arad, Actele comitatului 34 dos. 3213/1964

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, 216-1938 Prefectura județului, acte adm. 1935-1939

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Camera de agricultură Arad 1925-1948, 30/1947, 40/1947

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Comit. județean PCR 1948-50, Comitetul de plasă PMR Aradul Nou 143/1950

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Comit. județean PCR 1944-47, 1948-50

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Comit. județean PCR, 1947-50

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Fondul CJ PMR Arad 1948- Raport din ian. 1948 al Organizației de plasă PMR Aradul Nou.

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Prefectura Arad inv. 91/1931

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Prefectura județului Arad 81/1947

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Registrul pentru asociațiile recunoscute persoane juridice, 1930, Tribunalul Arad 44/1919-1940

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Tribunalul Arad secția III. 29/192

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Tribunalul Arad, secția I, inv. 12/1933

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Camera agricolă, inv. 54/1945

Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale 55/1924, Serviciul agricol al jud. Arad 6/1920, 21/1921, 55/1924

Dislokation und Einteilung des k.u.k. Heeres, der k.u.k. Kriegsmarine, der k.k. Landwehr und der königlich ungarischen Landwehr lt. "Seidels kleines Armeeschema" – recruiting districts 1781-1889

<http://www.militaermusikfreunde.at/index.php/die-infanterie>

Dislokation und Einteilung des k.u.k. Heeres, der k.u.k. Kriegsmarine, der k.k. Landwehr und der königlich ungarischen Landwehr – 1914

Districte de recrutare din 1781-1889

http://www.mlorenz.at/images/Werbbezirkseinteilung_1781-1889.jpg

Dreyer David, Banaters in Austrian Military Records vol. VI, 2005, California

Enrico Acerbi, The Austrian Imperial-Royal Army (Kaiserliche-Königliche Heer) 1805-1809: THE HUNGARIAN ROYAL ARMY 1805-1809, HUNGARIAN INFANTRY REGIMENTS

http://www.napoleonseries.org/military/organization/Austria/ArmyStudy/c_AustrianArmyHungary.html

Eugen Glück, „Unele informații provenite din cronicile medievale referitoare la zona Aradului, secolele VIII-X”, în Ziridava, VI, 1976

Gaal Jenő, Arad, Monografia comitatului și orașului liber regal Arad, 1898, vol. 3 partea I.

Géza Kovács, Conscripția satelor arădene în 1828, în “Ziridava” XV-XVI, 1987.

Glăman Gheorghe, Monografia Societății Române a Horticultorilor 1913-2013 Editura Agricolă, 2013, București

Greffner Otto, Date cu privire la perioada de formare a scriitorului german din Arad, Nikolaus Schmidt, în „Ziridava” XIII/1981

Héjja Julianna Erika, Erdész Ádám, Kovách Géza: Válogatott tanulmányok, A MEZŐVÁROSI KÉZMŰVESSÉG ELTERJEDÉSE A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN, 2015, Arad

***, Hotarul – revistă literară și culturală, 1933 anul I, noembrie no. 7, Arad.
<http://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/51950>

Istoria Românilor, vol. VI, Ed. Enciclopedică, 2003, București.

JEKELFALUSSY JÓZSEF dr., Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke, Az iparosok és kereskedők név- és lakjegyzékel, 1892, Budapest.

Julianna Erika, Békés vármegye archontológiája (1699) 1715-1950. Főispánok és alispánok – Közlemények Békés megye és környéke történetéből 8, 2002, Gyula

Karl von Schönhals, Biografie des k. k. Feldzeugmeisters Julius Freiherrn von Haynau, 1875, Wien

Katona Tamás, AZ ARADI VÉRTANÚK, 2001, Budapest

Kempelen Béla, Magyar nemes családok, Noéh-Quival vol.8, 1914, Budapest

Kovách Géza, A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése 1716-1848 – Dél-Alföldi évszázadok 11, 1998, Szeged

Kakucs Lajos, Contribuții la istoria francmasoneriei din Banat, Analele Banatului, S.N., ARHEOLOGIE–ISTORIE XXIV, 2016

<http://muzeulnationalalbanatului.ro/analele-banatului/despre-analele-banatului/467>

Lelkes György, Magyarország 1903-1912 között törzskönyvezett lakotthelyei a XX. század végén 2001, Budapest

Liste der k.u.k. Kampftruppen – Wikipedia,

https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_k.u.k._Kampftruppen#Nr._31.E2.80.9340

Ludovico Nagy Notitiae politico-geographico-statisticae incltyi regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum, Tomus primus, 1828, Budae

Marsul regimentului IR33,

<http://www.militaermusikfreunde.at/index.php/die-infanterie>

Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii – Királyi Könyvek 1527-1918

http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/a-57_-k-19-libri-regii-%C2%B7-kiralyi-konyvek-1527%E2%80%941918/adatlap/18497

Márki Sándor, Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája, Aradvármegye és Arad szabad királyi város története, II. Kötet, Második rész, 1895, Arad

Mihalca Alexandru, Aspecte din istoria agrară a județului Arad, II, 2001, Arad

Moldovan Silvestru, Togan Nicolae, Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria, Ed. Asociațiunii, Sibiu 1909

Monitorul Oficial nr. 84/10.04.1931

Muntean D., Aventurile și călătoriile Baronului Nopcsa, 2013, Deva

Muzeul Județean, Patrimoniul Județului Arad, Sinteza istorică

Nagy I., Magyarország családai, 1861, Pest

Nagy Iván, Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, vol.7, 1860, Pest

National Archives of Hungary • S – Térképtár • S Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek (17. sz. - 20. sz.) • S 11 Kamarai térképek (1747-1882)

Nichin I., Monografia administrativă a județului de la Unire la 1938 (Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale)

Mândruțiu Octavian, Grănescu Elena, Ardelean A., Rolul condițiilor fizico-geografice în evoluția populației și așezărilor umane în județul Arad, Ziridava X, 1978

Österreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950, ed. der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, Wien

Österreich-Ungarns bewaffnete Macht 1900-1914

http://www.mlorenz.at/Bewaffnete_Macht/01_Infanterie/01_Infanterie_01.htm

Österreich-Ungarns bewaffnete Macht 1900-1914, Districte de recrutare

http://www.mlorenz.at/images/Werbbezirkseinteilung_1781-1889.jpg

Lakatos Otto, Arad Története, vol. II, 1881, Arad
Pascu Stefan, Voievodatul Transilvaniei, vol. I, ediția a II-a, Editura Dacia, 1972, Cluj-Napoca
Pásztor Emil, A tizenötödik aradi vértanú, 1979, Budapest
Pester Lloyd, 2011, Liste seiner Ehrenbürger, 25 Mart 2011, Budapest
Petri A.P., Heimatbuch der Marktgemeinde Neu Arad, Ed. Marquarstein, 1985
Raport final, Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, 2006, București
Revay Nagy Lexicon, 1916 Budapest, vol XIV., Budapest
Revista Horticolă nr.141 și 142 nov. – dec. 1934
Rotariu Traian, Recensământul din 1880 Transilvania, ed. Staff 1997, Cluj
Rusu R., Organizarea spațiului geografic în Banat, ed. Mirton, 2007, Timișoara
Sava Doru, Aradul Nou – Mureșel, istoria unui cartier, povestea unei lumi, Ed. Promun, 2011, Arad
Scurtu I., România între anii 1918-1940. ed. Univ. București, 2001, București
Slavici Ioan, Pădureanca, ed. Cartex, 2000, București
Somogyi Gyula, Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája, Aradvármegye és Arad szabad királyi város néprajzi leírása, III. kötet, 1913, Arad
Sport-album 1932-33, apărut Arad, 1932
Sturm Albert, Országgyűlési Almanah 1910-1915, 1910, Budapest
Suciu I.D., Constantinescu R., vol. I, Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara 1980
Surdu Bujor, Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743, p.38 (în Anuarul institutului de istorie Cluj XIII. 1970)
Szádeczky Lajos, Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon, 1913, Budapest, vol.2
Szentkláray Jenő, Temes vármegye története, în Magyarország vármegyéi és városai 1896-1916, Budapest
Temeswarer Zeitung, Jubileumstage in Neuarad. nr. 112, 1923 mai 23
Tiganu Tiberiu, Piros Dénes, Romanescu Radu, Braun Csibi și Aradul, Ed. Gutenberg Univers, 2015, Arad
Țintă A., Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740, ed. Facla, 1972
Tűzoltó Múzeum évkönyve 4 / 2003, Budapest

Varga E. Árpád, ERDÉLY ETNIKAI ÉS FELEKEZETI STATISZTIKÁJA

<http://varga.adatbank.transindex.ro/>

Vasárnapi Ujság, anul 50, nr. 36. (6 sept.1903) Budapest

Vesa Pavel, Episcopia Aradului - istorie, cultură, mentalități (1707-1918), ed. Presa Universitară Clujeană, 2006

Ziarul "Românul" nr. 14-15, 1 mai 1932

Cuvântul editorului

Pe domnul Weil îl știu de pe vremea adolescenței, de la festivitățile școlare. Fiul său, Alois Weil junior, era cu unul sau doi ani mai mare decât leatul meu, dar ne vedeam la activitățile din liceu, de care nu ne puteam eschiva. Deși se chema “Liceul industrial nr.10”, învățam la secția cu predare în limba germană maternă, care era menținută chiar și în regimul comunist.

Apoi am aflat de la locuitorii din cartier de grădina domnului Weil, de minunea cromatică atunci când înfloreau lalelele, de mirosul îmbietor al zambilelor de Ziua femeilor la 8 martie – care proveneau din grădina lui ... Sigur erau și alți cultivatori de flori din zonă, dar era de notorietate că cei mai mulți se aprovizionau cu răsaduri de la Loisi-Baci, pentru că erau cele mai bune.

Mult mai târziu am aflat că fusese deportat la muncă forțată de reconstrucție în URSS și că mai trecuse prin multe încercări ale vieții, dar că era un șvab căpos și tenace, care nu se dădea bătut cu una, cu două, ca cei mai mulți dintre șvabi, de altfel. Am reușit să îl cunosc ceva mai bine, astfel că la un moment dat am hotărât împreună cu colegii din conducerea Forumului german să-l propunem pentru acordarea celei mai înalte distincții a organizației regionale a Forumului, anume insigna de aur a F.D.G.Banat, ceea ce s-a și împlinit, la comemorarea celor 70 de ani de la deportare, în 2015. La festivitate a fost însoțit de d-na Magdalena Kontras, care a obținut o distincție similară pentru cei 25 de ani de activitate de voluntariat în folosul comunității germane și în slujba asociației celor deportați în URSS.

De câțiva ani își urmează cu tenacitate viziunea de a ridica în grădina sa o capelă dedicată celor deportați în URSS, dar și culturii germane, care a format multe generații de locuitori ai cartierului Siegmundhausen. Sperăm să putem asista la inaugurarea capelei, în viitorul apropiat.

Uneori, presa caută subiecte deosebite pentru secțiunea de foileton, astfel că recent a apărut un articol destul de bine documentat în paginile cotidianului național “Adevărul”, inspirat de un reportaj efectuat de cotidianul local “Jurnal Arădean”. Vom reda aici un extras din articol, cât să reflecte percepția jurnațiștilor asupra personalității d-lui Weil și asupra acestui colț de țară, pe care cei din capitală sau de altundeva din țară nici nu și-l pot imagina, dar care pentru noi constituie realitatea obișnuită.

Așadar, iată-l:

„Cel mai bătrân florar din Arad nu renunță la meserie nici la aproape 90 de ani. Conduce afacerea familiei începută în anii ‘20

Weil Alois este cel mai bătrân florar din Arad și, la cei 89 de ani ai săi, nu are de gând să se pensioneze prea curând. Cultivă sute de mii de zambile și lalele și spune mândru că vrea să continue afacerea începută de tatăl său în 1921. Senionul florarilor din Arad e convins că munca îl menține în formă și la acesată vârstă și își propune ca în 2021 să sărbătorească centenarul afacerii.

Coincidență sau nu, cel mai bătrân florar din Arad locuiește pe strada Gladiolelor. Weil Alois crede că ar putea fi chiar cel mai bătrân florar din România. La cei 89 de ani împliniți, bărbatul susține că a cultivat milioane de plante. Pe toate le-a îngrijit cât e ziua de lungă în serele construite în gospodăria sa, scrie jurnalardean.ro.

Cel mai bătrân florar din Arad lucrează de 75 de ani

Weil Alois a descoperit pasiunea pentru cultivarea florilor pe când era adolescent. În urmă cu 75 de ani, spune că „a furat” asta de la tatăl său, care a înființat o seră în 1921. Își amintește că, la mijlocul anilor ‘30, familia sa a avut chiar și o florărie în Palatul Neuman din Arad. Acum, are clienți care pleacă de la el cu remorci pline de ghivece cu flori, care ajung în piețe și în florăriile din toată România.

Deși a împlinit 89 de ani, Weil Alois nu vrea să renunțe. Este administratorul firmei și are chiar propriul său șofer, pentru că a renunțat la condus.

În serele sale, florarul senior are peste 200.000 de zambile și lalele pe care la distribuie în toată țara, la prețuri modice. Un fir de lalea se vinde cu un 1 leu, în timp ce o zambilă mică este 3,3 lei, iar una la ghiveci costă 4,5 lei.

După o iarnă de muncă și cheltuieli pe măsură, cel mai bătrân florar din Arad spune că ar putea încasa aproape 500.000 de lei, dacă și-ar vinde toată marfa.

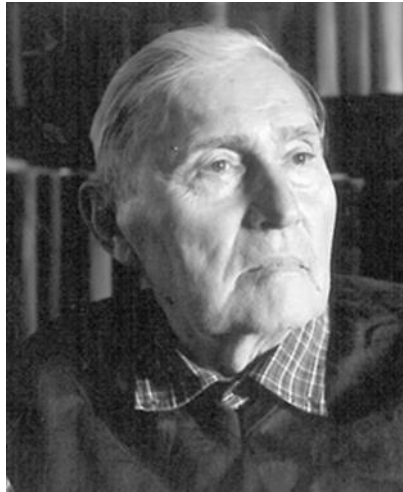
„Vânzările sunt mari, avem clienți peste tot, dar profitul nu este prea mare. Sunt ani în care ieșim în pierdere, dar mergem mai departe. Anul acesta am avut o iarnă foarte grea, ceea ce ne-a adus costuri mari cu încălzirea serelor. Pe clienți nu-i interesează asta, așa că trebuie să menținem prețurile ca și în anii trecuți”, a povestit Weil Alois, pentru sursa citată.

Florarul arădean importă bulbi de lalele din Olanda, țara cea mai renumită în cultivarea acestei flori. Preferă lalelele albastre, galbene și roșii, respectiv culorile drapelului României, care ajung să crească în parcurile din diverse parcuri ale țării. Cel mai bătrân florar din Arad spune că, uneori, olandezii îi mai trimit bulbi de lalele mov, în loc de albastre.

Weil Alois vrea să trăiască măcar până în 2021, pentru a sărbători împlinirea a 100 de ani de la înființarea afacerii de către tatăl său. ...”

Un om, o epocă Necrologul lui Alois Weil

9 iunie 1928 - 19 iunie 2022 (94)

Alois Weil, cunoscut ca *Loisi florarul* în Mureșel (azi cartier al Noului Arad), deținător al pepinierii de flori de pe strada Arh. Milan Tabacovici (fosta stradă Sf. Florimund Mercy) nr. 24a și cu sediul firmei horticole cu intrarea de pe strada Gladiolelor nr. 18, cel mai vârstnic florar activ din țară, s-a stins din viață la domiciliul său în data de 19 iunie 2022. Odată cu trecerea sa în neființă, o întreagă epocă ia sfârșit.

Tatăl său, Alois Weil Senior, a obținut licența de funcționare a pepinierii floricole pe 6 iunie 1921, "Stabilimentul horticol Weil Alois", cum se numea atunci, cu o zi înainte de ziua sa de naștere. În 2021, Loisi-baci dorea de fapt să marcheze secolul de existență a afacerii de familie; din păcate a intervenit pandemia.

Cu toate acestea, Alois Weil și cei câțiva angajați ai săi au continuat să cultive, să selecționeze și să producă florile sale. Timp de zeci de ani s-au concentrat asupra lalelelor, a zambilelor și, ocazional, a trandafirilor. De multă vreme, pepiniera de flori Weil nu-și mai vindea marfa în comerțul cu amănuntul, ci aproviziona angroșiștii și, de ceva vreme, lanțurile de supermarketuri interesate de frumoasele flori locale.

De-a lungul anilor, mass-media a relatat în mod repetat despre "cel mai vechi cultivator de flori din Europa". Ceea ce însă aproape toți au omis să menționeze a fost faptul că Alois Weil a fost deportat în Uniunea Sovietică la vârsta de 16 ani, în ianuarie 1945, a petrecut aproape 5 ani acolo și a fost nevoit să presteze muncă grea în minele de cărbune din Donbas.

Abia se întorsese acasă când a fost chemat la serviciul militar în 1950 și apoi a trebuit să servească în forțele armate române timp de încă aproape doi ani.

În același timp, nu a avut nicio educație școlară. La recomandarea profesorului Joseph Schneider (director de studii la Școala Adam Müller Guttenbrunn), a urmat și a absolvit mai târziu Liceul German la studii serale între 1952-1954, după ce în prealabil făcuse o ucenicie la grădina tatălui său și promovase examenul profesional de calfă în 1949. A început apoi să studieze agronomia la Facultatea de Agricultură din Timișoara, după care a renunțat - nu a reușit să învețe nimic nou acolo.

În condițiile de atunci, a fost nevoit să lucreze la o întreprindere de stat - era vorba de Agrosem și Fructexport.

La sfârșitul anilor '50 s-a căsătorit și și-a crescut cei doi copii. Împreună cu soția sa, Anna (profesoară), a alțoit și cultivat mai multe soiuri de crizanteme și trandafiri și alte specii de flori, parțial în ferme și parțial în propria grădină. A preluat treptat conducerea serei de familie de la tatăl său și a început să cultive lalele în 1963.

În ciuda reglementărilor stricte ale regimului comunist, afacerea de familie a reușit să stabilească o relație economică cu Olanda, țara lalelelor, care continuă până în prezent - prin schimburi anuale de bulbi de flori, pentru îmbogățirea genetică a soiurilor de lalele.

În anii 1990, compania a fost reînregistrată ca afacere de familie, conform noilor reglementări care au urmat căderii regimului comunist în 1989, ca succesor al "Stabilimentului horticol Weil".

Alois Weil a depășit o boală gravă după începutul mileniului, folosind propria "terapie prin muncă".

În perioada 2016-2019, Alois Weil a ctitorit un mausoleu în grădina sa pentru a-i comemora pe cei deportați în Rusia și l-a populat cu exponate din cariera sa și a unora dintre deportații cunoscuți.

În 2016, a primit Insigna de Onoare de Aur din partea Forumului Democrat al Germanilor din Banat pentru realizările sale deosebite și pentru activitatea sa de o viață. Altfel, a continuat să lucreze la opera vieții sale cu o vitalitate și o vigoare de nezdruncinat.

Cu câteva zile înainte de a se stinge din viață, Alois Weil ne-a spus că dorește să pregătească, să planteze și apoi să livreze un număr de 500.000 de lalele pentru evenimentele din cadrul Capitalei Culturale Europene – Timișoara 2023.

Odată cu dispariția sa, se încheie o eră, o întreagă epocă: anume epoca florilor lui Weil. Principala rugăciune a creștinismului – Tatăl nostru – spune "precum în cer așa și pe pământ" ... Dacă este așa, atunci Domnul Dumnezeu să primească sufletul lui Alois Weil în împărăția cerurilor și în schimb să-i permită să cultive frumoasele răsaduri de flori "precum pe pământ, așa și în ceruri", cum se cuvine în Grădina Eden din rai! Amin!

Transmitem condoleanțe familiei îndoliate, fiicei Anna Christine și fiului Alois Heinrich, precum și celorlalți membri ai familiei lărgite.

Forumul Democrat al Germanilor din Arad, Consiliul de conducere

În aceeași colecție au mai apărut următoarele lucrări:

Șvabii din Banat

de Dr. Otto Greffner

Editor: Michael Szellner

**Lucrarea a apărut sub îngrijirea asociației
Forumul Democrat al Germanilor din Arad**

**© 2016 FDGA
Editura „Tiparnița“ Arad
ISBN: 978-606-8422-36-7**

Prefață la ediția a II-a

Au trecut aproape 20 de ani de la publicarea primei ediții a lucrării profesorului dr. Otto Greffner intitulată „Șvabii (germanii) din Banat (o scurtă istorie)”, publicată în 1995. Am participat întâmplător la lansarea cărții într-o librărie din centrul municipiului Arad iar prezentarea cărții de către autor m-a impresionat foarte mult, întrucât m-am simțit vizat direct de această lucrare, eu însumi fiind german din categoria „șvab bănățean”.

Generația de vârstă medie alături de generațiile vârstnicilor încă știau foarte bine ce fel de oameni suntem noi – adică șvabii – întrucât strămoșii mei au conviețuit aici de peste 250 de ani alături de majoritatea românească și de celelalte etnii prezente în Arad, oraș multiethnic și multicultural. Datorită emigrărilor programate de dinainte de revoluția din decembrie 1989 și apoi odată cu exodul masiv al populației germane în perioada 1990-1992, imediat după instaurarea regimului democratic care i-a succedat regimului comunist, generația tânără a pierdut legăturile cu comunitatea germană, diminuată numeric. În plus, migrațiile frecvente ale populației din țară în căutarea locurilor de muncă și a condițiilor de viață mai favorabile au dus încet la înstrăinarea populației majoritare de etniile care odinioară au codeterminat viața socială, economică și culturală a regiunii. Dorim așadar să oferim publicului larg o reeditare a prezentei lucrări, în care se regăsește prezentarea a cine suntem noi și cum de suntem aici, în orașul hotar între Banatul istoric și Țara Crișurilor.

Între timp comunitatea germanilor din Arad încă este prezentă pe aceste meleaguri, deși populația s-a redus drastic de la circa 8% din populația municipiului în 1989 la circa 1,5% din efectivele populației.

Cum ne apropiem cu pași repezi spre aniversarea a 25 de ani de la reînființarea organizației civice a comunității germane sub denumirea „Forumul Democrat al Germanilor din Arad” și cum totodată aniversăm două decenii de la prima apariție a lucrării care ne descrie atât de elocvent rădăcinile și rostul nostru în acest spațiu geografic și istoric, aceste reperi de timp ne oferă ocazia de a reedita cartea lui dr. Otto Greffner despre șvabii din Banat.

De asemenea dorim să omagiem pe această cale personalitatea autorului prezentei lucrări, care s-a stins din viață în vara acestui an la venerabila vârstă de 87 de ani, nu înainte de a-i îndemna pe membrii familiei, pe prietenii și colaboratorii apropiați să-i continue publicarea lucrărilor, atâtă vreme cât vor fi utile cititorilor interesați și apreciate de populație.

Mulțumim Departamentului pentru Relații Interetnice la Secretariatul General al Guvernului României și Forumului Democrat al Germanilor din România pentru sprijinul financiar acordat pentru publicarea prezentei lucrări.

*Michael Szellner
editor, președinte al Forumului german din Arad*

Doru Sava

Sigmundhausen

Über ein Jahrhundert ...
Gemeinde zwischen Alt und Neu Arad

Verleger: Michael Szellner
Demokratisches Forum der Deutschen in Arad

Editura „Tiparnița“ Verlag
Tipar „Vit Trace Line“ Druck
Arad

Vorwort

Es war ein miserabler Tag, kalt, Regen und ich war müde. Ich stieg in das Taxi und sagte dem Fahrer: Nach Hause, in Siegmundhausen/Mureşel. Er starrte mich an. Mir wurde klar, dass er keine Ahnung hatte, wie er das hinbekommen sollte. Zumindest, wie ich auf der Straße erfuhr, war er ein Arader seit Generationen. Also sagte ich –

in Richtung Neu-Arad, bis nach der Brücke. Mir wurde klar, dass ich ihn völlig verwirrte, wenn ich ihm Grimms Mühle erwähnte. Nach der ehemaligen Fahrerschule, habe ich ihm angegeben. Der hatte Recht, wer gesagt hatte, dass wir den Verstand eines Goldfisches haben, der in einem runden Aquarium schwimmt und fest davon überzeugt ist, dass er sich tatsächlich in einem Ozean befindet. Wir stoßen gegen die Glaswand, wir kehren zurück und dann gegen die andere Wand und so weiter. Das liegt daran, dass wir manchmal zu schnell vergessen. Und ich spreche nicht nur von alltäglichen Ereignissen. Unser historisches Gedächtnis ist genauso kurz. Deshalb leben wir oberflächlich, weil die "Tiefe" des Lebens auch durch das Wissen der Vergangenheit, der Geschichte, gegeben ist. Ohne sie leben wir nicht nur an der Oberfläche, sondern auch paradoxerweise ohne Perspektive. Es genügt, dass drei Generationen für wichtige Ereignisse in der Entwicklung einer Siedlung vergehen, damit diese sogar für ein ganzes Land in Vergessenheit geraten. Was bleibt, ist was in Lehrbüchern oder Geschichtsbüchern aufgezeichnet ist. Für den Enkel sind die Geschichten des Großvaters, selbst wenn sie Berichte über wichtige Ereignisse sind, nur ... Erzählungen. Obwohl sie viel darüber reden, worüber die Geschichtsbücher in der Regel schweigen.

Es stimmt, die Geschichte von Siegmundhausen ist nicht so lang. Noch vor meiner Geburt wurde es von Neu Arad eingemeindet. Und das passierte erst vor wenigen Jahrzehnten, genauer gesagt in 1942. Was sagte ich über die Erinnerung der Generationen? Die meisten Leute aus Arad erwähnen die Ortschaft gar nicht mehr. Historiker haben sie ignoriert. Die Erinnerung an die Siedlung wurde ganz einfach gelöscht. Aber auch die letztere, Neu Arad, ist nicht mehr das, was er einmal war. Im Jahr 1948 wurde es zu einem Stadtteil von Arad. Immer noch anders als die anderen, aber wie lange wird das so dauern?

Vor einigen Jahren veröffentlichte ich eine Monographie über Neu Arad, vielleicht das erste schriftliche Werk in rumänischer Sprache über die Geschichte der Siedlung. Es war eine einzigartige Erfahrung, dank der außergewöhnlichen Menschen, die ich während der Dokumentation des Buches angetroffen habe. Menschen, die überzeugt waren, dass die Geschichte von Arad eine zusammengelegte Darstellung der einzelnen kleinen Geschichten von Siedlungen ist, die im Laufe der Zeit verschmolzen sind, um der Stadt ihr heutiges Aussehen und ihre einzigartige Besonderheit zu verleihen. Und eines war ihnen bewusst: Unausgesprochen, unaufgezeichnet werden diese "kleinen" Geschichten in Vergessenheit

geraten. Was uns sicherlich die Gegenwart bloß verarmen kann und die Substanz unserer Zukunft untergräbt.

Wie gesagt, die Geschichte der Siedlung von Neu Arad ist eng mit der Geschichte von Sigmundhausen-Mureşel verbunden. Natürlich ist dessen "Geschichte" auch an die von Arad geknüpft. Während der Dokumentation für die Monographie von Neu Arad haben wir die Fragmente der Informationen verwendet, welche in Büchern oder Archiven gefunden wurden, um zumindest eine Geschichte der Siedlung am Ufer der Marosch zu skizzieren.

Es ist nicht ausreichend, sagte Alois Weil, ein Mann, dessen außergewöhnliches Leben seit Generationen mit einem großen Teil der Geschichte der Gemeinde überlagert ist, heute fast ganz vergessen. Wir, die immer noch stolz darauf sind, Einwohner von Sigmundhausen zu sein, verdienen mehr.

Also habe ich angefangen zu schreiben, was Sie vor sich liegen haben. Es ist weniger eine steife Monographie, als eher eine Arbeit, in der ich versuche, die historische Entwicklung von Sigmundhausen anhand der eingesehenen Dokumente, aber auch von neueren Unterlagen darzustellen, aber auch die erlebte Geschichte, die über ein Jahrhundert vor der Vergangenheit der Gemeinde berichtet, aus der Perspektive der wahren Lebensgeschichte der Familie Weil.

Mit anderen Worten, außer die Daten, Ereignisse und Taten, die mehr oder weniger in offiziellen Dokumenten aufgezeichnet werden, werde ich ein wenig Leben einbringen. Zumindest habe ich das vor.

Meine Unternehmung verdanke ich einigen Menschen, ohne deren Beitrag diese monographische Arbeit nicht entstanden wäre. Das sind Alois Weil, dessen Erinnerungen mehrere Monate lang die Fakten, Personen und Ereignisse, die die Geschichte dieses Ortes prägten, vor dem Vergessen bewahren und der Vergangenheit der Siedlung menschliche Substanz verleihen. Mein Dank gebührt dem Historiker Dr. Dan Demşa für seine Gründlichkeit, mit welcher er meinen Text verfolgt hat und dessen geschichtliche Rigorosität nachgeschliffen hat, gegenüber dem Lehrer Michael Szellner, einem guten Kenner der Vergangenheit und Gegenwart der deutschen Gemeinschaft in Arad, welcher dem Werk dessen Form verliehen hat und nicht zuletzt meiner Gattin, immerzu die erste anspruchsvolle Leserin meiner Werke.

Doru Sava

Cuprins

Doru Sava	1
Mureșel – un secol și ceva	1
Cuvânt înainte	5
În multe feluri, același lucru	7
Monografia notarului	9
Hărțile “vorbesc”	14
De trei ori Mureșel	20
... și o dată Bujac	24
Crucea și tunul	27
Cu un picior dincolo	29
II. Un întemeietor și	36
... un frate cam risipitor	39
Zielinski (Zselénszky) ia totul	41
Baronii Nopcea și baronesa Mathilda	44
Marchiza Pallavicini – ultimul nobil	48
Revoluția de la ‘48, la țară, în Mureșel	51
a. Jurnalul de luptă	53
b. Asediul în trei timpi	58
c. Un obelisc pentru martiri	60
d. Uitați de istorie	63
e. Prima sentință capitală	64
f. Al 15-lea	65
g. Al 16-lea martir, un austriac	65

h. Nici măcar nu a fost condamnat și nici executat.....	66
j. Ce s-a întâmplat cu Haynau?	67
Pedeapsă și răsplată.....	68
Regimentul de infanterie „Kaiser Leopold II.“ Nr. 33.....	69
Comuna dintre râu și pârâu.....	73
Mureșelul la început de secol.....	78
America – o nouă lume	80
Rutele emigrației	82
Primul Război Mondial	83
Murășel, 1923	84
Viața obișnuită, de zi cu zi a Mureșelului.....	85
Chestia „vamei” de la podul Mureșului	86
Unirea ... se amână	88
“Dacă e ordin, ne lipim, dar ... ramânem autonomi”	88
Aradul Nou preia pârâul Țiganca.....	89
Ospătăria lui Sommer, în Mureșel	94
Semne prevestitoare pentru	95
a. ... marea inundație.....	97
b. Aprilie, ziua 7-a, vremea potopului	99
c. Exemplu de solidaritate umană	100
d. Horticultorii din Mureșel greu loviți	102
e. Vizită regală în Mureșelul distrus	105
Sindicatul Mureșului	106
Pompierii intră în arhivă	107
Scările lui Wagner și Grimm din Mureșel	107
Câte nume atâtea neamuri. Ba chiar mai multe.	108

Evoluția populației Mureșel (1820-1865).....	108
Populație română, maghiară sau sârbă comparativ	110
Mureșel / Aradul Nou	110
Boom-ul imobiliar din 1932-1935.....	110
Unități comerciale - perioada interbelică	111
Mureșel, 1936	112
Registrele istorice ale comunelor din plasa Aradul Nou	113
Contopirea Mureșel – Aradul Nou	113
III. Un capitol nou sau un ultim capitol ?.....	115
a. “Nu am recunoscut răul ...”	115
b. Unii au murit pentru Romania, alții pentru Germania.....	116
c. Spargerea comunității	116
d. Muncă forțată pentru reconstrucția țării sovietelor.....	117
e. 15 ianuarie 1945, ora 8 a.m. la „casa baroanei” ori la cinema.....	118
Acasă, la fel de greu	120
a. 72% din locuitori expropiați	121
b. Toate, ocupate	121
c. Colectări forțate	122
V. Doar un cartier ... I-a venit și lui rândul	124
a. „E în favorul populațiunii”.....	126
b. Aceleași străzi, alte nume	127
Marea naționalizare.....	128
Structura politică a cartierului în 1950	129
VI. Biserica.....	130
a. Cimitirul	131
VII. Învățământul – școala din Mureșel	132

VIII. Economia.....	134
a. Observații generale	134
b. Comerțul cu cereale	134
c. Știința grădinăritului intensiv.....	135
d. Morile și industria morăritului din Mureșel	140
Reforma agrară din anul 1921.....	143
Țintă: colectivizarea agriculturii	145
a. Colectări forțate în 1948.....	146
b. Un „reazim” solid.....	146
c. SMT și GAS.....	147
d. Expropriați în masă	147
e. Gospodăria agricolă colectivă „Elena Pavel”	148
f. I.A.S. Aradul Nou	149
IX. Meșteșuguri, comerț.....	150
a. Breslele	150
b. Comerțul	151
Restaurante, grădini de vară	152
a. Hanul lui Csalogovits.....	152
b. Port Arthur.....	154
XI. Asociații locale	156
a. “Titanus” Asociație sportivă din Aradul Nou-Mureșel.....	156
b. Asociațiunea pentru baie din Aradul Nou – Mureșel.....	158
Asociații sociale: “Providența (<i>Fürsorge</i>) Mureșel”	159
Asociații civice.....	160
Asociația pompierilor voluntari din Aradul Nou- Mureșel	160
b. Formația civilă comună de pompieri 1890.....	161

c. Corpul pompierilor voluntari din Murășel	162
XIII. Unele personalități ale comunei	163
Poetul	163
Vâslașul	164
Fotbalistul	165
Un secol și ... ceva	166
Ucenic și mitralior	167
Stabilimentul horticol	170
Copilăria	172
Mureșelul	174
Feri	176
O coroană pentru Vasile Goldiș	177
Semne prevestitoare	178
„Banatia Schule”	179
Profesorul Schneider	180
Ani de război	181
Bumbac de Mureșel	182
Hauptfeldwebelul grădinar	183
Podul aruncat în aer	183
Maiorul Kuznețov	184
Ridicat în noaptea de 13/14 ianuarie	185
Drumul	186
Batalionul de muncă pentru internați nr.1055	187
Șvabul cu nr. 252	188
Naklonnaja ugolnoi shakhta nomer 9	189
Deportat din dragoste	190

Partida de fotbal	190
Ultima zi de lucru în mină	191
După cinci ani.....	192
Fotbal în trupele securității	193
Stagiul la “Dinamo 6”, București.....	195
Înapoi la Dorohoi și ... înapoi la București.....	196
Din nou acasă și	198
... din nou la școală	198
Exproprierea.....	200
Contractul numărul 1	201
Scurta studentie	202
Ana.....	203
Un soi de castravete eșuat.....	205
Anghinare pentru tov. prim-secretar P.M.R.	206
Un nou început pentru lalele	207
Olandezii Timmers & Leyer	208
O simfonie pentru lalele	208
Un Ceaușescu bun.....	209
Unde-s flori, acolo-i Albini.....	209
Pe picioare proprii	211
Pașaport cu comision.....	212
Crizantema de aur a Anei	213
Povestea rozei	214
Un Weil mai puțin	216
Rusia, cel mai bun pașaport pentru RFG	218
Bastonul stră-stră-bunicului.....	219

Therapie durch Arbeit.....	220
XIV. Istoria continuă	222
Bibliografie	225
Cuvântul editorului	232
Un om, o epocă.....	235
Necrologul lui Alois Weil.....	235
Şvabii din Banat	238
Sigmundhausen	241
Cuprins.....	244